SLUB
Wir führen Wissen.

N. 523.

SLUB
Wir führen Wissen.

KGL. ÖFFENTL. BIBLIOTHEK · DRESDEN ·

SLUB
Wir führen Wissen.

Excellit libros cunctorum filosoforum
Isti quos fecit tres tulius officiorum

Merkwürdigkeiten T II Fasc I pr 49

·M·T·C· Incipit liber primus de officiis

Quanquam te marce fili Cratippum iam audientem
annum idque athenis / abundare oportet preceptis
institutis philosophye propter summam et doctoris au
toritatem et urbis. Quorum alter te scientia augere
potest altera exemplis. Tamen ut ipse ad meam utilitatem semper cum
grecis latina coniunxi / neque id in philosophya solum sed et in dicendi ex
ercitatione feci. Idem tibi censeo faciendum ut par sis in utriusque
orationis facultate. Quam quidem ad rem nos ut videmur magnum
attulimus adiumentum hominibus nostris / ut non modo grecarum
literarum rudes sed et docti aliquantum se arbitrentur adeptos / et
ad discendum et ad iudicandum. Quamobrem disces tu quidem a
principe huius etatis philosophorum / et disces quamdiu voles. Tam diu
autem velle debebis quoad te quantum proficias non penitebit.
Sed tu nostra legens non multum a peripateticis dissidentia quoniam
utrique socratici et platonici volumus esse / de rebus ipsis utere
iudicio tuo / Nichil enim impedio te. Orationem autem latinam effi
caces profecto legendis nostris pleniorem. Nec vero hoc arro
ganter dictum existimari velim. Nam philosophandi scientiam con
cedens multis quod est oratoris proprium / apte / distincte / ornate
dicere / quoniam in eo studio etatem consumpsi / si id michi assumo vi
deor id meo iure quodammodo vendicare. Quamobrem magnopere
hortor mi cicero / ut non solum orationes meas sed et de philosophya
libros hos qui iam illis fere equarunt studiose legas. Vis
enim maior est in illis dicendi. Sed hoc quoque colendum est equabile
et temperatum orationis genus. Et id quidem neminem video
grecorum adhuc contigisse ut idem utroque in genere laboraret
sequereturque et id forense dicendi et hoc quietum disputandi
genus nisi forte demetrius falereus in hoc haberi potest dispu

tator subtilis. orator par uehemēs/ dulcis tñ ut teofastri
discipulū possis agnoscere. nos aūt q̄ntuz in utroq3 profe
cerimus alliorum sit iudiciuz. Vtrūq3 cēte secuti sumus.
Equidez et platonē existimo si genꝰ forēse dicēdi tractare
uoluisset/ grauissime et copiosissiē potuise dicere. Et de
mostenē si illa que a platone didicerat tenuisset et pro
nūciare uoluisset/ ornate splēdide q3 facere potuisse.
Eodez q3 modo de aristotile et socrate iudico. quorum utēq3
suo studio delectatus cōtēpsit alterum. Sz cū statuissez scri
bere ad te aliqd hoc tēpore multa post hac ab eo exordiri
maxīe uolui quod etati tue esset aptissimū et autoritati
mee. Nā cū multa sint in phya et grauia et utilia accu
rate copiose q3 a phys disputata latissime patere uidnt
ea que de offitijs tradita ab illis et precepta sūt et cōsup
ta. Nulla eī3 uite pars neq3 publicis neq3 priuatis neq3 forē
sib3 neq3 domesticis in rebus neq3 si tecū agas quid/ neq3
si cū altero contrahas/ uacare officio pōt. In eo q3 collēdo
sita est uite honestas omīs/ et in negligēdo turpitudo. Atq3
hec quidē questio coīs est oīuz phyorum. Quis est eī3 qui
in nullis officij preceptis phyuz tradendis se audeat dicēe.
Sz sūt nō nulle discipline que propositis bonorum et malorum
finibus officiū omē peruertūt. Naz qui sūmuz bonū sic
instituit ut nichil habeat cū uirtute cōiunctuz id q3 suis
cōmodis nō honestate metitū. Hic si sibi cōsciētiat
et nō interdū nature bonitate uincatū/ neq3 amiciciaz co
lere possit neq3 iusticiaz neq3 liberalitatez. Fortis uō
dolorē sūmz malū iudicans aut tēperans uoluptatez su
mū bonū statuēs eē certe nullo modo pōt. Que q̄q̄

Sächs. Landes-Bibl.

ita sunt in promptu ut res disputatione non egeat. tamen sunt a nobis alio loco disputata. Hee discipline igitur si sibi consentanee vellint esse de officio nichil queant dicere. Neque enim ulla officii precepta firma stabilia iuncta nature tradi possunt nisi aut ab his qui solam aut ab his qui maxime honestatem propter se dicant expetendam. Ita propria est ea preceptio stoycorum achademicorum perypateticorum. Quoniam aristonis pironis et herilli iam pridem explosa sententia est, qui tamen haberent ius suum disputandi de officio. Si rerum aliquem delectum reliquissent ut ad officii inventionem additus esset. Sequemur hoc quidem tempore et in hac questione potissimum stoicos non ut interpretes sed ut solemus e fontibus eorum iudicio arbitrio que nostro quantum quoque modo videbitur hauriemus.

Placet igitur quoniam omnis disputatio de officio futura est ante diffinire quid sit officium quod a panecio pretermissum esse miror. Omnis enim que a ratione suscipitur de aliqua re institutio debet a diffinitione proficisci ut intelligatur quid sit id de quo disputatur. Omnis de officio duplex est questio. Unum genus est quod pertinet ad finem bonorum. Alterum est quod est positum in preceptis quibus in omnes partes usus vite confirmari potest. Superioris generis huiusmodi sunt exempla. Omniane officia perfecta sint. Num quid officium aliud alio maius sit. et que eiusdem generis sunt. Quorum autem officiorum precepta traduntur ea quamquam pertinent ad finem bonorum tamen minus id aparet quia magis ad institutionem vite communis spectare videtur, de quibus est nobis his libris explicandum. Nam et medium quoddam officium dicitur et perfectum. Perfectum

autē officiū rectū opinor qd̄ uocemus qd̄ greci catortoma
hoc aūt cōe officiū uocāt. Atq̃ ea sic difiniūt, ut rectū
qd̄ sit, id officiū pfectū eē difiniāt. Mediū aūt officiū
Id eē dicūt qd̄ cur factū sit ratio probabilis reddi possit.

Triplex igitū ē ut panetio uidetū cōsilij capiēdi de
liberatio. Nā honestū ne factū sit an turpe dubitāt
id qd̄ in deliberatiōē cadit, in quo cōsiderādo sepe aī in cōt
rias sentēcias distrahūtur. Tū aūt aut inquirūt aut cō
sultāt ad uite comoditatē iocūditatē q̄ ad facultates reȝ
atq̄ copias ad opes ad potēciā quibȝ ⁊ se possit iuuare
⁊ suos cōducat id nec ne de q̄ deliberāt. que deliberatio oīs
in ratiōē utilitatis cadit. Terciū dubitādi gen̄ ē cū pugnare
uidetū cū honesto id qd̄ uidetū eē utile. Cū eīȝ utilitas
ad se rapere, honestas cōt ad se reuocare uidetū. fit ut dis
trahatū in deliberādo aīus. afferat q̄ ancipitē curā cogi
tādi In hac diuisione cū pterire aliqd̄ maximū uiciū
in diuidendo sit. duo pretermissa sūt. Nec eīȝ solū utrū
honestū aut turpe sit deliberari solet. ſȝ ē duobȝ propositis
honestis utrū honestius. Itē q̄ duobȝ propositis utilibȝ utrū
utilius. Ita quā ille triplicē putauit eē ratiōē ī quinq̄
partes distribui debere reperitū. Primū igitū est de hone
sto. ſȝ duplicitē. Tū pari ratiōē de utili. Post de cōparati
one coȝ dixerēduȝ

PRincipio generi aīantiū omī est a natura tributū
ut se uitā corpus q̄ tueatū. declinet q̄ que nocitu
ra uideātū. oīa q̄ que sint ad uiuēdū necessaria inqrat et
paret ut pastū ut latibula et alia gnīs eiusdē. Comune
est aūt oīuȝ aīantiū coniunctionis appetitus procreādi causa

et cura quedam est eorum que procreata sunt. Sed inter hominem et beluam hoc maxime interest, quod hec tantum movetur quantum sensu ad id solum quod adest quodque presens est se accomodat, paulum admodum sentiens preteritum aut futurum. Homo autem qui rationis est particeps per quam consequentia cernit et causas rerum videt earumque progressus quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat rebusque presentibus adiungit atque annectit futuras, facile totius vite cursum videt, ad eamque degendam preparat res necessarias. Eademque natura vi rationis hominem conciliat homini et ad orationis et ad vite societatem. Ingeneratque in primis precipuum quendam amorem in eos qui procreati sunt. Impellitque ut hominum cetus et celebrari inter se et sibi obedire vellit, ob easque causas studeat parare ea que suppeditent ad cultum et ad victum. Nec sibi soli sed coniugi liberis ceteris quos caros habeat tuerique debeat. Que cura exsuscitat etiam animos et maiores ad rem gerendam facit. In primisque hominis est propria veri inquisitio atque investigatio. Itaque cum sumus necessariis negotiis curisque vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiscere cognitionemque rerum aut occultarum aut admirabilium ad beate bene que vivendum necessariam ducimus. Ex quo intelligitur quod verum simplex sincerumque sit, id esse nature hominis aptissimum. Huic veri videndi cupiditati adiuncta est appetitio principatus quedam, ut nemini parere animus bene informatus a natura velit nisi precipienti aut docenti aut utilitatis causa iuste et legitime imperanti, ex quo magnitudo animi extitit humanarumque rerum contemptio. Nec vero illa parva vis nature rationis que est, quod unum hoc animal sentit quid sit ordo quid sit quod deceat, in factis dictisque qui modus. Itaque

eorum ipsorum que aspectu senciuntur nullum aliud animal pulcritudi
nem venustatem convenienciam sentit partium. Quam similitudinem
natura ratio ab oculis ad animum transferens multo etiam magis
pulcritudinem constanciam ordinem in consiliis factis que conservandam esse
putat. Cavet que ne quid indecore effeminate que faciat. Tum
in omnibus et opinionibus et factis ne quid libidinose aut faciat aut cogi
tet. Quibus ex rebus conflatum et efficitur id quod querimus honestum
quod etiam si nobilitatum non sit tamen honestum. Quod que vere dicimus etiam si
a nullo laudetur laudabille esse natura

Formam quidem ipsam marce fili et tamquam faciem honesti vides que
si oculis cerneretur mirabiles amores ut ait plato excita
ret sapientie. Sed omne quod est honestum id quattuor partium oritur ex ali
qua. Aut enim in perspicacia veri sollercia que versatur. Aut in hominum so
cietate tuenda tribuendo que suum cuique et rerum contractarum fide. Aut
in animi excelsi atque invicti magnitudine ac robore. Aut in omnium que
fiunt que que dicuntur ordine et modo, in quo est modestia et temperantia.
Que quattuor quamquam inter se colligata atque implicata sint tamen ex singulis
certa officiorum genera nascuntur. Velut ex ea parte que prima descripta
est in qua sapientiam et prudenciam ponimus inest indagatio atque inventio veri
eius que virtutis hoc munus est proprium. Ut enim quisque maxime perspiciat
quid in re quaque verissimum sit. Qui que acutissime et celerrime
potest et videre et explicare rationem is prudentissimus et sapientissimus
haberi solet. Quo circa huic quasi materia quam tractet et in qua
versetur subiecta est veritas. Reliquis autem virtutibus neces
sitates proposite sunt ad eas res parandas tuendas que quibus actio
vite continetur. Ut et societas hominum coniunctio que servetur. Et animi
excellencia magnitudo que cum in augendis opibus utilitatibus que et sibi
et suis comparandis, tum multo magis in his ipsis despiciendis elu

ceat. Ordo autem et constantia et moderatio et ea que sunt his simi-
lia versantur in eo genere. Ad quod est adhibenda actio quedam non
solum mentis agitatio. His enim rebus que tractantur in vita modum
quendam et ordinem adhibentes honestatem et decus observabimus.
c Ex quatuor autem locis in quos honesti naturam vimque divisimus.
Primus ille qui in veri cognitione consistit maxime naturam attingit
humanam. Omnes enim trahimur et ducimur ad cognitionis cupi-
ditatem et scientie, in qua excellere pulcrum putamus. Labi autem errare
nescire decipi et malum et turpe dicimus. In hoc genere et naturali
et honesto duo vicia vitanda sunt. Unum ne incognita pro cognitis
habeamus hisque temere assentiamus. Quod vicium effugere qui
volet, omnes autem velle debent, adhibebit ad considerandas res
et tempus et diligentiam. Alterum est vicium quod quidam nimis magnum
studium multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt
easdemque non necessarias. Quibus viciis declinatis quod in rebus
honestis et cognitione dignis opere cureque ponetur, id iure lauda-
bitur. Ut in astrologia Gaium Sulpitium audivimus. In Geome-
tria Sextum Pompeium ipsi cognovimus. multos in dialecticis. plures
in iure civili. Que omnes artes in veri investigatione versantur.
Cuius studio a rebus gerendis abduci contra officium est. Vir-
tutis enim laus omnis in actione consistit, a qua tamen fit intermissio
sepe multique dantur ad studia reditus. Tum agitatio mentis
que nunquam acquiescit, potest nos in studiis cogitationis etiam sine
nostra opera continere. Omnis autem cogitatio motusque animi
aut in consiliis capiendis de rebus honestis et pertinentibus ad bene
beateque vivendum aut in studiis scientie cognitionisque versa-
bitur. Ac de primo officii fonte diximus.
d De tribus autem reliquis latissime patet ea ratio qua socie-

tas hoīuz inter ipo̅s ⁊ uite q̅si coītas cōtinetū cui⁹ pa̅tes sūt
due Justicia ī qua uirtus ē splēdoꝛ maxim⁹ ex qua uiri
boni noīnātū. Et huic ꝯiūcta bn̄ficēcia quā eādē ul' be
nignitatē ul' liberalitatē appelari licet. Sꝫ iusticie p̄muz
munus ē / ut ne cui quis noceat / n̄ lacessitus iniuria. Deīn
de ut coīb3 utatur pro coīb3 / priuatis ut suis. Sūt
aūt nulla p̄uata natū. Sꝫ aut uetere occupacōē ut qui
qdā in uacua uenerūt. Aut uictoīa ut qui bello potiti
sūt Aut lege pactiōē cōdicōē sorte. Ex quo ut ager
arpinas arpinatū dicatū Tusculanus tusculanoꝝ. si
milis qꝫ est priuataꝝ possessionū descriptio. Ex quo qꝫ
suū cui⁹qꝫ fit eoꝝ que natura fuerūt coīa qđ cuiqꝫ ob
tigit id quisqꝫ teneat Ex quo siquis plus sibi appetet ui
olabit ius humane societatis. Sꝫ qm̄ ut p̄clare scriptū
est a platone nō nobis solū nati sumus ortus qꝫ nr̄i pa̅tē
patria uēdicat p̄te amici. Atqꝫ ut placet stoicis que in
terris gignūtū ad usuz hoīuz oīa creari. hoīuz cā̄ hoīes
eē generatos ut ipi iter se alij alijs prodesse possint.
In hoc nāin debem⁹ ducē sequi coīes utilitates ī mediuz
afferre mutacōē officioꝝ dādo accipiēdo / tū artib3 tū opa
tū facultatib3 deuinare hoīnuz iter hoīes societatē. Funda
mētuz aūt Justicie fides. idest dictoꝝ cōuētoꝝ qꝫ cōstācia
⁊ ueitas. Ex quo q̄q̄ hoc indebitū fortasse cuipiā duri⁹
tū audamus ymitari stoycos qui studiose exquirūt ūde
uerba sūt ducta credamus qꝫ quia fiat qđ dictū ē appela
tā fides.

Sed Justicie genera duo sūt. Vnū eoꝝ qui inferūt.
Alteꝝ eoꝝ qui ab hys quib3 īfertū si possūt nō pro

de iusticia

pulsant iniuriaz. Nā qui iniuste ipetū i q̄ppiā faciat / aut ira
aut aliq̄ pt̄urbatiōe incitatus / is q̄si manus afferre uidetur
socio. Qui aūt nō defendit nec obsistit si pōt iniurie / tā ē
in uicio / q̄ si parētes aut amicos aut patriaz deserat. At
q3 ille q̄dēz iniurie que nocēdi causā de industria iferūtur
sepe a metu proficiscuntur / cuz is qui nocere alteri cogitat
timet n̄ id fecerit ipse aliq̄ afficiatur īcomodo. Maximā
aūt ptē ad iniurias faciēdaz agrediūtur nō multi / ut
adipiscantur ea que cōcupiuerūt. In quo uicio latissime
patet auaricia. Expetūtur aūt diuicie / tū ad usus uite
necessarios / tū ad pfruēdas uoluptates. In quibz aūt maior
ē aīus / in hys pecunie cupiditas spectat ad opes et ad grati
ficandi facultatē. Ut nup̄ marcus crassus negabat ul
lā satis magnā pecuniaz ēē ei qui i re pu̅ princeps uellet
ēē / cuius fructibz exercitū alere nō posset. Delectāt ēt̄ ma
gnifici apparatus uite q3 cultus cū elegātia et copia. Quibz
rebus efectū ē ut īfinita pecunie cupiditas ēēt. Nec uō
rei familiaris āplificatio nemini nocēs uituperāda est.
s̄ fugiēnda sēp iniuria ē. Max̄ aūt abducitur pleriq3
ut eos iusticie obliuio capiat cū īperiorz honorz glorie
ue cupiditatē īciderit. Quod ēīz est apud Enniuz nulla
scā societas nec fides regni ē. Id latius patet. Nā quicquid
eiusmodi ē in q̊ nō possūt plures excedere in eo fit pluz
q3 tanta cōtēcio ut difficillimū sit scāz suare societatem
Declarauit id modo temeritas Gay cesaris qui oīa iura
diuina et huāna pūertit / pp euz quē sibi ipse opinionis
ērore finxerat principatū. Est aūt in hoc gn̄e molestuz
q' in maximis aīs splēdidissimis q3 īgeniis pleruq3 exi

sunt honoris imperii potentie glorie cupiditates / quo magis cavendum est ne quid in eo genere peccetur. Sed in omni iniusticia multum interest utrum perturbatione aliqua animi que plerumque brevis est et ad tempus. an cogitata et consulto fiat iniuria. leviora enim sunt ea que repentino aliquo motu accidunt quam ea que meditata et preparata inferuntur. Ac de inferenda quidem iniuria satis dictum est.

Pretermittende autem defensionis deserendique officii plures solent esse cause. Nam aut inimicicias aut laborem aut sumptus suscipere nolunt. Aut etiam pigritia / negligencia / inercia aut suis studiis quibusdam occupationibusve sic impediuntur / ut eos quos tutari debent / desertos esse patiantur. Itaque videndum est ne non satis sit id quod apud platonem est in philosophos dictum / quod in rei investigatione versentur. quodque ea que plerique vehementer expectant de quibus inter se digladiari solent contempnant et pro nichilo putant propterea iustos esse. Nam cum alterum iusticie genus assequitur in inferenda ne cui noceant iniuria in alterum incidunt. Discendi enim studio impediti quos tueri debent deserunt. Itaque eos ad rem publicam non equidem accessuros putat nisi coactos. Equius erat id voluntate fieri. Nam hoc ipsum ita iustum est quod recte fit si est voluntarium. Sunt etiam qui aut studio rei familiaris tuende / aut odio quodam hominum suum se negocium agere dicant / ne cuiquam facere videantur iniuriam. Qui cum altero genere iniusticie vacant / in alterum incurrunt. deserunt enim vite societatem quia nichil conferunt in eam studii nichil opere nichil facultatum. Quando igitur duobus generibus iniusticie propositis adiunximus causas utriusque generis easque res ante constituimus quibus iusticia contineretur. facile quod cuiusque temporis officium sit / poterimus nisi nos metipsos valde amabimus iudicare.

Est enim difficilis cura rerum alienarum quamquam terencianus ille Chre
mes humanum nichil a se alienum putat. Sed tamen quia ea mag
sentimus atque percipimus que nobis ipsis aut adversa aut
prospera eveniunt quam illa que ceteris que quasi longo intervallo
interiecto videmus aliter de illis ac de nobis iudicamus. Quocirca
bene precipiunt qui vetant quicquam agere quod dubites equum
sit an iniquum. Equitas enim lucet ipsa per se. Dubitatio
autem cogitacionem significat iniurie. Sed incidunt sepe tempora
cum ea que maxime videntur digna esse iusto homine eoque quem virum
bonum dicimus commutantur fiuntque contraria. Ut non red
dere depositum facere promissum que pertin
ent ad veritatem et ad fidem ea migrare interdum et non ser
vare sit iustum. Referre enim decet ad ea que posui in principio
fundamenta Iusticie. Primum ut ne cui noceatur. Deinde
ut communi utilitati serviatur ea que cum tempore commutantur. Co
mutatur officium et non semper est idem. Potest enim accidere
aliquod promissum et conventum. Ut id effici sit inutile vel ei
cui promissum sit vel ei qui promiserit. Nam si ut in fa
bulis est neptunus quod theseo promiserat non fecisset. the
seus ypolito filio non esset orbatus. Ex tribus enim optatis
ut scribitur hoc erat tercium quod de ypoliti interitu iratus op
tavit quo impetrato in maximos luctus incidit. Nec pro
missa igitur servanda sunt ea que sint hiis quibus promiseris
inutilia. Nec si plus tibi ea noceant quam illi prosint cui
promiseris. Contra officium est maius anteponi minori ut
si constitueris cuipiam te advocatum in rem presentem esse venturum
atque interim graviter egrotare filius ceperit non sit contra
officium facere non facere quod dixeris. Magis quam ille cui

promissum sit ab officio discedat si se destitutum queratur
Iam illis promissis standum quis non videt que coactus quis
metu, que deceptus quis dolo promiserit. Que quidem pl
eraque iure pretorio liberantur non nulla legibus.

Existunt etiam sepe iniurie calumpnia quadam et nimis callida sed
malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud summum ius
summa iniuria factum est iam tritum sermone proverbium. Quo in
genere etiam in re publica multa peccantur. Ut ille qui cum induciae .30.
dierum essent cum hoste facte noctu populabatur agros quod dierum
essent pacte non noctium induciae. Nec noster quidem probandus
si verum est. Quintum Fabium labeonem seu quem alium. Nichil ha
beo preter auditum Arbitrum nolanis et neapolitanis de finibus a
senatu datum cum ad locum venisset cum utrisque separatim locutum ne
cupide quidem agerent nec appeterent atque ut regredi quam progre
di mallent. Id cum utrique fecissent aliquantum agri in medio reli
ctum est. Itaque illorum fines sic ut ipsi dixerant terminavit
In medio relictum quod erat populo romano adiudicavit.
Decipere hoc quidem est, non Iudicare. Quocirca in omni re fugi
enda est talis solertia.

Sunt autem quedam officia etiam adversus eos servanda a
quibus iniuriam acceperis. Est enim ulciscendi et puniendi
modus. Atque haud scio an satis sit eum qui lacessierit iniu
rie sue penitere ut et ipse ne quid tale posthac faciat et ceteri
sint ad iniuriam tardiores. Atque in re publica maxime conservanda
sunt Iura belli. Nam cum sint duo genera decertandi. Unum per
disceptationem. Alterum per vim. Cumque id sit proprium hominis. Hoc belu
arum confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore.
Quare suscipienda quidem bella sunt ob eam causam ut sine in

iuria in pace uiuatur. Parta aut̄ uictoria cōſuādi ſūt
hij qui nō crudeles i bello nō imanes fuerūt. Vt mayores
nr̄i tusculanos equos uolscos hernicos sabinos ē in ciui
tatē acceperūt. At cartaginē ꝛ numātiā fūditus ſuſtu
lerūt. nolē corīthū. Sꝫ credo aliquos secutos oꝑtunita
tē loci max̄ ne poſſet ad bellū aliqñ faciēdū locus ipē
adhortari. Mea qdē ſententia paci que nichil habitura ſit
iſydiaꝝ ſēꝑ eſt cōſulendū. in quo ſi michi eēt obtēpatū
ſi nō optimā at alliquā rē publicā que nūc nulla eſt ha
beremus. Et tū hiis quos ui deuiceris cōſulēdū ē tū hi
qui armis poſitis ad iꝑatoꝝ fidē cōfugiēt q̄uis murū
aries percuſſerit recipiēdi. In quo tātope apud nr̄os iu
ſticia culta eſt ut hi qui ciuitates aut natiōes deuictas be
llo in fidē recepiſſēt eoꝝ patroni eēnt more mayoꝝ. Ac
belli qdē equitas ſanctiſſime feciali pp̄ Rō iure pſcripta
ē. ex quo intelligi pōt nullū bellū eē iuſtū nͥ qḋ aut rebꝫ
petitis geratur aut denūciatū ſit āte ꝛ īdictū. Pōpilius
iꝑator tenebat prouīciā in cuͥ exercitu Catōis filius
tiro militauit. Cū aūt pōpilio uideretū unā dimittere
legionē Catonis qq̄ filiū qui ī eadē legione militabat
dimiſit. Sꝫ cū amore pugnādi in exercitu remāſiſſet. Cato
ad pōpiliū ſcripſit ut ſi eū patteretū ī exercitu remane
re ſecūdo eū obligaret ſacramēto milicie quia priore a
miſſo iure cū hoſtibꝫ pugnare nō poterat. Adeo ſūma
erat obſuatio in bello mouēdo. Marci qdē catoīs ſenis
eſt epiſtola ad marcū filiū in qua ſcribit ſe audiuiſſe eū
miſſū factū eē a cōſule cū in macedonia bello pſico miles
eſſet. Monet igitū ne prelīū īeat. Negat eīi ius eē eū qui

miles non sit cum hoste pugnare. Equidem etiam illud animaduerto
quod proprio nomine qui perduellis esset is hostis uocaretur leni
tate uerbi rei tristiciam mitigante. Hostis enim apud maiores
nostros is dicebatur quem nunc peregrinum dicimus. Indicant duo
decim tabule ut status dies cum hoste item quod aduersus
hostem eterna auctoritas. Quid ad hanc mansuetudinem addi
potest eum quicum bellum geras tam molli nomine apelare. Quamquam
illud nomen durius effecit iam uetustas. A peregrino enim re
cessit et proprie in eo qui arma contra ferret remansit.

Cum uero de imperio decertatum bello quod queritur gloria
causas omnino subesse tamen oportet et easdem quas dixi pa
ulo ante iustas causas esse bellorum. Sed ea bella quibus imperii proposita
gloria est minus acerbe gerenda sunt. Ut enim cum ciuiliter contendimus
aliter si est inimicus aliter si competitor. Cum altero certamen
honoris ac dignitatis est cum altero capitis et fame. Sic cum
celtiberis / cum cimbris / bellum ut cum inimicis gerebatur uter esset /
non uter imperaret. Cum latinis / sabinis / samnitibus / penis / pirro /
de imperio dimicabatur. Peni fedifragi. Crudelis hanibal re
liqui iustiores. Pirrhi quidem de captiuis reddendis illa precla
ra sententia est. Nec mi aurum posco. Nec mi pretium dederitis. Non
cauponantes bellum sed belligerantes ferro non auro uitam cerna
mus utrique. Vos ne uelit an me regnare era [s. fortuna]. Quid ue fe
rat fors uirtute experiamur. Et hoc simul accipe dictum. Quorum
ue uirtuti belli fortuna pepercit / eorundem me libertati parcere
certum est. Dono ducite / do quod uolentibus cum magnis dijs. Rega
lis sane et digna eacidarum genere sententia. Atque etiam si quid sing
ulis temporibus adducti hosti promiserunt est in ipso eo fides con
seruanda. Ut primo punico bello Regulus captus a penis cum

de captivis commutandis romam missus esset Jurasset quod se rediturum
primum ut venit captivos reddendos in senatu non censuit. Deinde
cum retineretur a propinquis et ab amicis ad suplicium redire
maluit quam fidem hosti datam fallere. Ac de bellicis quidem officiis
satis dictum est.

Meminerimus autem et adversus infimos Justiciam esse servandam.
Est autem infima condicio et fortuna servorum. Quibus non
male precipiunt qui ita Jubent uti ut mercenariis operam
exigendo iusta prebenda. Cum autem duobus modis id est aut vi
aut fraude fiat iniuria. fraus quasi vulpecule, vis leonis vi
detur. Utrumque ab homine alienissimum. Sed fraus odio digna
maiore. Totius autem iniusticie nulla capitalior quam eorum qui
tum cum maxime fallunt id agunt ut boni viri esse videantur.

De iusticia satis dictum est. deinceps ut erat propositum de bene
ficencia ac liberalitate dicatur. qua quidem nichil est na
ture hominis acomodatius. Sed habet multas cautiones. Videndum
enim est primum ne obsit benignitas et hiis ipsis quibus videbi
tur benigne fieri et ceteris. Deinde ne maior benignitas sit
quam facultas. Tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Id est enim
Justicie fundamentum ad quod referenda sunt hec omnia. Nam et qui
gratificatur cuipiam quod obsit illi cui prodesse velle videantur
Non benefici neque liberales, sed perniciosi et assentatores iudi
candi sunt. et qui aliis nocent ut in alios liberales sint, in eadem
sunt iniusticia ut si in suam rem aliena convertant. Sunt autem
multi quidem cupidi splendoris et glorie qui eripiunt aliis
quod aliis largiantur. Hi quoque arbitrantur se beneficos visum
iri si locupletent eos quacumque ratione. Id autem tantum abest ab of

ficio ut nichil magis officio possit ee͞ ɔtrariu͞. Videndu͞ est igitur / ut ea liberalitate utamur que prosit amicis ne mini noceat. Quare lucii Sille et Gay cesaris pecuniarum trāslatio a iustis dn̄is ad alienos nō debet liberalis uideri. Nichil eni͞ liberale qđ idem nō iustu͞. Alter locus erat cautionis / ne benignitas maior eēt q̄ facultates. Qui benigniores uolūt ee͞ q̄ res patiatur. Primū ī eo peccant / q̄ iniuriosi sūt in proximos. Quas eni͞ copias his et suppeditari equius ē et relinqui / eas trāferūt ad alienos. Inest eni͞ in tali liberalitate cupiditas plerūq͞ rapiēdi et auferendi p iniuriam / ut ad largiēdu͞ suppetāt copie. Videre aūt licet plerosq͞ nō tā nā liberales / q̄ quadam gloria ductos / ut bn̄fici uideantur facere multa / que proficisci ab ostentatiōe magis q̄ a uolūtate uideantū. Talis aūt simulatio uanitati ē ɔiunctior q̄ aut liberalitati aut honestati. Tercium aūt ē propositū ut in beneficētia delectus eēt dignitatis. In quo et mores ei⁹ erūt spectādi in quē bn̄ficiū ɔferetur. et aīus erga nos et ɔuitus ac societas uite. et ad nr̄as dignitates beneficia ante collata. Que ut concurrāt oīa optabille est. si minus plures causę maiores q͞ ponderis plus habebūt. Quoniam aūt uiuit͞ nō cū perfectis hoīb͞ plene q͞ sapiētib͞ sꝫ cū hys ī quib͞ nō pclare agitur si sint simulacra uirtutis. eciā hoc ītelligendū puto. neminē oīo ee͞ negligēdu͞ in quo aliq̄ significatio uirtutis appareat. Colendū aūt ee͞ ita q͞sq͞ maxime ut quisq͞ maxime uirtutib͞ his lenorib͞ erit ornat⁹ modestia tēperācia ac ipa de qua iam multa dicta sunt iusticia. Nam fortis aīus et magnus in hoīe nō pfecto

nec sapiente ferventior plerumque est. Ille vero virtutes bo
num virum videntium poti attingere. Atque hec in minoribus
considerantium. De benivolencia autem quam quisque habeat
erga nos. Primum illud est in officio ut ei plurimum debeamus
a quo plurimum diligimur. Sed benivolenciam adolescentu
lorum more ardore quodam amoris sed stabilitate potius et consta
cia iudicemus. Sin autem erunt merita ut non ineunda sed ref
erenda sit gracia maior quedam cura adhibenda est. Nullum
enim officium referenda gracia magis necessarium est. Que si ea
que utenda acceperis maiore mensura si modo possis iubet
reddere esyodus. quidnam beneficio provocati facere debemus?
An imitari agros fertiles qui multo plus afferunt quam acce
perunt? Et enim si in eos quos speramus nobis profuturos non
dubitamus officia oferre. quales in eos esse debemus qui iam
profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint unum
dandi beneficium alterum reddendi demus nec ne in nostra potestate est.
Non reddere vero viro bono non licet, si modo id facere possit
sine iniuria. Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi.
Nec dubium qui maxime cuique plurimum debeatur. In quo tamen
in primis, quo quisque cum studio benivolencia fecerit ppon
derandum est. Multi enim faciunt multa temeritate quadam
sine iudicio vel modo. in omnes. vel repentino quasi quodam vento
impetu cum incitati que beneficia ita eque magna non sunt
habenda atque ea que iudicio considerate constanter que dela
ta sunt. Sed in collocando beneficio et in referenda gratia si cetera
paria sunt. hoc maxime officium est ut quisque maxime operis indige
at ita ei potissimum opitulari, quod contra fit a plerisque. A quibus
enim plurimum sperant, etiam si ille his non eget tamen ei potissimum

instituunt. Optime autem societas hominum coniunctioque servabitur
si ut quisque erit coniunctissimus ita in eum benignitatis plurimum con
feretur. Sed que nature principia sint communitatis et societa
tis humane repetendum videtur altius. Est enim primum quod cer
nitur in universi generis humani societate. Eius autem vin
culum est Racio et oracio que docendo/ discendo/ communicando/
disceptando/ Judicando/ conciliat inter se homines. Coniungit
que naturali quadam societate. Neque ulla re longius absumus
a natura ferarum/ in quibus inesse fortitudinem sepe dicimus ut in
equis in leonibus. iusticiam equitatem bonitatem non dicimus.
Sunt rationis enim et orationis expertes. Ac latissime patens
hominibus res ipsos omnibus inter omnes societas hec est/ in qua omnium
rerum quas ad communem hominum usum natura genuit/ est servan
da communitas. ut descripta sunt legibus et Jure civili hec
ita teneantur ut sit constitutum. Ex quibus ipsis cetera sic
observentur/ ut in grecorum proverbio est/ Amicorum esse com
munia omnia. Omnia autem videntur communia ea que sunt generis
eius. Quod ab Ennio positum in una re transferri in multas
potest. Ut homo qui erranti comiter viam monstrat/ quasi
de suo lumine lumen accendat. Facit nichilominus ut ipsi
luceat/ cum illi accenderit. Una ex re satis precipit
ut quicquid sine detrimento commodari possit/ id tribuatur
vel ignoto. Ex quo sunt illa communia/ non prohibere aquam
profluentem/ pati ab igne Ignem capere/ siquis vellit
consilium fidele/ deliberanti dare. Que sunt hys utilia
qui accipiunt/ danti non molesta. Quare et hys utendum
est/ et semper ad communem aliquid utilitatem afferendum. Sed quoniam
copie singullorum parve sunt/ eorum autem qui hys egeant

infinita est multitudo vulgaris liberalitas referenda est ad
illum ennii finem / nichilominus ipsi liceat / ut facultas
sit qua in nostros simus liberales. Gradus autem plures
sunt societatis hominum. Ut enim ab illa infinita discedatur
propius est eiusdem esse gentis. nationis. lingue. qua maxime
omnes coniunguntur. Interius etiam est eiusdem civitatis esse. Mul
ta sunt civibus inter se communia / forum. phana. porticus.
vie. leges. Jura. Judicia. suffragia. consuetudines.
Preterea et familiaritates multe quoque cum multis res rati
ones que contracte. Artior vero colligatio est societatis
propinquorum. Ab illa enim societate immensa humani generis
in exiguum angustum que ista concluditur. Nam cum sit hoc
natura commune animantium ut habeant libidinem procreandi. prima
societas in ipso coniugio est / proxima in liberis / deinde una
domus et communia omnia. Id autem est principium urbis et quasi semi
narium rei publice. Secuntur fratrum coniunctiones. post consobri
norum / sobrinorum que. Qui cum una domo iam capi non pos
sint / in alias domos tamquam in colonias exeunt. Secuntur
conubia et affinitates. ex quibus plures propinqui. Que
propagatio et soboles origo est rerum publicarum. Sangui
nis autem coniunctio et benivolentia devincit homines caritate.
Magnum enim est eadem habere monumenta maiorum. eisdem
uti sacris sepulcra habere communia. Sed omnium societatum
nulla prestantior est nulla firmior / quam cum boni viri mori
bus similes sunt familiaritate coniuncti. Illud enim honestum
quod sepe diximus et si in alio cernimus tamen nos movet atque
illi in quo id inesse videtur amicos facit. Et quamquam omnis
virtus nos ad se alliciat / faciat que ut eos diligamus

in quibus ipa inesse uideantur. tn iusticia et liberalitas id
max efficit. Nichil autem amabilius nec copulacius q̃
moru similitudo bonor. In quib; eni eadē studia sunt eedē
uoluntates, in his fit ut eque quisq; altero delectetur ac se
ipso, efficitur q; id qd pythagoras uult in amicicia ut
unus fiat ex pluribz. Magna et illa comunitas est que con
ficitur ex beneficiis ultro et citro datis acceptis q; Que
mutua et grata dū sunt inter quos ea sunt firma deuinci
untur societate. Sz cū oīa racione aīo q; lustraueris, oīuz
societatū nulla ē grauior nulla carior q̃ illa que cū re
pu. est unicuiq; nrm. Cari sunt parētes cari sunt liberi
propinqui familiares. Sz omēs oīuz caritates patria una
cōplexa est. pro qua quis bonus dubitet mortē appetere.
si ei sit profuturū. Quo est detestabilior istor immani
tas qui lacerarūt omni scelere patriā, et in ea funditus
delenda occupati sunt et fuerunt. Sz si contencio quedaz
et cōparatio fiat quib; plurimū tribuendū sit officij
principes sint patria et parētes, quor beneficijs maximis
obligati sumus. Proximi liberi tota q; domus q; spectat
in nos solos, neq; aliud ullū pōt habere profugiū. De
inceps bn cōuenientes propinqui quib; cū cōmūis etiaz
plerumq; fortuna est. Quāobrez necessaria presidia
uite debentur his max quos ante dixi. Vita autez uictus
q; cōmūis consilia sermones cohortaciōes cōsolaciōes itē
dum et obiurgaciōes in amicicijs uigēt max. Est q; ea
iocundissima amicicia quā similitudo mor cōiugauit.
Sz in his oīb; officijs tribuendis uidendū erit quid cui
q; necesse sit. et qui quisq; sine nobis aut possit con

sequi aut nō possit. Ita nō erūt iidē necessitudinū gra
dus qui et tēpor. Sūt enim officia que allijs magis quam allijs
debeantur. Vt vicinū citius adiuueris in fructibz percipiēdis
quam fratrē aut familiarē. At si lis in iudicio sit, propinquū
citius et amicū quam vicinū defenderis. Hec igitur et talia cir
cūspicienda sūt in omni officio. et cōsuetudo exercitatio quoque ca
pienda. ut boni ratiocinatores officior esse possimus. et adde
do deducendo quoque videre que reliqui summa fiat. Ex quo quan
tum cuique debeatur itelligas. Sed ut nec medici nec impera
tores nec oratores quamuis artis precepta perceperit, quic
quam laude dignum sine usu et exercitatione consequi possunt.
Sic officij cōseruādi precepta tradūtur, illa quidē ut fa
ciamus ipsi. Sed rei magnitudo usum quoque exercitationemque
desiderat. Ab hijs atque rebus que sūt in iure societatis hu
mane quemadmodum ducatur honestū ex quo aptū est of
ficium satis fere diximus. Intelligendum est autē cum pro Fortitudo
posita sint genera quatuor ex quibus honestas officiumque
maneret splendidissimū videri quod animo magno elato quoque hu
manas que res despiciente factū sit. Itaque in probris maxime in
promptum est si quid tale dici potest. Vos etenim iuuenes animos
geritis muliebres. Illa virgo viri. Et siquid eiusmodi i. gerit animum virile
Salmacida spolia sine sudore et sanguine. Contra quoque in
laudibus que magno animo et fortiter excellenter quoque gesta sūt
ea nescio quomodo quasi pleniore animo laudamus. Hic Rhethor
campus de maratone salamine plateis. Termophilis. leutris.
hic cocles. hic decij hic gnei et publij scipionis. hic marcus
marcellus, Innumerabiles allij maximeque ipse populus romanus
animi magnitudine excellit. Declaratum autem studium bellice glorie

q̄ statuas uidemus ornatu fere militari. Sz ea animi elatio
elatio que cernitur ĩ periculis ⁊ laboribz si iusticia ua
cat / pugnat q̄z nō pro salute com̄ / s; pro suis cōmodis /
in uicio est. Nōmodo eīz id uirtutis nō est s; pocius ĩmani
tatis oēz humanitatez repellētis. Itaq̄z probe diffinitū a
stoycis fortitudo / cū eaz uirtutez eē dicāt pugnātez pro
equitate. Quocirca nemo qui fortitudinis gloriam
consequutus est / insidijs ⁊ malicia laudū adeptus est.
Nichil eīz honestū eē pōt qd̄ iusticia uacat. Preclarū
igitū platonis illd̄. Nō inq̄t solū scīa que ē remota a
iusticia / calliditas pocius q̄ȝ sapiēcia ē apellāda. Uerz etiaz
aīus paratus ad periculuz / si sua cupiditate / nō utilitate
com̄ ĩpellitur / audacie poci nomē habeat q̄ȝ fortitudinis.
Itaq̄z uiros fortes magnanimos eosdez bonos ⁊ simplices ue
ritatis amicos minime q̄z falaces eē uolumus / que sūt
ex media laude iusticie. Sz illud odiosuz est qd̄ in hac
ellatiōe ⁊ magnitudine aī / facillime pertinacia / ⁊ nimia
cupiditas p̄ncipatus inascitū. Ut eīz apud platonē est.
Omīuz morez lacedemonior ĩflamatuz eē cupiditate ui
cendi. Sic ut q̄sq̄z aī magnitudine max̄ excellit / ita max̄
uult p̄nceps oīuz uł poci solus eē. difficile est aūt cū p̄est
are oībz cō- cupiueris s̄uare equitatē / que est iusticie max̄
p̄ropria. Ex que fit ut neq̄z disseptatiōe uīci se / nec ullo
publico ac legitimo iure patiātur. Existūt q̄z in re pu
pleruq̄z largitores ⁊ factiosi. ut opes q̄ȝ maximas ꝯsequā
tur. ⁊ sint ui potius superiores q̄ȝ iusticia pares. Sz qd̄ difficī
lius hoc p̄clarius. Nullū eīz tp̄s est qd̄ iusticia uacare
debeat. Fortes igitur ⁊ magnīmi sūt habendi nō qui

faciunt sed qui propulsant iniurias. Vera autem et sapiens animi ma
gnitudo honestum illud quod maxime natura sequitur, in factis
positum, non in gloria iudicat. principemque se se mauult quam
uideri. Et eum qui ex errore imperite multitudinis pendet,
hic in magnis uiris non est habendus. Facillime autem ad res
iniustas impellitur. ut quisque est altissimo animo et glorie
cupiditate qui locus est sane lubricus. quod uix inuenitur
alliquis qui laboribus susceptis periculisque additis non quasi
mercedem rerum gestarum desideret gloriam. Omnino fortis diuisio fortitudi[nis]
animus et magnus duabus rebus maxime cernitur. Quarum una
in rerum eternarum despicientia ponitur, cum persuasum sit nichil
hominem nisi quod honestum decorumque sit aut admirari aut opta
re aut expetere oportere. Nullique nec homini nec pertur
bationi animi nec fortune succumbere. Altera est res ut cum
ita sis affectus animo ut supra dixi, res geras magnas
illas quidem et maxime utiles, sed ut uehementer arduas ple
nasque laborum et periculorum, tum pro usu uite tum multarum
rerum que ad uitam pertinent. Harum rerum duarum splendor omnis et
amplitudo addo etiam utilitatem in posteriore est. Causa autem
et ratio efficiens magnos uiros in priore (id est). In eo est enim illud
quod excelentes animos et humana contempnentes facit. Id autem ipsum cer de contemptu mundanorum
nitur in duobus, si et solum id quod honestum sit bonum iudices,
et ab omni animi perturbatione liber sis. Nam et ea que eximia
plerisque et preclara uidentur parua ducere eaque ratione
stabilli firmaque contempnere, fortis animi magnique ducendum est.
Et ea que uidentur acerba que multa et uaria in hominum
uita fortunaque uersantur ita ferre, ut nichil a statu na
ture discedas, nichil a dignitate sapientis, robusti animi est,

magne et constancie. Non est autem consentaneum qui metu
non frangatur, eum frangi cupiditate nec qui invictum se a
labore prestiterit uinci a uoluptate. Quamobrem et hec uitan-
da, et pecunie cupiditas. Nichil enim tam angusti animi tamque
parui quam amare diuicias. Nichil honestius magnificencius-
que quam pecuniam contempnere, si non habeas. si habeas ad bene-
ficenciam liberalitatemque conferre. Cauenda est etiam glorie
cupiditas ut supra dixi. Eripit enim libertatem pro qua ma-
gnanimis uiris omnis debet esse contencio. Nec uero imperia ex-
petenda ac potius aut non accipienda interdum, aut depone-
da non numquam. Vacandum est omni animi perturbacione. tum cupidita-
te et metu. tum etiam egritudine et uoluptate animi et iracundia ut
tranquilitas animi et securitas adsit. que afferat tum constantiam
tum etiam dignitatem. Multi autem et sunt et fuerunt qui eam quam
dico tranquilitatem expetentes a negociis publicis se remo-
uerunt, ad ocium que profugerunt. In hiis et nobilissimi phi-
losofi longeque principes. et quidam homines seueri et graues
nec populi nec principum mores ferre potuerunt. Vixeruntque
non nulli in agris delectati re sua familiari. Hiis idem
propositum fuit quod regibus ut ne qua re egerent, ne cui parerent
libertate uterentur. Cuius proprium est uiuere ut uellis. Quare
cum hec commune sit potencie cupidorum cum his quos dixi ociosis
alteri se adipisci id posse arbitrantur, si magnas opes ha-
beant. Alteri si contenti sint suo et paruo. In quo neutrorum
omnino contempnenda sentencia est. Sed et facilior et tucior et minus
aliis grauis aut molesta est uita ociosorum. Fructuosior
autem hominum generi et ad claritatem amplitudinemque aptior
eorum qui se ad rem publicam et ad magnas res agendas

accomodauerũt. Quapp̄ ꝛ his forsitan concedendũ si
rez pu͞ncᷓ nō capessentibꝫ qui excellēti ingenio doct͛ine sese
dederũt. ꝛ his aut qui ualitudinis imbecillitate aut aliq̄
grauiore causã ĩpediti / a re pu͞ recessũt. cũ ei' administrãdẽ
potestatez alijs laudez q3 concederēt. Quibꝫ aũt nulla sit causã
si despicere se dicãt ea que pleriq3 admirētur ĩperia et ma
gistratus. hijs nō modo laudi uez ꝗ̃ uicio dãdũ puto. Quoꝝ
iudiciũ in eo qꝫ gloriaz cōtēpnãt ꝛ pro nichilo putãt di
fficile ē factũ nō probare. Sꝫ uidentũ labores ꝛ molestias
tũ offensiõnũ ꝛ tũ repulsaz q̄si quãdaz ĩgnominiaz timere
ꝛ infamiaz. Sũt eñ qui in rebꝫ ɔtrarijs paꝝ sibi ɔstent.
uoluptatez seuerissime ɔtēpnãt. in dolore sint molliores.
gloriaz negligãt. frãgantur infamia. Atq3 ea quidẽ non
satis cōstanter. Sꝫ ab hijs qui habēt a natura adiumētũ rez
gerẽdaz abiecta oĩ cũctatiõe adipiscẽdi magistratꝰ ꝛ gerẽ
da res publica ē. Nec eñ aliť aut regi ciuitas / aut declara
ri aĩ magnitudo pōt. Capessentibꝫ aũt rē pu͞ nichil minus
q̃ phis. haud scio an magis magis ꝗ̃ ꝛ magnificẽcia ꝛ des
picencia adhibẽda sit reꝝ humanaꝝ quã sepe dico ꝛ trãqui
litas aĩ atq3 securitas. Siqdẽ nec anxij futuri sũt / ꝛ cũ gra
uitate cōstancia q3 uicturi. que eo facilliora sũt phis quo
minus patēt multa in eoꝝ uita que fortuna feriat. ꝛ q̄ minꝰ
multis rebꝫ egēt. ꝛ quia siquid aduẽsi eueniat tã grauiter
cadere nō possũt. Quocirca nō sine causã maiores motus aĩ
ɔcitãtur maiora q3 efficiendi rem publicã gerētibꝫ q̄ qui-
etis. quomagis hijs ꝛ magnitudo ē aĩ adhibenda ꝛ uacuitas ab
angoribꝫ. Ad rez gerẽdaz aũt qui accedit / caueat ne id mõ
consideret q̄ illa res honesta sit / si ꝗ̃ habeat efficiẽdi facul

tatem. In quo considerandum est ipso ne aut temere desperet
propter ignaviam, aut nimis confidat propter cupiditatem. In omnibus
autem negotiis priusquam aggrediare adhibenda est preparatio
diligens. Sed cum plerique arbitrentur res bellicas maiores esse quam
urbanas, minuenda est hec opinio. Multi enim bella sepe que-
siverunt propter glorie cupiditatem. Atque in magnis animis ingeniisque
id plerumque contingit, eo quod magis si sint ad rem militarem
apti et cupidi bellorum gerendorum. Vere autem si volumus iudica-
re multe res extiterunt urbane maiores clarioresque quam
bellice. Quamvis enim temistocles iure laudetur et sit eius nomen
quam solonis illustrius, citetur que salamis clarissime testis vic-
torie que anteponatur consilio solonis ei quo primum constitu-
it ariopagitas non minus preclarum hoc quam illud iudicandum est. Illud
enim semel profuit, hoc semper proderit civitati. Hoc consilio leges
atheniensium hec maiorum instituta servantur. Et temistocles quidem s. solon
nichil dixit, in quo ipse ariopagum adiuverit. At ille adiuvit
timostedem. Est enim bellum gestum consilio senatus eius qui a
solone erat constitutus. Licet eadem de pausania lixandro que
dicere, quorum rebus gestis quamquam imperium lacedemoniis dilata-
tum putant, tamen ne minima quidem ex parte ligurgi legibus et disci-
pline conferendi sunt, qui etiam ob has ipsas causas et paratiores
habuerunt exercitus et fortiores. Michi quidem neque pueris no- (s. dum essem puer)
bis Marcus scaurus (vir consularis) Gaio mario (vir bellicosus) neque cum versarem in re
publica Quintus catulus (vir consularis) Gneo pompeio (vir bellicosus) cedere videbantur. Parvi
enim sunt foris arma, ubi non est consilium domi. Nec plus af-
fricanus singularis et vir et imperator in excindenda numantia
rei publice profuit quam eodem tempore publius nasica privatus cum
tiberium graccum interemit. Quamquam hec quidem res non solum ex

domesticam est ratione. attingit etiam bellicam quoniam ui manu que con-
fecta est. Sed tamen id ipsum est gestum consilio urbano sine exer-
citu. Illud autem optimum est in quo inuadi solere ab improbis et
inuidis me audio. Cedant arma toge [i. simul cedant] concedat laurea lingue.
Ut enim alios omittam nobis rem publicam gubernantibus nonne
toge arma cessere? Neque enim in re publica periculum fuit grauius
unquam nec maius otium. Ita consiliis diligentiaque nostra celeriter
[catiline et aliorum qui [illegible] rem publicam conspirauerant] de manibus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa ceciderunt.
Que res igitur gesta unquam in bello tanta? Quis triumphus con-
ferendus? Licet enim michi marce fili apud te gloriari ad
quem et hereditas huius glorie et factorum imitatio pertinet. Michi
quidem certe uir habundans bellicis laudibus Gneus Pompeius
multis audientibus hoc tribuit ut diceret frustra se tercium
triumphum deportaturum fuisse nisi meo in rem publicam bene-
ficio ubi triumpharet esset habiturus. Sunt igitur domestice
fortitudines non inferiores militaribus. in quibus plus etiam quam in
his opere studii que ponendum est. Omnino enim illud honestum quod
ex animo excelso magnificoque querimus animi efficitur non corporis
uiribus. Exercendum tamen corpus et ita afficiendum est ut obedire
consilio rationique possit in exequendis negociis et in labore to-
llerando. Honestum autem id quod exquirimus totum est positum in
animi cura et cogitatione in quo non minorem utilitatem afferunt
qui togati rei publice presunt quam qui bellum gerunt. Itaque eorum
consilio sepe aut non suscepta bella sunt, aut confecta non
nunquam etiam illata. ut M. Catonis [consilio susceptorum] bellum tercium punicum in quo
mortui [i. catonis] etiam ualuit auctoritas. Quare expetenda magis quidem
est decernendi ratio quam decertandi fortitudo. Sed cauendum ne
id bellandi magis fuga quam utilitatis ratione faciamus. Bellum

aut ita suscipiatur ut nichil aliud nisi pax queta videatur. Fortis autem animi et constantis est non perturbari in rebus asperis nec tumultuantem de gradu deici ut dicitur. sed prestantis animi uti consilio nec a ratione discedere. Quamquam hoc animi illud etiam ingenii magni est precipere cogitatione futura et aliquando ante constituere quid accidere possit in utramque partem et quid agendum sit cum quid evenerit. nec committere aliquid ut aliquando dicendum sit. non putaveram. Hec sunt opera magni animi et excelsi et prudencia consilio que fidentis. Temere autem in acie versari et manu cum hoste confligere immane quidem et belluarum simile est. Sed cum tempus est necessitas que postulat decertandum manu est et mors servituti turpitudini que anteponenda. De evertendis autem diripiendis que urbibus valde considerandum est ne quidem temere ne quid crudeliter fiat. Id que magni viri est rebus agitatis punire sontes multitudinem conservare. in omni fortuna recta et honesta retinere. Ut enim sunt quemadmodum supra dixi qui urbanis rebus bellicas anteponant. Sic reperias multos quibus periculosa et callida consilia quietis cogitationibus splendidiora et maiora videantur. Numquam omnino periculi fuga committendum est ut imbelles timidi que videamur. Sed fugiendum etiam illud est ne offeramus nos periculis sine causa. quo nichil potest esse stultius. Quapropter in adeundis periculis consuetudo imitanda medicorum est. Qui leviter egrotantes leniter curant. gravioribus autem morbis periculosas curationes et ancipites adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempestatem adversam optare dementis est. subvenire autem tempestati quavis ratione sapientis. Eo que magis si plus adipiscare re explicata boni

nota hic quod duplex est fortitudo [...] corporis et animi

q̄ ad dubitata mali. ¶ Periculose aūt rez actiões ptiz bus sunt / qui eas susciprūt / ptiz rei pu͞. Itez qz allij de uita allij de gloria et beniuolēcia ciuiū in discrimine uociātur. Preciores igit͞ debemus eē ad nr̄a pericula q̄ ad cōmu͞a. dimicare qz paratius de gloria et honore q̄ de ceteris como dis. Inuēti aūt multi sunt qui nōmodo peccunias sz etiaz uitaz fundere pro patria parati eēnt. Jidez glorie iactu raz ne minimaz quidez facere uellēt ne re pu͞ quidem postulante. Ut calicratidas qui cū lacedemoniorū dux eēt / peloponēsiaco bello multa qz fecisset egregie uētit ad extremū oīa / cū consilio nō paruit eoz qui classez ab arginusis remouēdaz nec cū athemēsibz dimicādū pu tabant. Quibz ille respondit / lacedemonios classe illa a missa alteraz parare posse. Atqz hec quidez de lacedemoijs plaga mediocris Illa pestifera in qua cū Cleōbratus īui diaz timēs temere cū Epaminūda cōflixisset / lacedemoioz ops corruerūt. Quāto quītus maxim͞ melli͞ de quo hēnius Vnus homo nobis cūtando restituit rem. Nō eīz rumo res ponebat ante salutez. Ergo postq̄ magis qz uiri nūc gloria caret. Quod genus peccandi uitandūz ē ē in rebus urbanis. Sūt eīz qui qd͞ sentiūt et si opti mū sit. tn̄ inuidie metu nō audent dicere. ¶ Omino qui rei pu͞ profuturi sūt duo precepta platonis teneāt. Vt utilitatez ciuiuz sic tueantur / ut queciūqz agūt ad eaz referāt / sue ꝑ comodoz obliti. Altez ut totū corpus rei pu͞ preuirēt. nedū partē alliquā tueantū / reliquas desrant. Ut eīz tutela sic procuracio rei pu͞ ad eoz utili tatez qui cōmissi sūt / nō ad eoz quibz cōmissa est gerēda.

Seruanda tuētibz rē publicaz

qui aūt parti ciuiū consulūt / partē negligūt rē pni
ciosissimā in ciuitatē inducūt / sediciōē atq discordiā
ex quo euenit ut alij populares alij studiosi optimi cuiꝰ
q₃ uideantur · pauci uniuersoꝝ · Hinc apud athenienses
magne discordie · in nr̄a re pu̅ca nō solū sediciōēs s₃ e̅ pesti
fera bella ciuilia · Que grauis ⁊ fortis ciuis ⁊ in re pu̅ca
dignus p̄ncipatu fugiet atq oderit tradet q₃ se totū
rei pu̅ce · Neq₃ opes aut potēciam cōsectabitur / totā q₃ eā
sic tuebitur ut oīb₃ cōsulat · Nec uō criminib₃ falsis ī
odiū aut īuidiā quēq̄ uocabit · Omīno q₃ ita iusticie
honestati q₃ adherescet / ut dū ea ꝯseruet q̄uis grauiter
offendat mortem q₃ oppetat potius q̄ deserat illa que
dixi · Miserrima oīo est ambicio honorū q₃ cōtēcio de
qua preclare est apud eūdē platonē · Similiter facere
eos qui inter se cōtenderēt · uter potius rem publicā ad
ministraret ut si naute certarēt quis eoꝝ potissime
gubernaret · Idē q₃ precepit ut eos aduersarios extime
mus qui arma cōtraferāt · nō eos suo iudicio qui tueri
rē pu̅cā uellint qualis fuit inter publiū affricanū et
quintū metellū sine acerbitate dissensio · Nec uō au
diēdi qui grauiter inimicis irascendū putabāt Id q₃ ma
gnanimi ⁊ fortis uiri eē censebant · Nichil eīn lauda
bilius / nichil magno ⁊ preclaro uiro dignius pla
cabilitate ⁊ clemēcia · In liberis uō populis ⁊ ī iuris eq̄
bilitate exercenda e̅ est facilitas ⁊ altitudo aī que dicitū
ne si irascamur aut intēpestiue accedentib₃ aut ipru
denter rogantib₃ in morositatē inutilē et odiosā in
cidamus · Et tā ista probanda est māsuetudo atq₃

clementia ut adhibeatur rei publice pro causa severitas sine
qua administrari civitas non potest. Omnis autem et animadversio
et castigatio contumelia vacare debet. Neque ad eius qui pu
niet aliquem aut verbis castigat, sed ad rei publice utilitatem re
ferri. Cavendum est etiam ne maior pena quam culpa sit. Et ne iis
dem de causis alii plectentur, alii ne appellentur quidem. Prohiben pena non sit maior culpa
da autem maxime est ira in puniendo. Numquam enim iratus qui ac
cedit ad penam mediocritatem illam tenebit que est inter nimium
et parum. Que placet peripatheticis et recte placet modo
ne laudarent iracundiam et dicerent utiliter a natura datam
Illa vero omnibus in rebus repudianda est. Optandum quoque ut hii
qui presunt rei publice legum similes sint, que ad puniendum non
iracundia sed equitate ducuntur. Atque etiam in rebus prosperis
et ad voluptatem nostram fluentibus superbiam magnopere fastidium
arrogantiamque fugiamus. Nam ut adversas res sic secundas
immoderate ferre levitatis est. Preclara quoque est equabilitas
in omni vita, et idem semper vultus eademque frons. Ut de
Socrate idem quoque de Gaio Lelio accepimus. Philippum quidem
macedonum regem rebus gestis et gloria superatum a filio
facilitate et humanitate video superiorem fuisse. Itaque alter
semper magnus, alter sepe turpissimus. Ut recte precipere vi
deantur qui monent, ut quanto superiores sumus, tanto nos
summissius geramus. Panetius quidem africanum auditorem
suum et familiarem ait solitum dicere, ut equos propter crebras con
tentiones preliorum ferocitate exultantes domitoribus tradere so
leant, ut his facilioribus possint uti. Sic homines secundis re
bus effrenatos sibique presidentes tamquam in gyrum rationis et
doctrine duci oportere, ut perspicerent rerum humanarum imbecil

litatem varietatemque fortune. Atque etiam in secundissimis
rebus utendum est maxime consilio amicorum. his que maior etiam
quam ante tribuenda est autoritas. Isdem que temporibus cauen
dum est ne assentatoribus patefaciamus aures / nec adulari
nos sinamus / in quo falli facile est. Tales enim tunc nos
esse putamus ut iure laudemur / ex quo nascitur innume
rabilia peccata. cum homines inflati opinionibus turpiter
irridentur. et in maximis versantur erroribus. Sed hec quidem ac
tenus. Illud autem sic est iudicandum maximas geri res et ma
ximi animi ab hys qui res publicas regunt. Quorum admini
stracio latissime pateat ad plurimos pertineat. Esse autem
magni animi et fuisse multos et in vita ociosa reperitur. Qui
autem investigarent aut conarentur magna quedam sese que
suarum rerum finibus continerent / aut interiecti inter philosophos et inter
eos qui rem publicam administrarent delectarentur re sua famili
ari. Non eam quidem omni ratione exagerantes neque excludentes
ab eius usu suos. Potius que et amicis impertientes et rei publice
si quando usus esset / que primum bene parata sit nullo turpi
questu neque odioso tum quamplurimis modo dignis se utilem
prebeat. deinde ut augeatur ratione dilligencia parsimonia.
nec libidini potius luxurie que quam liberalitati et beneficencie pareat.
Hec prescripta servantes licet magnifice graviter animose
que vivere / atque etiam simpliciter fideliter vere hominum amice.
Sequitur ut de una reliqua parte honestatis dicendum sit.
In qua verecundia et quasi quidam ornatus vite et temperantia et
modestia omnisque sedatio perturbationum animi et rerum modus cer
nitur. Hoc loco continetur id quod dici latine decorum potest.
grece enim prepon dicitur / decorum. Huius vis ea est ut ab hon

esto nequeat separari. Naz et qd decet honestu e/ et qd ho
nestu est decet. Qualis aut differencia sit honesti et decori fa
cilius intelligi qm explicari pot. Quicquid e eni qd deceat/
id tu aparet cu antegressa sit honestas. Itaqz no solu in
hac parte honestatis de qua hc loco disendu e/ s; et in trib;
superioribus quid deceat apparet. Naz et ratione uti et ora
tione prudenter et agere qd agas considerate/ omi qz i re quid
sit ueri/ uidere et tueri decet. Contra qz falli errare/ labi/ de
cipi/ tam dedecet qm delirare et mete ee captu. Et Justa omia
decora sunt. Iniusta cotra. ut turpia sic indecora. Similis
est ratio fortitudinis. Qd eni uiriliter aio qz magno fit/ id
dignu uiro/ et decor uidetur. Qd otra/ id ut turpe sic idecor.
Quare pertinet quidez ad omez honestate id qd dico decor.
Et ita pertinet ut no recondita quadaz ratione cernatur/ s;
sit in promptu. Est eni quiddaz id qd intelligitur in oi uir
tute qd deceat. qd cogitatione magis a uirtute pot qm re se
parari. Ut uenustas et pulcritudo corporis secerni no potest
a ualitudine. sic hc de quo loquimur decor. totu illd qdez
est cu uirtute cofusuz. s; mete et cogitacione distinguitur.
Est aut eius descriptio duplex. naz et generale quoddaz
decoru intelligimus/ qd in oi honestate uersatur. Et aliud
huic subiectu/ qd ptinet ad singulas ptes honestatis.
Atqz illud superius sic fere diffiniri solet. Decor id ee qd
consentaneuz sit hois excelencie/ in eo in quo natura eius
a reliquis aiantib; differat. Que aut pars subiecta ge
neri est/ eaz sic diffiniut. Ut id decor uellit ee/ qd ita
nature consentaneu sit/ ut in eo moderatio et teperancia
appareat cu specie quadaz liberali. Hec ita intelligi—

possumus extimare ex eo decoro qd poete sequitur. de quo
alio loco plura dici solent. Sz tu seruare illd poetas quod
deceat dicimus/ cu id qd quaqz persona dignu est et fit et
dicitur. Ut si Eacus aut Minos diceret oderit duz me-
tuant aut natis sepulcro ipse est pares. uideretur indecoru
qd eos fuisse accepimus iustos. At atreo dicente plausus
excitantur. Est eiz digna psona oro. Sz poete quid qmqz
deceat ex persona iudicabut. Nobis persona imposuit
ipa natura magna cu excelentia pstancia qz aiantiu re
liquoru. Quocirca poete in magna uarietate personaru
et uiciosis quid conueniat et quid deceat uidebut. Nobis
aut cuz a natura Constancie/ moderationis/ temperancie/
uerecundie/ partes date sint. Cuz qz eadz natura doceat
no negligere qzadmoduz nos aduersus hoies geramus
efficitur ut et illd qd ad omez honestate ptinet decoru
qm late fusuz sit appareat. Et hec qd spectatur in uno
qqz genere uirtutis. Ut eiz pulcritudo corporis apta
copositione menbroru mouet oculos et delectat hec ipo qd
inter se oes partes cuz quodaz lepore consenciut. Sic
hec decoru qd elucet in uita aprobationez eoru mouet qbz
cu uiuitur ordine et constancia et moderatione dctoru omiu
atqz factoru. Adhibenda est igitur quedaz reuerencia ad
uersus hoies et optimi cuiusqz et reliquoru. Naz negl
igere quid de se quisqz sentiat. no soluz arrogantis
est. sz et oio dissoluti. Est aut qd differat in omi raci
one habenda Inter Justiciaz et uerecundiaz. Justicie ptes
sut no uiolare homines. Verecundie no offendere. in q
max perspicitur uis decori. His igitur expositis quale

sit id quod decere dicimus intelectum puto. Officium autem
quod ab eo deducitur hanc primam habet viam que deducit ad
convenientiam conservationemque nature. Quam si sequamur
ducem numquam aberrabimus. Sequemurque et id quod acutum
et perspicax a natura est. et id quod ad hominum consocietatem
accomodatum, et id quod vehemens atque forte. Sed maxima
vis decori in hac est parte de qua disputamus. Neque enim
(scilicet motus) solum corporis qui ad naturam apti sunt sed multo etiam magis
animi motus probandi qui item ad naturam accomodati
sunt. Duplex est enim vis animorum atque nature. Una pars in
appetitu est posita. que est horme grece. que hominem huc
et illuc rapit. Altera in ratione que docet et explanat quid
fugiendum faciendumque sit. Itaque fit ut ratio presit. appeti
tus obtemperet. Omnis autem actio vacare debet temeritate
et negligentia. Nec vero agere quicquam cuius non possit causam
probabilem reddere. Hec est fere descriptio officii. Effici
endum autem est ut appetitus rationi obediant, eamque ne
que precurrant neque propter pigriciam aut ignaviam deserant sint
que tranquilli atque omni animi perturbatione careant. Ex quo el
ucebit omnis constancia omnisque moderatio. Nam qui appeti
tus longius evagantur et tamquam exulantes sive cupiendo
sive fugiendo non satis a ratione retinentur. Hi sine dubio
finem et modum transeunt. Relinquunt enim et abiciunt obedi
enciam, nec rationi parent, cui subiecti sunt lege nature.
A quibus non solum animi perturbantur sed etiam corpora. Licet ora
ipsa cernere iratorum aut eorum qui aut libidine alliqua aut
metu commoti sunt aut voluptate nimia gestiunt.
Quorum omnium vultus voces motus statusque mutantur.

Ex quibus intelligitur illud / ut ad officii formam revertamur
appetitus omnes contrahendos sedandosque esse / excitandamque
esse animadversionem et diligentiam / ut ne quid temere ac
fortuito inconsiderate negligenterque agamus. Neque enim
a natura ita generati sumus / ut ad ludum et ad iocum
facti esse videamur sed ad severitatem potius et ad quedam
studia graviora atque maiora. Ludo autem et ioco uti
illo quidem licet / sed sicut somno et quietibus ceteris tunc
cum gravibus seriisque rebus satisfecerimus. Ipsum quoque
genus iocandi non profusum nec immodestum / sed ingenu
um et facetum esse debet. Ut enim pueris non omnem ludendi
licentiam damus sed eam que ab honestatis actionibus
non sit aliena. Sic in ipso ioco aliquid probi ingenii
lumen eluceat. Duplex omnino est iocandi genus. Unum
illiberale petulans flagiciosum obscenum. Alterum elegans /
urbanum / ingeniosum / facetum / Quo genere non modo p
plautus noster et antiquorum antiqua comedia / sed etiam philo
soforum socraticorum libri referti sunt. Multa que multorum et
facete dicta / ut ea que a sene catone collecta sunt que vo
cantur apophemata. Facilis igitur est distinctio inge
nui et illiberalis ioci. Alter est si tempore fit ac remisso animo
homine dignus. Alter ne libero quidem / si rerum turpitudini adhibetur
verborum obscenitas. Ludendi etiam est quidam modus retinendus.
Ut ne nimis omnia profundamus elatique voluptate in aliquam
turpitudinem dillabamur. Suppeditant autem et campus noster
et studia venandi / honesta exempla ludendi. Sed perti
net ad omnem officii questionem semper in promptu habere quan
tum natura hominis reliquis pecudibus atque bestiis antecedat

Ille nichil sentiunt nisi uoluptatez ad eaz qz feruntur toto
impetu. hominis aūt mens discendo alitur et cogitando sēp
aliquid aut inquirit aut agit, uidendi qz et audiēdi delec
tatiōe ducitur. Quin ēt siquis est paulo ad uoluptatē pro
pensior mō ne sit ex pecudū genere. Sunt ēt quidaz hoīes
nō re sz noīe. Sz siquis est paulo erectior q̄uis uolup
tate capiatur occultet et dissimilet appetitū uoluptatis
ꝓ uerecūdiaz. Ex quo intelligitur corporis uoluptatem
non satis eē dignā hominis prestancia. Eaz qz cōtēpni
et reici oportere. Sin sit quispiaz qui aliquid tribuat
uoluptati, diligenter ei tenēdū esse modū eius fruende.
Itaqz uictus cultus qz corporis ad ualitudinē referatur et
ad uires, nō ad uoluptatez. Atqz ēt si considerare uolumus
que sit in natura excellentia et dignitas, intelligemus q̄
sit turpe defluere luxuria, et delicate et mollitē uiuere.
q̄qz honestuz si parce continētur siue sobrie. Intelli
gendu est etiaz duabus q̄si nos a natura inductos esse
personis. Quaz una coīs est, ex eo q̄ omēs ꝑticipes
rationis prestancie qz eius qua antecellimus bestijs. a qua
omē honestū decoz qz trahitur. et ex qua ratio inueniēda
officij exquiritur. Altera aūt que singulis est atributa.
Ut eīz in corporibz magne dissimilitudines sunt. alios uidē
mus uelocitate ad cursuz, alios uiribz ad luctandū ualere.
Itē qz in formis, alijs dignitatē inesse, alijs uenustatez
Sic et in alijs existūt ēt maiores dignitates. Erat eīn
ī lucio crasso et in lucio philippo multus lepos. Maior
ēt magis qz de industria in gaio cesare lucij filio. At isdez
tēporibz. in marco scauro, et in marco drusso adolesente

singularis seueritas. in Celio lelio multa hylaritas. in
eius familiari Scipione ambicio maior uita tristior. De
grecis autem dulcem et facetum festiui quoque sermonis atque in
omni oratione simulatorem quem yroniam greci nominauerunt
Socratem accepimus. contra Pitagoram et Periclem sum-
mam auctoritatem consecutos sine ulla hylaritate. Cali-
dum hannibalem ex penorum / ex nostris ducibus Quintum maximum
accepimus facille celare tacere dissimulare insydiari pre-
ripere hostium consilia. In quo genere greci Themistoclem
et pheraeum Jasonem ceteris anteponunt. Inprimis quoque uersutum et
calidum factum solonis qui quo et tucior uita eius esset
et plus aliquanto rei publice prodesset furere se simulauit.
Sunt his allij multum dispares simplices et aperti qui
nichil de occulto nichil de insydijs agendum putant / Veri-
tatis cultores fraudis inimici. Item quoque allij qui quiduis
iniuste perpeciantur Cuiuis deseruiant / dum quod uellint con-
sequantur. Ut syllam et marcum crassum uidebamus. Quo
in genere uersutissimum et pacientissimum lacedemonium Li-
sandrum accepimus. contra quoque Calicratidem qui prefectus
classis proximus post lisandrum fuit. Item quoque in sermoni-
bus allium quemque accepimus quamuis prepotens sit efficere
ut unus de multis uideatur. Quod in catulo et in patre et in
filio idem quoque et in quinto mucio numantino uidimus. Au-
diui et ex maioribus natu hoc idem fuisse in publio scipione
nasica. Contra quoque patrem eius illum qui tiberij grachi co-
natus perditos uendicauit nullam comitatem habuisse sermonis
nec non zenocratem quidem seuerissimum philosophorum ob eam quoque
rem ipsam magnum et clarum fuisse. Innumerabilles allie sunt

dissimilitudines nature mox que minime tamen vituperandorum.
Admodum autem tenenda sunt sua cuique non viciosa sed tamen pro
pria quo facilius decorum illud quod querimus retineatur. Sic
enim est faciendum ut contra universam naturam nichil contendamus
ea tamen servata propriam naturam consequamur. ut etiam si sint
alia graviora atque meliora nos tamen studia nostre regu
le metiamur. Neque enim nature attinet repugnare. nec
quicquam sequi quod assequi nequeas. Ex quo magis emergit
quale sit decorum illud, ideo quia nichil decet in vita ut aiunt
minerva obstante id est adversante et repugnante natura.
Omnino siquid est decorum nichil est profecto magis quam equabil
litas universe vite. Tum singularum actionum quam conservare non
possis si aliorum naturam imitans omittas tuam. Ut enim sermo
ne eo debemus uti qui notus ne ut quidam greca verba est nobis.
inculcantes iure optimo rideamur. sic in actiones omnemque
vitam nullam discrepantiam conferre debemus. Atque hec di
ferentia naturarum tantam habet vim ut non numquam mortem sibi
ipse alius consciscere debeat. Num enim alia in causa Marcus
Cato fuit, alia ceteri qui se in affrica Cesari tradiderunt.
Atqui ceteris forsitan vicio datum esset si se interemissent
propterea quod eorum vita lenior et mores fuerant faciliores. Ca
toni cum incredibilem tribuisset natura gravitatem, eam
que ipse perpetua constantia roborauisset, semper que in proposito
suscepto que consilio permansisset, moriendum potius quam ti
ranni vultus aspiciendus fuit. Quam multa passus est
Ulixes in illo errore diuturno cum et mulieribus si Circe et
Calipso mulieres appellande sunt inserviret, et in omni sermone
omnibus affabilem se esse vellet, domi vero contumelias servorum

et ancillarum que pertulit, ut ad id aliquando quod cupiebat ueniret.
At aiax quo animo traditur milies oppetere mortem quam illa per
perti ab allio maluisset. Que contemplantes expendere o
oportebit quid quisque habeat sui. eaque moderari nec uel
le experiri quam se allia deceant. Id enim maxime quemque decet quod
est cuiusque suum maxime. Suum igitur quisque noscat inge
nium, acremque se et uiciorum et bonorum suorum iudicem prebeat,
ne scenici plus quam nos uideantur habere prudentie. Illi
enim non optimas sed sibi accomodatissimas fabulas elligunt
qui uoce freti sunt epigonos medum. qui gestu menalippam.
clitemestram. semper rutillius quem ego memini anthiopam.
non sepe esopus aiacem. Ergo hystrio hoc uidebit in scena
quod non uidebit uir sapiens in uita. Ad quas igitur res
aptissimi erimus in hiis potissimum elaborabimus. Sin aliquando
necessitas nos ad ea detrusit que nostri ingenii non erunt
omnis adhibenda erit cura meditacio cum dilligentia. Ut
ea si non decore, atque minime indecore facere possimus.
Nec tam est contendum tam ut bona que nobis data sunt
sequamur quam ut uitia fugiamus. Hac duabus his personis
quas supra dixi tercia adiungitur quam casus alliquis uel
tempus imponit. Quarta etiam quam nobis met ipsis iudicio
nostro accomodabimus. Nam regna, imperia, nobilitates, ho
nores, diuicie, opes, eaque que sunt his contraria ut casu ita
temporibus reguntur et gubernantur. Ipsi autem gerere personam
quam uellimus a nostra uoluntate proficiscitur. Itaque se allii ad
phisicam allii ad ius ciuile allii ad eloquenciam aplicant. Ipsarum
que uirtutum in allia allius mauult excellere. Quorum uero
parentes aut maiores alliqua gloria prestiterunt eorum plerique

his in hoc genere

hi in hoc genere laudis student excelere. Ut quintus mucius
publii filius in iure civili. Pauli filius affricanus in re
militari. Quidam autem ad eas laudes quas a patribus acce
perunt addunt aliquam suam. Ut hic idem affricanus eloquencia cumu
lavit bellicam gloriam. Quod idem fecit thimoteus cononis
filius qui cum belli laude non inferior fuisset quam pater, ad
eam laudem doctrine et ingenii gloriam adiecit. Fit autem interdum
ut non nulli omissa imitacione maiorum suum quoddam insti
tutum consequantur. Maximeque in eo plerumque laborant hi
qui magna sibi proponunt obscuris orti maioribus. Hec igitur
omnia cum querimus quid deceat complecti animo et cogitacione de
bemus. In primis autem constituendum est quos nos et quales
esse velimus et in quo genere vite, que deliberacio est omnium
difficillima. Ineunte enim adolescentia, cum est maxima imbecil
litas consilii, tum id sibi quisque genus etatis degende constituit.
quod maxime adamavit. Itaque ante implicatur aliquo certo genere
cursuque vivendi quam potuit quod optimum esset iudicare. Namque
Herculem prodigum dicunt ut est apud Xenophontem cum primum
pubesceret quo tempus a natura ad eligendum quam quisque viam
vivendi sit ingressurus datum est exisse in solitudinem. Atque ibi se
dentem diu secum multumque dubitasse cum duas cerneret vias
Unam voluptatis alteram virtutis, utram ingredi melius esset
Hoc herculi Jovis sato potuit fortasse contingere. nobis non
idem qui imitamur quoscumque visum est, ad eorumque studia insti
tutaque impellimur. Plerumque autem parentum preceptis imbuti
ad eorum consuetudinem moremque deducimur. Alii multitudinis
iudicio feruntur. queque maiori parti pulcerrima videntur
ea maxime exoptant. Non nulli tamen sive felicitate quadam sive

bonitate nature sine parentū disciplina rectā uite secu
ti sunt uiā. Illud aūt max rarū genus est/ eorū qui
aut excelente ingenij magnitudine/ aut preclara eru
ditione atqȝ doctrina/ aut utraqȝ re ornati spaciū deli
berandi habuerūt/ quē potissimū uite cursū sequi uel
lent. Inqua deliberatiōe ad suā cuiusqȝ naturā consili
ū est omē reuocandū. Nā cū in oībz que aguntur ex
eo modo quo quisqȝ natus est ut supradictū est quid
deceat exquirimus/ tū in tota uita ↄstituēda/ multo ē rei
cura maior adhibenda ut ↄstare in uite perpetuitate pos
simus nobis met ipsis/ nec in ullo officio claudicare. Ad
hāc aūt rationē qm̄ maximā uim natura habet/ fortuna
proximā/ utriusqȝ oīe ratio habenda est in dilligēdo genere
uite sȝ nature magis. Multo eīz et firmior est et cōstācior
ut fortuna nō nūcq̄ ipā mortalis cū imortali natura pu
gnare uideatur. Qui igitur nature sue ad genus nō uiciose
consiliū uite omē contulerit/ is constanciā teneat. Id eīz
max decet/ nisi forte se errasse intelexerit ī delegēdo genere
uite. Quod si acciderit pōt aūt accidere. facienda morū īstitu
torū qȝ mutacio est. Eam igitur mutatiōez si tēpora adiuuabūt
facilli comodi qȝ faciemus. Si minus sensim erit pedetētim
qȝ facienda. Ut amicicias que minus delectēt et que minus
probentur magis decere censent sapientes sensim diluere
q̄ repente pcidere. Cōmutatio aūt gnē uite oī racione cu
randū est/ ut id bono consilio fecisse uideamur. Sȝ qm̄ pa
ullo ante dictū est imitādos eē maiores/ pmū illd exceptū
sit. ne uicia sint imitanda. Deinde si natura nō feret ut
quedā imitari possit/ ut superius filius affricani qui hūc

paulo natuz adoptauit ꝑ infirmitatez ualitudinis nō tm̄
potuit patri similis ēē q̄ ille fuerat sui. Si igitur nō poterit
siue causas defensitare siue populū concioib; siue bella gerere
Illa tamē prestare debebit que erūt ī ipius potestate. Justi
ciaz fidez liberalitatez modestiaz tēperanciaz quo min᷑ ab eo
id qđ desit requiratur. Optima aūt hereditas a patrib; tra
ditur liberis om̄i q; patrimonio pstancior gloria uirtutis.
rez q; gestaꝝ. cui dedecori ēē nefas ꝯ uiciū iudicandum
est. Et qm̄ officia nō eadez disparib; etatib; tribuūtur / alia
q; sūt Juuenū alia q; senioꝝ. aliquid ēt de hac distinctiōe
dicendū est. Est igitur adolescentis maiores natu uereri / ex
his q; eligere optimos ꝯ probatissimos quoꝝ cōsilio atq;
autoritate nitatur. Ineuntis eīz etatis inscitia senū cōstituē
da ꝯ regenda prudentia est. Max̄ aūt hec etas a libidinib; ar
cenda est. Exercenda q; in labore paciencia q; ꝯ aīi ꝯ corporis
ut eoꝝ in bellis ꝯ ciuilib; officijs uigeat industria. Atq; ēt
cū relaxare aīos et dare se iocunditati uellent. caueāt itē
perantiaz / meminerint uerecūdie. qđ erit facili' si ne in huius
modi q̄q; rebus maiores natu interesse uellint. Senibus
aūt labores corporis sunt minuēdi / exercitatiōes aīi ēt auge
de uidentur. Danda uō opera ut ꝯ amicos ꝯ iuuētutē ꝯ max̄
rem pu͡cam consilio ꝯ prudentia q̄plurimū adiuuēt. Nichil
aūt magis cauendū est senectuti q̄ ne langori se desidie
q; dedat. Luxuria uō cū oī etati turpis / tamē senectuti
fedissima est. Sin aūt ēt libidinū intēperancia accessit
duplex malū est / q' et ipa senectus dedecus concipit / et
facit adolescenciū impudentiorez intēperantiaz. Ac ne illđ
quidez alienū est / de magistratuū / de priuatoꝝ / de ciuiuz /

de peregrinorum officijs dicere. Est igitur proprium munus
magistratus intelligere se gerere personam ciuitatis debere-
que eius dignitatem et decus sustinere, seruare leges, iura des-
cribere, et ea fidei sue commissa meminisse. Priuatum autem
oportet equo et pari cum ciuibus iure viuere, neque submissum
et obiectum, neque se efferentem, tum in re publica ea velle que tran-
quilla et honesta sint. Talem enim et sentire et bonum ciuem dice-
re solemus. Peregrini autem et incole officium est nichil preter
suum negocium agere, nichil de alieno inquirere, minimeque in
aliena re publica esse curiosum. Ita quidem fere officia reperientur cum
queretur quid deceat et quid aptum sit personis temporibus
etatibus. Nichil est autem quod tam deceat quam in omni re gerenda con-
silio que capiendo seruare constanciam. Sed quoniam decorum illud in
factis omnibus et dictis in corporis denique motu et statu cernitur, idque po-
situm est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad acti-
onem apto, difficilius ad eloquendum, sed satis facile erit intelligi.
In his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur ab his
cum quibus apud quos viuimus. His quoque de rebus pauca dicantur.
Principio corporis nostri magnam natura ipsa videtur habuisse
rationem, que formam nostram reliquamque figuram in qua esset species
honesta eam posuit in promptu. Que autem partes corporis ad
nature necessitatem date aspectum essent deformem habiture
atque formam eas contexit atque abdidit. Hanc nature tam dili-
gentem fabricam imitata est hominum verecundia. Que enim natu-
ra occultauit, eadem omnes qui sana mente sunt remouent ab
oculis, ipsi que dant operam necessitati ut quam occultissime pare-
ant. Quarum que partium corporis usus sunt necessary, eas
neque partes neque earum usus suis nominibus appellant. quodque fa-

cere non est turpe modo occulte id dicere obsenum est. Itaque
nec actio illarum rerum aperta petulancia vacat, nec orationis
obsenitas. Nec vero audiendi sunt cinici aut siqui fuerunt
stoici. Pene cinici qui reprehendunt et irrident quod ea que
turpia non sint re verbis flagiciosa ducamus. Illa autem que
turpia sunt nominibus appelemus suis. Latrocinari, frau
dare, adulterare re turpe est. Sed dicitur non obscene.
liberis dare operam, re honestum est, nomine obscenum. plu
ra que in eandem sentenciam ab eisdem contra verecundiam dispu
tantur. Nos autem naturam sequamur et ab omni quod abhorret ab
oculorum aurium que comprobatione fugiamus. Status, incessus,
sessio, accubitio, vultus, oculi, manuum motus teneat illud
decorum. Quibus in rebus duo sunt maxime fugienda, ne quid
efeminatum aut molle, aut nequid durum aut rusticum sit.
Nec vero hystrionibus oratoribus que concedendum est, ut his
hec apta sint, nobis dissoluta. Scenicorum quidem mos tantam
habet veteris discipline verecundiam ut in scenam sine sub
ligaculo prodeat nemo. Verentur enim ne siquo casu eve
nerit ut corporis partes quedam aperiantur, aspiciantur
non decore. Nostro quidem more cum parentibus pubres filii
cum soceris generi non lavantur. Retinenda est igitur hui
modi generis verecundia presertim natura ipsa magistra
et duce. Cum autem pulcritudinis duo genera sint, quorum
in altero venustas sit, in altero dignitas. Venustatem
muliebrem ducere debemus, dignitatem virilem. Ergo et a
forma removeatur viro omnis non dignus ornatus. Et
huic simile vicium in gestu motu que caveatur. Nam et
palestrici motus sepe sunt odiosiores et hystrionum non nulli

gestus ineptiis non uacant. et in utroque genere que sunt
recta et simplicia laudantur. Forme autem dignitas coloris
bonitate tuenda est. color exercitacionibus corporis. Adhiben-
da est preterea mundicia non odiosa neque exquisita nimis
tantum que fugiat agrestem et inhumanam negligentiam. Eadem
ratio est habenda uestitus. In quo sicut in plerisque rebus
mediocritas optima est. Cauendum est autem ne aut tardi-
tatibus utamur ingressu mollioribus ut similes pomparum
ferculis esse uideamur. aut in festinacionibus suscipiamus ni-
mias celleritates. que cum fiunt anelitus mouentur/ uultus
mutantur/ ora torquentur/ ex quibus magna significacio fit
non adesse constantiam. Sed multo tamen magis elaborandum est
ne animi motus a natura recedant. Quod assequemur si caue-
bimus ne in perturbaciones atque in exanimaciones incidamus
et si attentos animos ad decoris conseruacionem tenebimus.

Motus autem animorum duplices sunt. Alteri cogitationis Alteri
appetitus. Cogitacio in uero exquirendo maxime uersatur.
Appetitus impellit ad agendum. Curandum est igitur ut cogi-
tacione ad res quam optimas utamur. Appetitum racioni obedien-
tem prebeamus. Et quoniam magna uis orationis est. eaque du-
plex. Altera contentionis Altera sermonis. Contentio discep-
tacionibus tribuatur iudiciorum concionum senatus. Sermo
in circulis disputacionibus congressionibus familiarium uersetur
sequatur etiam conuiuia. Contentionis precepta rhetorum sunt
nulla sermonis. Quamquam haud scio an possint hec quoque esse.
Sed discentium studiis inueniuntur magistri. Huic autem
qui studeant sunt nulli rhetorum turba referta omnia quamquam
que uerborum sententiarumque precepta sunt eadem ad sermonem per-

tinebunt. Sed cum orationis iudicem vocem / habeamus. In voce
autem duo sequamur / ut clara sit / ut suavis. utrumque omnino a
natura petendum est. Verum alterum exercitatio augebit / al
terum imitatio presse loquentium et leniter. Nichil fuit in
catulis ut eos exquisito iudicio putares uti literarum. quamquam
erant literati. sed et allij. Hi autem optime uti lingua latina
putabantur / sonus erat dulcis. litere neque expresse neque
oppresse. ne aut obscurum esset / aut nimis putridum. sine
contione vox nec languens nec canora. Uberior oratio
lucij crassi nec minus faceta. Sed bene loquendi de catulis opi
nio non minor. Sale vero et facetiis cesar catuli patris
frater omnes vicit. Ut in ipso illo forensi genere dicendi con
tenciones aliorum sermone vinceret. In omnibus igitur his elabo
randum est si in omnibus quid deceat exquirimus. Sit igitur hic
sermo in quo socratici maxime excellunt / lenis minimeque pertinax
Insit in eo lepos. Nec vero tamquam in possesionem suam venerit
excludat alios. Sed reliquis in rebus tum in sermone communi
vicissitudine non numquam utendum putet. Ac videat in primis
quibus de rebus loquatur. Si serijs severitatem adhibeat
si iocosis leporem. In primis que provideat ne sermo vitium
aliquod indicet / in esse moribus / quod tum maxime solet eve
nire cum studiose de absentibus detrahendi causa aut per
ridiculum aut severe maledice contumeliose que dicitur
Habentur autem plerumque sermones aut de domesticis ne
gocijs aut de re publica aut de artium studijs et doctrina.
Danda igitur opera est / ut si quando aberrare ad alia cepit
ad hec revocetur oratio. Sed ut cuique res Neque enim hisdem
de rebus nec in omni tempore nec similiter delectamur.

Animaduertendum est quod quatenus sermo delectationem habeat et
ut incipiendi racio fuerit ita sit desinendi modus. Sed
quomodo in omni uita rectissime preceptum ut perturbationes fu
giamus. id est motus animi nimios rationi non obtemperantes. Sic eius
modi motibus sermo debet uacare, ne aut ira existat aut
cupiditas alliqua aut pigricia aut ignauia aut tale ali
quid appareat. Maxime quod curandum ut eos quibus cum sermo
nem conferimus et uereri et dilligere uideamur. Obiurga
ciones quod non numquam incidunt necessarie. in quibus utendum est
fortasse et uocis contencione maiore et uerborum grauitate acri
ore. Id agendum est quod ut ne ea facere uideamur irati. Sed
ut ad urendum et secandum sic ad hoc genus castigandi raro
inuiti quod ueniamus. Nec umquam nisi necessario si nulla repe
riretur allia medicina. Sed tamen ira procul absit, cum qua
nichil recte fieri nichil considerate potest. Magna autem parte
clementi castigacione licet uti grauitate tamen adiuncta ut
seueritas adhibeatur et contumelia repellatur. Atque quod
illud ipsum quod acerbitatis habet obiurgacio significandum
est ipsius causa qui obiurgetur susceptum esse. Rectum est quod
in illis contencionibus que cum inimicissimis fiunt quod si nobis
indigna audiamus. tamen grauitatem retinere iracundiam repe
llere. Que enim cum alliqua perturbacione fiunt, neque ea con
stanter fieri possunt, nec hiis qui adsunt aprobari. De
forme quod est de se ipso predicare, falsa presertim et cum irri
sione audiencium imitari militem gloriosum. Et quoniam omnia
prosequimur uolumus quidem recte, dicendum est quod qualem
hominis honorati et principis domum placeat esse. Cuius finis et
usus ad quem edificandi accomodata est discriptio et tamen

adhibenda dignitatis commoditatisque dilligencia. Gneo octa
vio qui primus ex illa familia consul factus est, hono
ri fuisse accepimus quod preclaram edificasset in palacio et
plenam dignitatis domum, que cum a vulgo viseretur suffra
gata domino novo homini ad consulatum putabatur. Hanc
scaurius demolitus accessionem adiunxit hedibus. Itaque ille in
suam domum consulatum primus attulit. Hic summi et clarissi
mi viri filius in domum multiplicatam non repulsam solum re
tulit, sed ignominiam et calamitatem. Ornanda est enim dignitas
domo. at non ex domo tota querenda. nec domo dominus
sed domino domus honestanda sit est. Et ut in ceteris
habenda ratio non sua solum, sed etiam aliorum sic in domo clari
hominis in quam et osbites multi recipiendi et admittenda
hominum cuiusque generis multitudo. Adhibenda cura est laxitati.
Aliter ampla domus dedecori domino sepe fit. si est in ea solitu
do et maxime si alliquando alio domino solita est frequentari. Odiosum
est enim cum a pretereuntibus dicatur o domus antiqua heu
quam dispari domino dominaris! quod quidem his temporibus
in multis licet dicere. Cavendum est autem presertim si tu ipse
edifices ne extra modum sumptu et magnificencia prodeas.
Quo in genere multum mali etiam in exemplo est. Studi
ose enim plerique presertim in hanc partem facta principum imi
tantur. Ut lucii luculli summi viri virtutem quis? at quam multi
in villarum magnificencia imitati sunt. Quarum quidem certe
est adhibendus modus ad mediocritatemque revocandus
eademque mediocritas ad omnem usum cultumque vite referenda
est. Sed hec hactenus. In omni autem actione suscipienda tria
sunt tenenda. Primum ut appetitus rationi obtemperet.

quo nichil ē ad officia cōseruanda accomodacius. Deinde
ut animaduertatur quanta illa res sit quā efficere uelimus
ut ne ue maior neue minor cura et opera suscipiatur
q̄ causa postulet. Tercium est ut caueamus ut ea que
pertinēt ad liberalez speciē et dignitatē moderata sint
Modus autē est optimus decus ipsuz tenere de quo āte
diximus nec progredi longius. Horum autē triū p̄stātissi
mū est appetitū obtēperare rationi. Deinceps de ordinē
rez et de oportunitate tēporz dicendū est. Hac autē sciē
cia continetur ea quam greci eutasiam nominant. Nec
hec quidez quā interpetramur modestiaz quo ī uerbo
modus inest. Sz illa est eutasia inqua itelligitur ōdinis
conseruatio. Itaqz ut eādez nos modestiaz appellamus sic
diffinitur a stoycis. Ut modestia sit eaz sciā rez que
agentur aut dicentur loco suo collocandaz itaqz uidetur
eadez uis ordinis et collocacionis fore. Naz et ordinē sic
diffiniūt Compositionez rez aptis et accomodatis rebus
locis. Locuz autē actionis opportunitatē temporis ēē dicūt.
Tēpus autē actionis opportunū grece eucheria latine
appellatū occasio. Sic fit ut modestia hec quā intēpe
tramur ita ut dixi scientia sit opportunitatis ydoneorz
ad agenduz tēporz. Sz pōt ēē eadez prudentie diffini
cio de qua principio diximus. Hec autē loco de modera
tione et temperancia et alijs similibz uirtutibz q̄rimus.
Itaqz prudencie que erant propria suo loco dicta sunt.
Que autē haz uirtutuz de quibz iaz diuduz loquimur
que pertinēt ad uerecundiaz et ad eorz probacionē quibz
cū uiuimus nūc dicenda sunt. Talis est igitur ordo

actionuz adhibendus/ ut q̄admoduz in oratione cōstituti
sic in uita sint oīa inter se apta et cōueniencia. Tur
pe est eīz ualde qz inoosiz in re seuera conuiuio dignū
aut delicatuz alliquē inferre smonē. Bene pericles
cuz haberet collegam in pretura Sophonodez poetam
hi qz de comunj officio conuenissent et casu formosus
puer preteriret/ dixisset qz sophocles o puerū pulcrū
pricle. ait at eīz p̄torez sophocle decet nō solū manus
sz et oculos abstinētes habere. Atqz hoc idez sophocles si
in athletaz aprobatiōe dixisset iusta rep̄hensiōe caru
isset. Tanta uis est et loci et tēporis ut siquis cū causam
sit acturus in itinere aut in ambulacione secū ip̄e me
ditetur aut siquid allud attencī⁹ cogitet nō rep̄hēdatū.
At hoc idez si in conuiuio faciat inhumanus uideatū isci
cia temporis. Sz ea que multū ab humanitate discre
pant/ ut siquis in foro cantet / aut siqua est allia mag̃
puersitas/ facille apparent. nec magnopere admonici
onez et precepta desiderant. Que aūt parua uidentur
ēē delicta/ neqz amultis intelligi possint. ab his dili
gentius est declināduz. Ut in fidibz aut in tybijs q̄uis
paulū discrepent/ tam̄ id a sciente aīaduerti solet. Sic
uuēduz est in uita ne forte quid discrepet. ul' multo q̄
magis quo maiō et melior actionū q̄ sonoz cōcentus
est. Itaqz ut in fidibus musicoz aures ul' minima senci
unt. Sic nos si acres ac dilligentes ēē uolumus aīadū
sores qz inaoz magna intelligemus sepe ex paruis. Ex ocu
loz obtutu superciliorū aut remissione aut cōtractione
ex mesticia ex hylaritate ex risu ex locucione ex reticē

cia, ex contentione uocis, ex summissione, ex ceteris simili
bus facille iudicamus quid apte eorum fiat, quid ab offi
cio naturaque discrepet. Quo in genere non est incomodum
quale quidque eorum sit ex allys iudicare ut si quid dedece
at in illos uitemus ipsi. Fit enim nescio quomodo ut magis
in allys cernamus quam in nobis met ipsis si quid delinqui
tur. Itaque facillime corriguntur in discernendo quorum uicia
imitantur emendandi causa magistri. Nec uero alienum
est ad ea elligenda que dubitacionem afferunt adhibere doc
tos homines uel etiam usu peritos et quid his de uno quoque officij
genere placeat exquirere. Maior enim pars eo fere defe
rri solet, quo a natura ipsa deducitur. In quibus uidendum
est, non modo quid quisque loquatur, sed etiam quid quisque senciat.
atque etiam de qua causa quisque sentiat. Ut enim pictores et hy
qui signa fabricant et ueri etiam poete suum quisque opus
a uulgo considerari uult, ut si quid reprehensum sit a plu
ribus id corrigatur, hy que et secum et cum allys quid in eo pec
catum sit exquirunt. Sic alliorum iudicio permulta nobis
et facienda et non facienda sunt et mutanda et corrigenda sunt.
Que uero more aguntur et institutis ciuilibus, de his nichil
est precipiendum. Illa enim ipsa precepta sunt. Nec quemquam
hoc errore duci oportet. Ut si quid Socrates aut Aristippus
contra morem consuetudinemque ciuilem fecerit, locuti ue sit
Idem sibi arbitretur licere. Magnis illi et diuinis bonis hanc
licenciam assequebantur. Cinicorum uero ratio tota est eici
enda. est enim inimica uerecundie, sine qua nichil rectum
esse potest nichil honestum. Eos autem quorum uita perfecta in
rebus honestis atque magnis est bene de re publica sencientes ac

bene meritos aut meritos aliquo honore aut imperio affec
tos obseruare et colere debemus. Tribuere quoque multū senec
tuti. cedere his qui magistratū habebūt. habere delectū ciuis
et peregrini. in ipso quoque peregrino priuatim ne an publice
uenerit. Ad sūmā ne agam de singulis cōmūnem totius ge
neris hominum conciliationem et consociationem colere tueri serua
re debemus. Iam de artificiis et questibus qui liberales habendi
qui sordidi sint hec fere accepimus. Primū improbantur
hii questus qui in odio hominum incurrūt ut portitorum aut
feneratorum. Illiberales autem et sordidi questus mercennariorum
omnium quorum opera nō quorum artes emūtur. Est enim in illis
ipsa merces autoramentum seruitutis. Sordidi etiam putantur
qui mercantur a mercatoribus quod statim uendant. Nichil enim
proficiunt nisi admodū mentiantur. Nec uero est quicquam tur
pius uanitate. Opifices quoque omnes in sordida arte uersantur.
Nec uero quicquam ingenuum potest habere officina. Minime quoque
he artes probande que ministre sūt uoluptatis. Cetarii / la
nii / coci / fartores / piscatores ut ait terencius. Adde huc
si placet unguentarios saltatores totū quoque ludū talarium.
Quibus autem artibus aut prudencia maior inest / aut nō
mediocris utilitas queritur / ut medicina ut architectura
ut doctrina rerum honestarum he sūt his quorum ordini conue
niunt honeste. Mercatura autem si tenuis est / sordida pu
tanda est. Sin magna et copiosa multa undique aportans
multis quoque sine uanitate imparciens nō est admodū uitu
peranda. Atque etiam si saciata questu uel contenta potius ut sepe
ex alto in portū ex ipso portu se in agros possessionesque
contulerit / uidetur iure optimo posse laudari. Omnium

aūt rerū ex quibȝ aliud exquiritur / nichil agricultura
melius nichil uberius nichil dulcius nichil libero hoīe
dignius. De qua qm̄ in catone maiore satis multa di
ximus illinc assumes que ad huc locū ptinebūt. Sȝ ab
his partibȝ que sūt honestatis quēadmodū officia duce
rentur satis expositū uidetū. Eoꝝ aūt ipsoꝝ que honesta
sūt pōt incidere sepe contēcio et cōparacio de duobȝ honestis
utrū honestius. Qui locus a panecio est ptermissus.
Naȝ cuȝ omīs honestas manet a ptibȝ quatuor / quarū
una sit cognicīois / altera comunitatis / tercia magnimi
tatis / quarta moderacīois / he in delegendo officio sepe
inter se cōpendi necesse est. Placet igitur aptiora ēē
nature ea officia que ex comunitate q̄ ea que ex cognicīe
ducantur. Id qȝ hoc argumēto confirmari pōt. Q si con
tigerit ea uita sapienti ut omniū reꝝ affluētibȝ copiis
ditetur / q̄uis ea que cognicīe digna sūt sūmo ocio secū
ipse consideret et contēpletur. Tamē si solitudo tanta sit
ut hoīeȝ uidere nō possit excedat e uita. Princeps qȝ
oīuȝ uirtutū illa sapiēcia quā sophyaȝ greci uocant. Pru
denciaȝ eīȝ quā greci fronesiȝ uocant aliaȝ quādaȝ intel
ligimus que est reꝝ expetēdaꝝ fugiendaꝝ qȝ sciēcia.
Illa autē sapiencia quā principē dixi / reꝝ est diuinaꝝ atqȝ
humanaꝝ sciencia / in qua continetū deoꝝ et hoīuȝ comitas
et societas intē ipsos. Ea si maxima ē ut est certe / necesse ē
q a comunitate ducitur officiuȝ id ēē maximū. Et eīȝ cognicio
contēplacio qȝ nature manca quodāmō atqȝ inchoata sit si
actio nulla reꝝ cōsequatur. Ea uō actio in hoīuȝ como
dis tuendis max cernitur. Pertinet igitū ad societatē

generis humanj. Ergo hec cognicioni anteponēda est. Atqȝ
id optimus quisqȝ re ipsa ostendit et iudicat. Quis eñ tam
cupidus in perspicienda cognoscenda qȝ rer natura/ ut si
ei tractanti contēplanti qȝ res cognicōe dignissimas subi
to sit allatū periculū discrimē qȝ patrie cui subuenire
oppitulari qȝ possit nō illa relinquat atqȝ abiciat. etiaȝ
si dinumerare se stelas/ aut metiri mūdi magnitudinē
posse arbitretur. Atqȝ hec idē in parentis in amici re aut
periculo fecerit. Quibȝ ex rebus intelligitur studijs offi
cijs qȝ sciencie preponēda eē officia iusticie que ptinēt ad
hominū utilitatē/ qua nichil homini debet eē antiquius.
Atqȝ illi quor studia uita qȝ omīs in rer cognitione uer
sata est. tamē ab augendis hoīnū utilitatibȝ et comodis
nō recesserūt. Naȝ et erudierūt multos quo meliores
ciues utiliores qȝ rebȝ et suis et publicis essent. Ut thebanū
epaminūdā lysias pitagoreus. Syracusinū dionē Plato.
Multi qȝ multos. Nos qȝ ipi quid ad rē pu͞ attulimus.
si modo alliquid attulimus a doctoribus atqȝ doctrina istr
ucti ad eā et ornati accessimus. Neqȝ solū uiui atqȝ pre
sentes studiosos discendi erudiūt atqȝ docent. Sȝ hec idē
et post mortē monimētis literar assequūtur. Nec eñ
ullus locus est pretermissus ab his qui ad leges qui ad
mores/ qui ad disiplinā rei pu͞ ptineret/ ita ut ociū
suū ad nostrū negociū contulisse uideantur. Ita illi ipi
doctrine studijs et sapientie dediti/ ad hoīnū utilitatem
prudenciā suā sapienciā intelligēciā qȝ potissimū cō
ferūt. Ob eā qȝ et̄ causā eloqui copiose modo prudēter
melius est/ q̄ uel acutissime sine eloquēcia cogitare.

q cogitacio in se ipa uertitur. Eloquencia uo oplectitur eos
quibz cu comunitate iuncti sumus. Atqz ut apum exami
na/ non fingendorum fauorum causa congregantur/ sz cum cogre
gabilia sint natura/ fingut fauos/ sic hoies ac multo q ma
gis natura ogregati adhibent agendi congregandi qz sol
erciam. Itaqz nisi ea uirtus que constat ex hoibz tuendis a.
ex societate generis humani attingat cognitione rerum/ soliuaga
cognicio et ieiuna uideatur. Item qz magnitudo ai remo
ta comunitate coiunctione qz humana feritas sit quedam
et imanitas. Ita fit ut uincat cognicois studium consociatio
hoium atqz comunitas. Nec uerum est qd dicitur a quibusda
pp necessitatem uite q ea que natura desideret consequi sine
alijs atqz efficere no possem. Idcirco istam ee cu hoimbz comu
nitatem atqz societatem. Q si omia que nobis ad uictum cultu
qz pertinet quasi uirgula diuina ut aiut suppeditaretur/
tu optimo quisqz ingenio negocijs oibz obmissis totu se in co
gnicione et sciencia collocaret. No ita est. nam et solitudinem
fugeret/ et socium studij quereret tu docere tu discere uellet.
tu audire tu discere. Ergo ome officium qd ad coiunctione
hoium et societatem tuendam ualet/ anteponendum est illi offi
cio qd cognicione et sciencia otinetur. Illud forsita quere
dum sit/ nu hec comunitas que max est apta nature/ sit etia
moderacioni modestie qz semp anteponenda. Non placet.
Sunt enim quedam partim ita feda/ parti ita flagiciosa/ ut
ea partim nec obseruande quidem patrie causa/ sapies factu
rus sit. Ea posidonius collegit pmulta/ sz ita tetra queda
ita obscena ut dictu quoqz turpia uideantur. Hec igitur non
suscipiat quis rei pu causa. Nec res quidem pu pro se suscipi

uolet. Sz et hec comodius se res habet qz nō pōt accidere tpys
ut intersit rei pu. quicq̄ illoꝝ facere sapiētez. Quare hec
quidē effectū sit in officijs deligendis/ hec genus officioꝝ
excellere qđ teneatur hoīnuz societate. Et eciz cognicionez
prudenciaz qz sequitur cōsiderata actio/ Ita fit ut agere
cōsideratte pluris sit/ qz cogitare prudentē. Atqz hec quidē
hactenus. Patefactus est eciz locus ipse ut nō diffile sit in
exquirendo officio quod cuiqz sit preponēdū uidere. In ipa
aūt cōmunitate sunt gradus officioꝝ ex quibz qđ cuiqz
prestet intelligi possit. Ut pma dijs imortalibz. Secūda pa
trie. Tercia parentibz, deinceps gradatī reliquis reliqua debe
antur, quibz ex rebz breuiter disputatis intelligi pōt. non
solum id hoīes solere dubitare/ honestū ne an turpe sit. sz eciā
in duobus propositis honestis/ utrū honestius sit. Hic locus
est ut supradixi a Panecio ptermissus. Sz iā ad alia trāseam.:-

Marci tulij ciceronis liber pmus explicit Incipit scđus

Quemadmodum officia ducerentur ab hon
estate Marce fily atqz ab omī genere uirtutis/ satis
explicatū arbitror in libro superiore. Sequitū nc
ut hec officiorum genera prosequar/ que pertinēt ad uite
cultuz/ et ad eaꝝ reꝝ quibz utūtur homines facultatē ut ad
opes ad copias. In quo tū queri dixi. quid utille. quid inutille.
tū ex utilibz quid utilli' aut maxe utille. De quibz dicere a
grediar/ si pauca prius de instituto ac de iudicio meo dixero.
Quamqz eciz libri nostri cōplures nō modo legēdi/ sz eciā ad scri
bendi studiuz excitauerit. tamē interdū uereor/ ne qbusdā
bonis uiris phye nomē sit inuisuz/ miretur qz me in ea
tm opere et tēporis ponere. Ego aūt qz diu res publica p

eos gerebatur quibus se ipsa commiserat / omnes meas curas
cogitaciones que in eam conferebam. Cum autem dominatu unius
omnia tenerentur / neque esset usquam consilio aut autoritati lo
cus. Socios denique tuende rei publice summos viros amisissem:
nec me angoribus dedidi quibus essem confectus nisi his restitissem /
nec rursum indignis homine docto voluptatibus. Atque utinam
res publica stetisset quo ceperat statu. Nec in homines non tam
commutandarum quam evertendarum rerum cupidos incidisset. Pri
mum enim ut stante re publica facere solebamus in agendo
plus quam in scribendo opere poneremus. Deinde ipsis scriptis
non ea que nunc / sed actiones nostras mandaremus ut sepe fe
cimus. Cum autem res publica in qua omnis mea cura cogi
tacio opera poni solebat / nulla esset omnino / Ille scilicet litere
conticuerunt forenses et senatorie. Nichil autem agere
cum animus non posset in his studiis ab inicio versatus etatis
existimavi honestissime posse deponi / si me ad philosophiam retu
lissem. Cui cum multum adolescens discendi causa temporis
tribuissem. postea quam honoribus inservire cepi meque totum
rei publice tradidi. tantum erat philosophie loci quantum superfuerat
amicorum et rei publice temporis. Id autem omne consumebatur in
legendo / scribendi otium non erat. Maximis igitur in malis
hoc tantum boni assecuti videmur / ut ea literis mandaremus /
que nec satis erant nota nostris et erant cognicione dignissima.
Quid est enim per deos optabilius sapiencia / quid prestancius?
quid homini melius? quid homine dignius? Hanc qui expe
tunt philosophi nominantur. Nec quicquam aliud est philosophia si
interpretari velis quam studium sapiencie. Sapiencia autem
est ut a veteribus philosophis diffinitum est rerum divinarum et hu

manarũ causaz q3 quibus hec res continẽtur sciencia · cui
studiuz qui uituperat aut sane intelligo quid nã sit qd
laudanduz putet · Naz siue delectatio queritur animi re
quies q3 curarũ que conferri cũ eor studijs pot quis
semp aliquid inquirũt qd spectet et ualeat ad bñ beate
q3 uiuenduz · Siue ratio constancie uirtutis q3 queritur
Aut hec ars est / aut nulla oĩo / per quaz eas assequamur
Nullã dicere maximar rer artez esse cũ minimar sine
arte nulla sit / hoĩuz ẽ par considerate loquẽciuz / atq3
in maximis reb3 erranciuz · Si aũt est aliqua discipli
na uirtutis ubi ea queretur cũ ab hoc discendi genere +
discesseris · Sz hec cũ ad phyaz cohortamur accuratius solẽt
disputari · qd alio qdaz libro fecimus · Hoc aũt tẽpore tãtuz
nobis declarandũ fuit / cur orbati rei pu muneribz ad hoc
nos studiũ potissimũ contulissemus · Occurritur aũt nobis
equidez a doctis et eruditis querentibz satis ne cõstanter fa
cere uideamur / qui cũ percipi nichil posse dicamus / tam
et alijs de rebus disserere soleamus · et hoc ipo tẽpore pcepta
officij prosequamur · Quibz uellẽ satis cognita eẽt nrã
sentencia · Nõ eiz sumus hii quor uagetur aĩus errore
nec habeat unq quid sequatur · Que eiz esset ista mens
ul que uita potius nõ solũ disputandi s3 et uiuẽdi ratiõe su
blata · Nos aũt ut ceteri alia certa alia incerta eẽ dicũt
sic ab his dissencientes alia probabilia · contra alia dicim
Quid est igitur qd me impediat ea que probabilia m uideãtur
sequi · que cõtra improbare atq3 affirmãdi arroganciaz eui
tare / fugere temeritatez que a sapiẽcia dissidet plurimuz ·
Contra aũt oĩa disputantur a nostris qd hoc ipũz proba

bille elucere non possit, nisi ex utraqz parte causaz esset
facta contencio. Sz hec explanata sūt in achademicis meis ăt nris
satis ut arbitror diligenter. Tibi aūt mi cicero qq̄q̄ in
antiquissima nobilissima qz phya Cratippo autore uerse
ris hiis simillimo qui ista p̄clara pepererūt tamē hec fini
tima uestris ignota ēē nolui. Sz iaz ad instituta pgamus:-

Quinqz igitur racoībz propositis officij persequendi
quarū due ad decus honestatez qz ptinent, due ad co
moda uite copias opes facultates. Quinta ad elligēdi
iudiciuz, si qñ ea que dixi pugnare inter se uiderentur.
honestatis pars perfecta est, quaz quidez cupio tibi ēē no
tissimaz. Hec aūt de quo nūc agimus, id ipsūz est qd u
tille appelatur. In quo uerbo lapsa consuetudo deflexit
de uia, sensim qz eo deducta est, ut ab honesto utille secē
neret. et constitueret honestū aliquod qd utille nō eēt.
et utille qd nō honestuz. qua nulla pernicies maior hoīz
uite potuit afferri. Sūma quidez autoritate, phī seuere,
sane, atqz honeste, hec tria genera confusa cogitacione di
stinguūt. Quicquid eiz iustuz sit, id et ēē utille cēset.
Itez qz qd honestū, id ēē iustuz. Ex quo conficitur ut qcqd
honestuz sit, id sit utille. Qui quia paz pspiciaūt, hi sepe ue
sutos hoīes et callidos admirantes, maliciam sapientiaz
iudicant. Quorz errō eripiendus est. omīs qz opinio
ad eaz speciem traducenda. Vt honestis consilijs, iustis
qz factis, nō fraude et malicia se intelligant ea que uelēt
consequi posse. Que ergo ad uitaz hoīz tuēdaz ptinēt,
ptim sunt inaīata, ut aurū, argentū, ut ea que gignū
tur e terra, ut alia generis eiusdez. Partim aīalia que

habent suos impetus

habent suos impetus et rerum appetitus. Eorum autem alia ra
cionis experta sunt, alia racione utentia. Expertes racionis,
equi, boves, reliquae pecudes, apes, quarum opera efficitur aliquid
ad usum hominum atque vitam. Racione autem utencium duo gene
ra ponuntur. Unum deorum, alterum hominum. Deos placatos pietas
faciat et sanctitas. Proxime autem et secundum deos homines hominibus
maxime utiles esse possunt. Earum que item rerum que nocent et obsint
eadem divisio est. Sed quia deos nocere non putant, his exce
ptis homines hominibus plurimum obesse vel prodesse arbitrantur.
Ea enim ipsa que inanimata diximus, pleraque sunt hominum effe
cta operis, que nec haberemus nisi manus et ars accessisset,
nec hys sine hominum administracione uteremur. Neque enim va
litudinis curacio, neque navigacio, neque agricultura, neque
frugum fructuumque reliquorum perceptio et conservacio sine op
era hominum ulla esse potuisset. Iam vero earum rerum quibus habun
daremus exportacio, et earum rerum quibus egeremus invectio
certe nulla esset nisi his muneribus homines fungerentur. Ea
demque ratione nec lapides excideretur a terra ad usum no
strum necessarii, nec ferrum, aurum, es, argentum, efoderetur.
penitus abditum sine hominum labore et manu. Tecta vero quibus
et frigorum vis pelleretur, et calorum molestie sedarentur, unde
aut inicio generi humano dari potuissent, aut postea
subvenire, si aut in tempestate, aut terremotu, aut vetus
tate cecidissent, nisi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia
petere didicisset. Adde ductus aquarum, derivaciones flu
minum, agrorum irrigaciones, moles oppositas fluctibus, por
tus manu factos. que unde sine hominum opere habere poss
emus. Ex quibus omnibus multisque alijs perspicuum est, qui

fructus / queque utilitates ex rebus hys que sunt inanimate
percipiantur. eas nos nullo modo sine hominum manu
atque opera capere potuisse. Qui denique ex bestiys fructus
aut que commoditas / nisi homines adiuuaret percipi posset?
Nam et qui principes inueniendi fuerunt / quem ex quaque
belua usum habere possemus / homines certe fuerunt. Nec
hoc tempore sine hominum opera aut pascere equos aut do
mare aut tueri aut tempestiuos fructus ex his capere
possemus. Ab eisdem que et ea que nocent interficiuntur / et
que usui possunt esse capiuntur. Quid enumerem artium
multitudinem / sine quibus uita omnino nulla esse potuisset? Quod
enim egris subueniret / que esset oblectatio ualencium / qui
uictus aut cultus / nisi tam multe nobis artes ministraren
tur? quibus rebus exculta hominum uita tantum distat a uictu
et cultu bestiarum. Urbes uero sine hominum cetu non potuissent
nec edificari nec frequentari. Ex quo leges mores que
constituti. tum iuris equa descriptio / certa que uiuendi
disciplina / quas res et mansuetudo animorum consecuta et
uerecundia est. Effectum que est / ut esset uita municior.
atque ut dando et accipiendo / permutandis que facultatibus
et commodis nulla re egeremus. Longiores sumus hoc loco
quam necesse est. Quis enim est cui non perspicua sint illa que
pluribus uerbis a panecio commemorantur? neminem
neque ducem bello. nec principem domi magnas res et salu
tares sine hominum studiys gerere potuisse. Commemoratur
ab eo Temistodes Pericles Cyrus Argesilaus Alexander
quos negat sine hominum adiumentis tantas res efficere po
tuisse. Utitur in re non dubia testibus non necessariys. Atque

ut magnas dignitates adipiscamur conspiracione hominum atque con
sensu. Sic et nulla tam detestabilis pestis est, que non homini ab
homine nascatur. Est dicearchi liber de interitu hominum peripate
tici magni et copiosi qui collectis ceteris causis eluvionis
pestilencie, vastitatis beluarum, etiam repentine multitudinis quarum
impetu docet quedam hominum genera esse consumpta. deinde compa
rat, quanto plures deleti sint homines, hominum impetu, id est bellis aut
sedicionibus quam omni reliqua calamitate. Tum igitur hic locus
nichil habeat dubitacionis, quin homines plurimum hominibus et prosint
et obsint, proprium hoc statuo esse virtutis, conciliare sibi a
nimos hominum et ad usus suos adiungere. Itaque que in rebus
inanimatis, que que in tractacione beluarum fiunt, utiliter ad
hominum vitam artibus ea tribuuntur operosis. Hominum autem
studia ad amplificacionem nostrarum rerum prompta et parata,
virorum prestancium sapiencia et virtute excitantur. Et enim
virtus omnis tribus in rebus fere vertitur. Quarum una est in
perspiciendo quid in quaque re verum sincerum sit. quid consen
taneum cuique. quid consequens ex quo queque gignantur.
que cuiusque rei sit causa. Alterum cohibere motus animi turbatos
quos greci patos nominant. Appeticiones que quas illi hormas
obedientes efficere rationi. Tercium his quibuscum congregemur
uti moderate et scienter. quorum studiis ea que natura deside
rat expleta cumulata que habeamus. per eos que siquid impor
tetur nobis incomodi propulsemus, ulciscamur que in eos
qui nocere nobis conati sint, tanta que pena afficiamus quan
ta equitas humanitas que patiatur. Quibus autem rationibus
hanc facultatem assequi possimus ut hominum studia com
plectamur ea que teneamus dicemus. Neque ista multo post

sed et pauca antedicenda sunt. Magnam uim esse in fortu
na in utramque partem, uel secundas ad res uel aduersas quis ignoret?
rat. Nam et cum prospero flatu eius utimur, ad optatos exitus
peruehimur, et cum reflauit affligimur. Hec igitur ipsa for
tuna ceteros casus rariores habet. Primum ab inanimatis pro
cellas tempestates naufragia ruinas incendia. deinde a bestijs
ictus, morsus, impetus. hec igitur ut dixi rariora. At uero in
teritus exercituum, ut proxime trium sepe multorum clades impera
torum, ut nuper summi ac singularis [s. pompey] uiri. inuidie preterea
multitudinis, atque ob eas benemeritorum sepe ciuium expulsiones,
calamitates, fuge. Rursus que secunde res. honores. imperia.
uictorie. quamquam fortuita sint. tamen, sine hominum opibus et studijs
neutram in partem effici possunt. Hoc igitur cognito dicendum est
quonam modo hominum studia ad utilitates nostras allicere atque ex
citare possimus. Que si longior fuerit oratio, cum magni
tudine utilitatis comparetur. Ita fortasse breuior uidebitur.
Quecumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum atque
honestandum aut beniuolencie gratia faciunt. cum aliquem de causa
quempiam dilligunt aut honoris si cuius uirtutem suspiciunt
et si quem dignum fortuna quam amplissima putant. aut cui fidem
habent. et bene de rebus suis consulere arbitrantur. aut cuius opes
metuunt. aut contra a quibus alliquid expectant. Vt cum reges
populares ue homines largiciones aliquas proponunt. aut postre
mo precio aut mercede ducuntur. Que sordidissima quidem
est racio et inquinatissima et his qui ea tenentur et illis qui
ad eam confugere conantur. Male enim se res habet, cum quod uir
tute effici debet, id temptatur pecunia. Sed quoniam non numquam hoc
subsidium necessarium est, quemadmodum sit utendum eo dicemus.

si prius his de rebus que virtuti propiores sunt dixerimus.
Atque ergo subiciunt se homines imperio alterius et potestati de causis
pluribus. Ducuntur enim aut benivolencia aut beneficiorum mag
nitudine aut dignitatis prestancia aut spe sibi id utile futurum
aut metu ne vi parere cogantur aut spe largicionis promissi
onis que capti aut postremo ut sepe in nostra re publica videmus
mercede conducti. Rerum autem omnium nec aptius est quicquam ad
opes tuendas ac tenendas quam diligi, nec alienius quam timeri.
Preclare enim Ennius quem metuunt oderunt, quem quisque odit
perisse expetit. Multorum autem odiis nullas opes subsistere si
ante fuit ignotum, nuper est cognitum. Nec vero huius tiranni solum
quem armis oppressa pertulit civitas interitus declarat quantum
hodium hominum valeat ad pestem. Sed reliquorum exitus tirannorum
similes quorum haud fere quisquam interitum similem subterfugit
Malus enim est custos diuturnitatis metus. Contra que benivo
lencia fidelis vel ad perpetuitatem. Sed iis qui vi oppressos imperio
coherent sit sane adhibenda sevicia ut heris in famulos si
aliter teneri non possunt. Qui vero in libera civitate ita se in
struunt ut metuantur his nichil potest esse demencius. Quamvis
enim demerse sint leges alicuius, quamvis tremefacta libertas
emergunt tamen hec aliquando aut iudiciis tacitis aut occultis de
honore suffragiis. Acriores autem morsus sunt intermisse
libertatis quam retente. Quod igitur latissime patet neque ad in
columitatem solum sed etiam ad opes et potenciam valet plurimum
Id amplectamur ut metus absit, caritas retineatur. Ita facilli
me, ut volumus et privatis in rebus et in re publica consequimur.
Et enim qui se metui volent a quibus metuuntur eosdem me
tuant ipsi necesse est. Quid enim censemus superiorem illum dio

nisium quo cruciatu timoris angi solitum. qui cultros metu
ens tonsoris candente carbone sibi adurebat capillum. Quid
alexandrum phereum quo animo uixisse arbitramur. qui ut scri
ptum legimus cum uxorem teben admodum diligeret. tamen ad
eam ex epulis in cubiculum ueniens barbarum. et eum quidem
ut scriptum est compunctum notis traycijs districto gladio iu
bebat anteire. Premictebat que de stipatoribus suis qui per scr
utarentur arculas muliebres et ne quod in uestimentis oc
cultaretur tellum exquireret. O miserum qui fideliorem et bar
barum et stigmaticum putaret quam coniugem. Nec eum fefellit
oppinio. Ab ea est enim ipse propter pelicatus suspitionem interfectus.
Nec uero ulla uis imperij tanta est que premente metu posit
esse diuturna. Testis est Phalaris cuius est preter ceteros
nobilitata crudelitas qui non ex insidijs interijt. ut is quem
modo dixi alexander. non a paucis ut hic noster. sed in
quem uniuersa agrigentinorum multitudo impetum fecit.
Quid macedones. Nonne demetrium reliquerunt uniuersi
que se ad pirrhum contulerunt. Quid lacedemonios iniuste
imperantes. nonne repente omnes fere socij deseruerunt. specta
tatores que se ociosos prebuerunt leutrice calamitatis.
Externa potius in tali re quam domestica recordor. Verumtamen
quamdiu imperium rei publice beneficijs tenebatur non iniurijs. bella
aut pro socijs aut de imperio gerebantur. exitus erant
bellorum aut mites aut necessarij. Regum. populorum. nationum.
portus erat et refugium senatus. Nostri autem magistratus
imperatores que ex una hac re maximam laudem capere stu
debant. si prouincias si socios equitate et fide defendissent. Ita
que illud patrocinium orbis terre uerius quam imperium poterat

nominari. Sensim hanc consuetudinem et disciplinam iam antea minuebamus. Post vero Sille victoriam penitus amisimus. Desitum est enim videri quicquam in socios iniquum cum extitisset et in cives tanta crudelitas. Ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria. Est enim ausus dicere hasta posita cum bona in foro venderet et bonorum virorum et locupletum et certe civium predam suam se vendere. Secutus est qui in causa impia victoria etiam fediore non solum singulorum civium bona publicaret sed universas provincias regiones que uno calamitatis genere comprehenderet. Itaque vexatis ac perditis externis nacionibus ad exemplum amissi imperii portari in triumpho Masiliam vidimus et ea urbe triumphari sine qua numquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt. Multa preterea commemorarem nefaria in socios si hoc uno sol quicquam vidisset indignius. Iure igitur plectimur. Nisi enim multorum impunita scelera tulissemus numquam ad unum tanta pervenisset licencia. A quo quidem rei familiaris ad paucos cupiditatum ad multos improbos venit hereditas. Nec vero umquam bellorum civilium semen et causa deerit dum homines perditi hastam illam cruentam et meminerint et sperabunt. Quam Lucius Silla cum vibrasset dictatore propinquo suo sexto tricesimo anno post a sceleratiore hasta eadem non recessit. Alter autem qui in illa dictatura scriba fuerat in hac fuit questor urbanus. Ex quo debet intelligi talibus premiis propositis numquam defutura bella civilia. Itaque parietes urbis modo stant et manent. hi quoque ipsi iam extrema scelera metuentes. Rem vero publicam penitus amisimus. atque in has clades incidimus. Redeundum est enim ad propositum. dum metui

quam cari esse et dilligi malumus. Que si populo romano iniuste
imperanti accidere potuerunt. quid debent putare singuli. Quod
cum perspicuum sit beniuolencie uim esse magnam. metus imbe
cillam. sequitur ut disseramus quibus rebus possimus facilli
me eam quam uolumus adipisci cum honore et fide caritatem.
Sed ea non pariter omnes egemus. Nam ad cuiusque uitam
al' [illegible] institutam accomodandum est a multis ne opus an satis sit
a paucis dilligi. Certum igitur hoc sit id quod et primum et maxime
necessarium. familiaritates habere fidas amancium nos ami
corum et nostra mirantium. Hec est enim una res prorsus ut non
differat multum inter summos et mediocres uiros. ea que est
utrisque prope modum comparanda. honore et gloria et beniuo
lencia ciuium fortasse non eque omnes egent. Sed tamen siciu
hec suppetunt adiuuant aliquantum. tum ad cetera tum ad ami
cicias comperandas. Sed de amicicia allio libro dictum est. qui
inscribitur lelius. Nunc dicamus de gloria. quamquam ea quoque de re
duo sunt nostri libri. Sed attingamus quando quidem ea
gloria habita in rebus maioribus administrandis adiuuat
plurimum. Summa igitur et perfecta gloria constat ex tribus
his. Si dilligit multitudo. si fidem habet. si cum admiracione
quadam honore dignos nos putat. Hec autem si est simpliciter
breuiter que dicendum quibus rebus pariuntur a singullis eisdem
fere a multitudine. Sed est allius quoque quidam aditus ad mul
titudinem ut in uniuersorum animos tamquam influere possimus. Ac
primum de illis tribus que ante dixi beniuolencie precepta uide
amus. Que quidem capitur beneficiis maximis. Secundo al' maxime
autem loco beneficii uoluntate beniuolencia mouetur. et si res
forte non suppetit. Uehementer autem amor multitudinis

commovetur ipsa fama et opinione liberalitatis beneficentie Iu
stitie fidei. omniumque earum virtutum que pertinent ad mansuetudi
nem morum ac facilitatem. Et enim illud ipsum quod decorum honestum que
diximus quia per se nobis placet animosque omnium natura et
specie sua comovet. maximeque quasi plucet ex his quas commemo
ravi virtutibus. Idcirco illos in quibus eas virtutes esse remur/
a natura ipsa dilligere cogimur. Atque hee quidem cause dilligen
di gravissime sunt. possunt enim preterea non nulle esse leviores.
Fides autem ut habeatur duabus rebus effici potest. si existimabimur
adepti cum iusticia prudenciam. Nam et his fidem habemus quos
plus intelligere quam nos arbitramur. quosque et futura pros
picere credimus. et cum res agatur in discrimen que ventum sit
expedire rem et consilium ex tempore capere posse. Hanc enim homines
omnes existimant utilem veram que prudentiam. Iustis autem et fi
dis hominibus. i. bonis viris ita fides habetur/ ut nulla sit in his fr
audis iniurie que suspicio. Itaque his salutem nostram/ his fortu
nas. his liberos rectissime committi arbitramur. Harum igitur du
arum ad fidem faciendam Iusticia plus polet. Quippe cum ea
sine prudencia satis habeat autoritatis/ prudencia sine
Iusticia nichil valet ad faciendam fidem. Quo enim quis ver
sucior et callidior hoc invisior et suspectior detracta opinione
probitatis. Quamobrem intelligentie Iusticia coniuncta quantum
valet habebit ad faciendam fidem virium. Iusticia sine pru
dencia multum poterit/ sine Iusticia nichil valebit prudencia.
Sed ne quis sit admiratus cur cum inter omnes philosophos constet
a me que ipso sepe disputatum sit qui unam haberet/ omnes habere
virtutes. Nunc ita seiungam quasi possit quisquam qui non idem pru
dens sit iustus esse. Alia est illa cum veritas ipsa limatur in

disputationē subtilitas. Alia cū ad opinionē comunē omīs accomodatur oratio. Quobrē ut uulgus ita hic nos loquimur ut alios fortes, alios uiros bonos, alios prudentes dicamus. Popularibꝫ enī uerbis ē agendū et usitatis, cū loquamur de opinione populari. Jd quod eodē modo fecit panetius. Sed ad propositū reuertamur. Erat igitur ex tribꝫ que ad gloriā pertinerent hoc tertiū, ut cū admiratione hominū honore ab his digni iudicaremur. Admirantur igitur illi generaliter oīa que magna et preter opinionē suā animaduerterint, separatim autē in singulis si perspiciunt quedā bona nec opinata. Itaqꝫ eos uiros suspiciunt, maximisque efferunt laudibꝫ, in quibus existimant se excellentes quasdā et singulares perspicere uirtutes. Despiciunt autē eos et contempnunt in quibꝫ nichil uirtutis nichil animi nichil neruorum putant. Nō enī omnes eos contempnunt de quibꝫ male existimant. Nā quos improbos maledicos fraudulentos putant, et ad faciendā iniuriā instructos eos haud contempnunt quidē, sed de his male existimant. Quāobrem ut antedixi contempnuntur hi qui nec sibi nec alteri prosint ut dicitur, in quibus nullus labor nulla industria nulla cura est. Admiratione autem quadā afficiuntur hi qui anteire ceteris uirtute putantur, et tū oī carere dedecore tum nō his uiciis quibus alii nō facile possunt obsistere. Nā et uoluptates blandissime dnē maiores partes animi a uirtute detorquent, et dolorū cū admouentur faces preter modū pleriqꝫ exterrentur. Vita. mors. diuicie. paupertas, omnes hoīes uehementissime permouent. Que qui in utraqꝫ parte excelso aīo magnoque despiciunt. Cumque aliqua his ampla et honesta res obiecta est, totos que ad se conuertit et rapit, tū quis nō admiretur splendorē pul

celsitudinem quam virtutis. Ergo et hec animi despicientia admirabili
tatem magnam facit, et maxime Iustitia ex qua una virtute viri
boni appellantur mirifica quedam multitudini videtur. Nec
iniuria. Nemo enim iustus esse potest qui mortem qui dolorem
exilium qui egestatem timet. aut qui ea que his sunt contra
ria equitati anteponit. Maxime quod admirantur eum qui pecunia
non movetur. quod in quo viro perspectum sit, hunc virum expecta dignum
tum arbitramur. Itaque illa tria que proposita sunt ad gloriam
omnia Iustitia conficit. et benivolentiam quod prodesse vult plurimis
et ob eandem causam fidem et admirationem quod eas res spernit
et negligit ad quas plerique inflammati aviditate rapiuntur.
Ac mea quidem sententia omnis ratio et institutio vite adiumenta
hominum desiderat. In primis quod ut habeas quibuscum possis fami
liares conferre sermones. quod est dificille nisi speciem pre te boni
viri feras. Ergo etiam solitario homini atque in agro vitam
agenti opinio Iustitie necessaria est. eo quod magis quod si eam
non habebunt iniusti habebuntur. Nullis presidiis septi multis
afficientur iniuriis. Atque his etiam qui vendunt emunt conducunt
locant contrahendis quod negociis implicantur Iustitia ad rem
gerendam necessaria est. cuius tanta vis est, ut nec illi quidem
qui maleficio et scelere pascuntur possint sine ulla particula
Iustitie vivere. Nam qui eorum cuipiam qui una latrocinantur
furatur aliquid aut eripit is sibi ne in latrocinio quidem
relinquit locum. Ille autem qui Archipirata dicitur, nisi equabi
liter predam dispartiat, aut occidatur a sociis, aut relinqua
tur. Quin etiam leges latronum esse dicuntur quibus pareant, quas
observent. Itaque propter equabillem prede particionem et Bargulus
illiricus latro de quo est apud theopompum magnas opes ha

buit, et multo maiores Viriathus lusitanus. Cui quidem ex
ercitus nostri imperatoresque cesserunt. Quem celius lelius is qui
ptor sapiens usurpatum fregit et comminuit, ferocitatemque eius ita
repressit ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta
vis iusticie sit, ut ea etiam latronum opes firmet, atque augeat,
quantam eius vim inter leges et iudicia et in constituta re publica
fore putamus? Michi quidem non apud medos solum ut ait
herodotus sed etiam apud maiores nostros fruende iusticie causa vi
dentur olim bene morati reges constituti. Nam cum premeretur
inops multitudo ab his qui maiores opes habebant ad unum
aliquem confugiebant virtute prestantem. Qui cum prohi
beret iniuria tenuiores equitate constituenda summos cum
infimis pari iure retinebat. Eademque constituendarum legum fuit
causa que regum. Ius enim semper quesitum est equabile. Neque
enim aliter esset ius. Id si ab uno iusto et bono viro consequeban
tur erant eo contenti. Cum id minus contingeret, leges sunt
invente que cum omnibus una atque eadem voce loquerentur. Ergo
hoc quidem perspicuum est eos ad imperandum deligi solitos
quorum de iusticia magna esset opinio multitudinis. Adiunc
to vero hoc ut hiidem etiam prudentes haberentur. Nichil erat
quod homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur.
Omni igitur ratione colenda et retinenda iusticia est tum ipsa
per se. Nam aliter iusticia non esset tum propter amplificationem ho
noris et glorie. Sed ut pecunie querende non solum ratio
est, sed etiam collocande que perpetuos sumptus suppeditet, nec
solum necessarios sed etiam liberales, sic gloria querenda et collo
canda ratione est. Quamquam preclare Socrates hanc viam ad glo
riam proximam et quasi compendiariam dicebat esse si quis id age

ret ut qualis haberi vellet talis esset. Quod si qui simulaci
one et inani ostentacione et ficto non modo sermone sed etiam vultu
stabillem se gloriam consequi posse rentur vehementer errant.
Vera enim gloria Judices agit atque etiam propagatur. Ficta omnia — al' radices
celleriter tamquam flosculi decidunt. nec symulatum potest quicquam esse
diuturnum. Testes sunt permulti in utramque partem. sed brevi
tatis causa, familia erimus contenti una. Tiberius enim graccus
publij filius tam diu laudabitur dum memoria rerum romanorum
remanebit. At eius filij nec vivj probantur bonj. et mor
tui nomen obtinent iure cesorum. Qui igitur adypisci veram
Justicie gloriam volent, Justicie fungantur officiis. ea que ~~est~~
essent dictum est in libro superiore. Sed ut facillime quales
simus, hi qui haberi vellimus, tamen quedam precepta danda — tales esse vide
sunt. Nam si quis ab ineunte etate habet causam celebritatis — amur et si in
et nominis aut a patre acceptam quod tibi mi cicero arbitror — eo ipso vis
contigisse, aut alliquo casu atque fortuna, in hunc oculi omnium — maxima est ut
conyciuntur. atque in eo quid agat aut quemadmodum vivat in — simus
quiritur. et tamquam in clarissima luce versetur, ita nullum
obscurum potest nec dictum eius esse nec factum. Quorum autem
prima etas propter humilitatem et obscuritatem in hominum ignoracione
versatur, hi simul ac Juvenes esse ceperunt magna spectare
et ad ea rectis studijs debent contendere, quod eo firmiore animo
facient, quia non modo non invidetur illi etati, verum etiam favetur.
Prima igitur est adolescenti commendacio ad gloriam, si qua ex
bellicis rebus comparari potest. in qua multi apud maiores nostros ex
titerunt. Semper enim fere bella gerebantur. Tua autem etas in
cidit in id bellum, cuius altera pars sceleris nimium habu
it, altera felicitatis parum. Quo tamen in bello cum te pompeius

ius ale alteri prefecisset / magnam laudē & a sūmo uiro et
ab exercitu consequebare equitando iaculando omnia mi
litari labore tollerando. Atq3 ea quidē tua laus pariter
cū re pu[a] cecidit. Michi autē hec oīo suscepta nō de te est
s3 de genere toto. Quamobrē pergamus ad ea que restāt.
Ut igitur reliquis in rebus multo maiora sūt opa aīi q̄
corporis / sic he res quas ꝑsequimur ingenio ac ratiōe
graciores sūt / q̄ ille quas uiribz. Prima igitur cōmēda
cio proficiscatur a modestia / tū pietate in parentes / tū in
suos beniuolencia. Facillime autē & in optimā ptē co
noscitur adolescentes / qui se ad claros & sapiētes bn̄ cōsu
lentes uiros rei pu[e] contulerūt / quibus cū / si frequētes
sint. opinionē afferūt ꝓpulo eoꝝ fore se similes quos
sibi ipsi delegerūt ad imitandū. Publij rutilij adolescenti
am ad opinionē & innocencie & Juris sciencie publij mu
cij cōmendauit domus. Nā lucius quidē crassus cū esset
admodū adolescens nō aliunde mutuatus est s3 sibi ipse ꝑ
perit maximā laudē ex illa accusacōe nobili & gloriosa
ex qua etate qui exercētur laudibz affici solent. Ut de
demostene accepimus. Ea etate lucius crassus ostēdit
id se in foro optime iā3 in premeditatū facere / qd̄ etiā
tū poterat domi cū laude meditari. S3 cū duplex sit rō
orationis quā3 in altera ſmo sit / in altera cōtencio / nō
ē id dubiū quin cōtēcio orōnis & maiorē uī3 habet ad glo
riā3. Ea est eni3 quā eloquēciā3 dicimus. S3 tamē difficile
dictu est quātopere cōciliet aīos cōitas effabilitas q3 ſ
monis. Extāt epistole & philippi ad alexandrū & Anti
patris ad cassandrū & Antigonij ad philippū filiū tuū3

prudentissimorum. Sic enim accepimus quibus precipuum ut
oratione benigna multitudinis animos ad benivolentiam alli
ciant / milites quod blando appellando sermone delinant. Que
autem in multitudine cum contencione habetur oratio ea sepe
uniuersam excitat gloriam. Magna est enim admiracio co
piose sapienter quod dicentis. quem qui audiunt intelligere etiam et
sapere plus quam ceteros arbitrantur. Si uero inest in orati
one mixta modestie grauitas nichil admirabilius fieri
potest. eo quod magis si ea sunt in adolescente. Sed cum sint pluri
ma causarum genera que eloquenciam desiderant / multi quod in
nostra re publica adolescentes / et apud iudices et apud senatum
dicendo laudem assecuti sunt. Maxima admiracio est in iudicijs
quorum duplex est. Nam ex accusacione et defensione constat. quarum
et si laudabilior est defensio / tamen etiam accusatio probata per
sepe est. dixi paulo ante de crasso. Idem fecit adolescens Mar
cus antonius. Etiam publij sulpitij eloquenciam accusacio
illustrauit / cum sediciosum et inutilem ciuem Gneum norbanum
in iudicium uocauit. Sed hoc quidem non est sepe faciendum. nec
umquam nisi aut rei publice causa. ut duo luculli. aut patrocinij
ut nos pro siculis / pro sardis / pro mutio albucio. et Iulius Cesar.
In accusando etiam maruleo lutij frisij cognita industria est.
semel igitur aut non sepe certe. Sin erit cui faciendum sit
sepius rei publice tribuatur hoc munus cuius inimicos ulcisci
sepe non est reprehendendum. modus tamen adsit. Duricie ho
minis uel potius uix hominis uidetur periculum capitis inferre
multis. Id tum periculosum ipsi est. tum etiam sordidum ad famam
committere ne accusator nominere. Quod contingit mar
co bruto summo genere nato illius filio qui iuris ciuilis

primitus peritus fuit. Atque etiam hoc preceptum officii dilige
ter tenendum est, ne quem umquam innocentem iudicio capitis
arcessas. Id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam
quid est tam inhumanum quam eloquenciam a natura ad salutem
hominum et ad conservacionem datam ad bonorum pestem perniciemque
convertere? Nec tamen ut hoc fugiendum est, ita habendum est
religioni, nocentem aliquando et nefarium impiumque defendere. Vu
lt hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. Iu
dicis est semper in causis verum sequi, patroni non numquam verisimi
le etiam si minus sit verum defendere. Quod scribere presertim
cum de philosophia scriberem non auderem, nisi idem placeret gravissimo
stoycorum panecio. Maxime autem et gloria paritur et gracia de
fensoribus eoque maior si quando accidit ut ei subveniatur qui
potentis alicuius opibus circumveniri urgerique videtur. Ut nos
etiam sepe alias et adolescentes contra lucii sille dominantis opes
pro Sexto roscio amerino fecimus. Que ut scis extat
oratio. Sed expositis adolescentium officiis que valent ad glo
riam adipiscendam deinde de beneficentia ac liberalitate dicen
dum est. Cuius est ratio duplex. Nam aut opera benigne fit
indigentibus, aut pecunia. Facilior est hec posterior lacu
pleti presertim, sed illa lautior ac splendidior et viro forti claro
que dignior. Quamquam enim in utroque inest gratificandi liberalis
voluntas, tamen altera ex archa, altera ex virtute depromitur.
Largicio que que fit ex re familiari fontem ipsum benignitatis
exhaurit. Ita benignitate benignitas tollitur, qua quo in plu
res usus sis, eo minus in multos uti possis. Atqui opera
virtute et industria benefici et liberales erunt, primum quo pluribus
profuerint, eo plures ad benigne faciendum adiutores

habebūt. deinde consuetudine bñficencie paraciores erunt
et tamq̄ exercitaciores ad bene de multis promerendū. Precla
re in epistola quadam alexandrū filiū phylipus accusat q̄
largicione beniuolentiam macedonū cōsectetū. Quod te ma
lum inquit rationis in istam spem induxit, ut eos tibi fideles puta
res fore quos premia corrupisses. An tu id agis ut macedo
nes nō te regem suum sed ministrū et prebitorē putēt. Quod
sordidius regi. melius et q̄ largicionem coruptellam dixit eē. fit
enim deterior qui accipit atque ad id idem semp̄ expectādū par
atior. hec ille filio, sed preceptū putemus omībz. Quamobrē
id quidem nō est dubium quin illa benignitas que cōstat ex opera
et industria et honestior sit et latius pateat et pluribz possit
prodesse. Non nūquam tamen est largiendum. nec hoc benignita
tis genus omnino repudiandum ē. Et sepe ydoneis hoīnibz indulgē
tibz de re familiari impartiendum est. sed dilligēter atque moderate.
Multi enim patrimonia effuderūt inconsulte largiendo. Quid
autem ē stulcius q̄ q̄ libenter facias, curare ut id diutius facere
nō possis. Atque et sequūtur largicionem rapine. Cum enim dando
egere ceperūt, alienis bonis manus afferre cogūtur. Ita cum
beniuolencie cōparande causa bñfici eē uelint. nō tanta asse
cuntur studia eorum quibz dederūt quāta odia eorum quibz ademe
rūt. Quamobrē nec ita claudenda ē res familiaris, ut eam be
nignitas aperire nō possit, nec ita reseruanda ut pateat oībz.
Modus adhibeatur, isque referatur ad facultatē. Omnino
meminisse debemus id quod a nr̄is hoīnibz sepissime usur
patū iam q̄ in prouerbij cōsuetudinē uenit, largicionem fūdū
non habere. Et enim quis potest eē modus, cū et hij qui cōsueue
rūt et illud idem allij desiderēt. Omnino duo sunt genera

largor · quor alteri prodigi / alteri liberales · Prodigi qui e
pulis et uisceratiõibz et gladiator muneribz ludor / uenacio
nuz qz apparatu pecunias profundũt In eas res quar memo
riaz aut breuẽ aut nullaz sint relicturi oĩo · Liberales aũt
qui suis facultatibz / aut captos a predonibz redimũt · Aut
es alienũ suscipiũt amicor causã · Aut in filiarũ collocati
onez adiuuãt / aut opitulantũ ul' in re quereñda ul' augẽ
da · Itaqz miror quid in mentẽ uenerit Tehophastro in eo
libro in quo uere de diuicijs scripsit / in quo multa p̄clara
illud absurdũ · Est eĩz multus in laudanda magnificẽcia et
aparitiõẽ popularium munez taliuz qz sũptuuz facultatẽ
fructũ diuiciaz putat · Michi aũt ille fructus liberalita
tis cuius exẽpla pauca posui multo et maior uidetur et cẽ
cior · Quanto Aristotiles grauius et uerius nos repr̄hẽdit
qui has effusiões pecuniaz nõ admiremur que fiũt ad
multitudinẽ deliniendaz · At hi qui ab hostibz obsidentur
si emere aque sextariũ mina cogerẽtur · hec p̄mo incredi
bille nobis uideri omẽs qz mirari Sz cũ attẽderit uenia
necessitati dare · In his imanibz iacturis infinitis qz sũp
tibz nichil nos magnopere mirari cũ presertim nec neces
sitati subueniatur / nec dignitas augeatur · Ipã qz illa
delinicio multitudinis ob breue exiguũ qz duratura sit
tẽpus / eaqz a leuissime quaqz cũo in quo tñ ipõ una cũ
sacietate memoria q̃qz moriatur uoluptatis · Bene etiã
colligitur hec pueris et mulierculis et suis et suor simi
llimis liberis eẽ grata · graui uõ hoĩni et ea que fiũt
iudicio certo ponderanti probari posse nullo modo ·
Quãqz intelligo in nr̃a ciuitate inueterasse iã bonis

temporibz ut splendor edilitatuz ab optimis uiris postu
letur. Itaqz et publius crassus cu cognomine diues tuz
copijs functus est edilitio maxio munere Et paulo post
lucius crassus cu oiuz hoiuz modratissimo quinto mutio
magnificetissima edilitate functus e. deinde celius cla
udius ac publij filius Multi post lucilli hortesius sil
lanus. Omes aut publius lentulus me cosule uicit sup
iores. Huc est Scaurus imitatus. Magnificetissima uo
nri popeij munera scdo osulatu. In quibz oibz quid m
placeat uides. Vitanda tn est suspitio auaricie. Na ma
mercho hominj ditissimo ptermisso edilitatis cosulat
repulsaz attulit. Quare et si postulatur a pplo bonis ui
ris si non desiderantibz attame approbantibz faciendu
est modo pro facultatibz nos ipi ut fecimus. Et si qndo
aliqua res maior aut utilior populari largicie acq
ritur. Vt horesti nuper prandia in semitis decume noie
magno honori fueru. Ne marco quide seio uicio datu
est q in caritate nonc asse modiu populo dedit. Magna eiz
se et inueterata iuidia nec turpi iactura qn erat edi
lis nec maxima liberauit Sz honori summo nup nro
miloni fuit q gladiatoribz emptis rei publice causa
que salute nostra cotinebatu oes publij clodij conatus
furores qz copressit. Causa igitur largitiois est si aut
necesse e aut utile. In his aut ipis mediocritatis regu
la optima est. Lucius qdez Phylipus Quinti phylipi
uir magno ingenio in pmis qz clarus gloriari solebat
se sine ullo munere adeptuz ee omia que haberetur am
plissima. Dicebat idez Cotta curio Nobis qqz licet in

hec quidam modo gloriari. Nam pro amplitudine honorum quos
cunctis suffragijs adepti sumus nostro quidem anno · quod contigit
eorum nemini quos modo nominavi · Sane exiguus sumptus
edilitatis fuit · Atque illi inpense meliores / muri / navalia /
portus / aquarum ductus / omnia que que ad usum rei publice pertinent ·
quamquam quod presens tamquam in manum datur iocundius / tamen hec in
posterum gratiora · Theatra porticus / nova templa verecundius
reprehendo propter pompeium · Sed doctissimi non probant / ut et hic
ipse panetius et phalereus demetrius qui periclen principem
grecie vituperabat quod tantam pecuniam in preclara illa propi
lea proiecerit. Sed de hec genere toto in his libris quos
de re publica scripsi dilligenter est disputatum. Tota igitur ratio
talium largitionum genere viciosa est tempore necessaria / et
tum ipsa ad facultates accomodanda / et mediocritate mode
randa est. In illo autem altero genere largiendi quod a libera
litate proficiscitur non uno modo in disparibus causis affecti
esse debemus. Alia enim causa est eius qui calamitate premi
tur / et eius qui res meliores querit / nullis suis rebus adver
sis. Propensior dignitas esse debebit in calamitosos · nisi forte
erunt digni calamitate. In his tamen qui se adiuvare volent
non ut affligantur sed ut altiorem gradum ascendant · restricti
nullo modo esse debemus · sed in deligendis ydoneis iudicium
et dilligentiam adhibere · Nam preclare Ennius · benefacta male
locata / malefacta arbitror · Quod attributum est bono viro et gra
to in eo tum ex ipso fructus est tum etiam ex ceteris / temeritate enim
remota gratissima est liberalitas · eoque et studiosius plerique
laudant · quod summi cuiusque bonitas commune perfugium est omnium
Danda igitur opera est ut his beneficijs quamplurimos afficiamus

quorum memoria liberis posterisque prodatur / ut Iis ingratis esse
non liceat. Omnes enim immemorem officii oderunt. eamque iniuriam
in deferenda liberalitate sibi etiam fieri eumque qui faciat communem
hostem tenuiorum putant. Atque hec benignitas etiam rei publice utilis
est. redimi e servitute captos. locupletari tenuiores. quod quidem
vulgo solitum fieri ab ordine nostro in oratione crassi scriptum
copiose videmus. Hanc ergo consuetudinem benignitatis lar
gitioni munerum antepono. hec enim est gravium hominum atque
magnorum. illa vero quasi assentatorum populi. multitudinis le
vitatem voluptate quasi titillantium. Conveniet autem cum in
dando munificum esse tum in exigendo non acerbum omni que re
contrahenda vendendo / emendo / conducendo / locando / vicina
tibus et confiniis equum et facilem / multa multis de suo Iu
re concedentem. A litibus vero quantum liceat et nescio paulo plus
etiam quam liceat abhorrentem. Est enim non modo liberale paulum non
numquam de suo Iure decedere. sed interdum etiam fructuosum. Haben
da autem est racio rei familiaris quam quidem delabi sinere
flagiciosum est. Sed ita ut illiberalitatis avaritie que absit
suspicio. Posse enim liberalitate uti non spoliantem se patrimo
nio nimirum est pecunie fructus maximus. Recte enim a
Theophrasto est laudata hospitalitas. Est enim ut michi quidem vi
detur valde decorum patere domos hominum illustrium illustribus
hospitibus. Id que rei publice est ornamento homines externos hoc li
beralitatis genere in urbe nostra non egere. Est etiam vehementer
utille his qui honeste posse multa volunt per hospites apud
externos populos valere opibus et gratia. Theophrastus scri
bit quidem Cimonem athenis etiam in suos curiales latiadas ho
spitalem fuisse. Ita enim instituisse et vilicis imperavisse / ut omnia

preberentur quicumque lattiades in villam suam divertissent. Que
autem opera non largicione beneficia dantur hec tum in universam
rem publicam tum in singulos cives conferuntur. Nam in iure ca
vere consilio iuvare atque hoc sciencie genere prodesse quam pl
urimis vehementer et ad opes augendas pertinet et ad gra
ciam. Itaque cum multa preclara maiorum tum quod optime con
stituti iuris civilis summo semper in honore fuit cognitio atque
interpretacio. quam quidem ante hanc confusionem temporis
in possessione sua principes retinuerunt. Nunc ut honores
ut omnis dignitatis gradus sic huius sciencie splendor deletus
est. Id quod eo indignius quod eo tempore hoc contigit cum is esset
qui omnes superiores quibus honore par esset sciencia facile
vicisset. Hec igitur opera grata multis et ad beneficiis ast
ringendos homines accomodata. Atque huic arti finitima est
dicendi gravior facultas et gratior et ornatior. Quid
enim eloquencia prestabilius vel admiracione audiencium vel
spe indigencium vel eorum qui defensi sunt gracia? Huic quoque
ergo a maioribus nostris est in tota dignitate principatus da
tus. Diserti igitur hominis et facile laborantis quodque in
patriis est moribus multorum causas et non gravitate et gra
tuito defendentis beneficia et patrocinia late patent. Ad
monebat me res ut in hoc quoque loco intermissionem eloquencie
ne dicam interitum deplorare. Ni vererer ne de me ipso
aliquid viderer queri. Sed tamen videmus quibus extinctis
oratoribus quam in paucis spes quam in paucioribus facultas
quam in multis sit audacia. Cum autem omnes non possunt ne
multi quidem aut iuris periti esse aut diserti licet tamen opera
prodesse multis beneficia petentem commendantem iudicibus

magistratibz · uigilantez pro re alterius eos ipsos qui aut
consulũt aut defendũt rogãtez · qd qui faciũt plurimũ
gratie cõsequũtur. latissime qz coz manat industria.
Iam illd nõ sũt admonẽdi · Est eñ in prõtu, ut aĩaduẽ
tant cũ alios iuuare uelint, ne quos offendãt · Sepe
eñ aut eos ledũt quos nõ debent, aut eos quos nõ expe
dit · Si imprudentes, negligẽcie ẽ · Si scientes, temeri
tatis · Vtendũ est eciã excusacõe aduersus eos quos inuit9
offendas quacũqz possis, qr id qd feceris necesse fuerit,
nec aliter facere potueris · Ceteris qz operis et officijs erit,
qd uiolatũ erit compẽsandũ · Sz cũ in hoibz iuuãdis
aut mores spectari, aut fortuna soleat, dictuz qdez ẽ pro
cliue · Itaqz uulgo loquũtur se se in beneficijs collocãdis
mores hoĩuz, nõ fortunã sequi · Honesta oratio ẽ · Sz qs
est tandez, qui inopis et optimi uiri cauẽ nõ anteponat
in opa danda, gratiã fortunati et potẽtis · A quo eñ ex
pediaor et celerior remuneratio fore uidetur, ĩ euz fere
est uolũtas nostra propẽsior · Sz aĩaduertẽdũ ẽ diligẽ
cius que natura rez sit · Nimirũ eñ inops ille si bonus
est uir, eciã si referre gratiaz nõ pot̃, habere certe pot̃ · Cõ
mode aũt quicũqz dixit, pecuniaz qui habeat nõ reddidi
sse · et qui reddiderit nõ habere · Graciaz aũt et qui reddi
derit habere · et qui habeat retulisse · At qui se locupletes
honoratos beatos putãt · hi ne obligari qdez beneficio uolũt ·
quin eciã bñficiũ se dedisse arbitrantũ, cuz ipi qũuis aliquid
magnũ ceperit, atque eciã a se aut postulari aut expectari
aliquid suspicantũ · Patrocinio uõ se usos aut clientes
appellari mortis instar putãt · At uõ ille tenuis cũ qd

factuz sit se spectatū nō fortunā putat. nō mō illi qui ē
meritus s3 ēt illis a quib3 expectat eget eīz multis gratū
se uideri studet. Neq3 eīz uerbis auget suū munus si quo
forte fungitur. s3 ēt extenuat. Videndū q3 illud est q si
opulētuz fortunatū q3 defenderis/ in illo uno aut ī libe
ris forte eius manet gracia. Sin aūt iopem probū tam̄
et honestū. Omēs nō iprobi humiles que magna ī populo
multitudo est/ presidiū sibi paratū uident. Quāobrem
melius apud bonos q̄ apud fortunatū bñficiū collocari
puto. Danda tam̄ oīo opera est/ ut omī generi satis
facere possimus. Sz si res in contentioēz ueniet/ nimirz
Themistocles ē autor adhibendus/ qui cū cōsuleretur
utrū bono uiro pauperi/ aut minus probato diuiti fi
liaz collocaret. Ego uō inquit malo uirū qui pecunia
egeat q̄ pecuniaz que uiro. Sz corupti mores depra
uati q3 sūt admiratiōē diuiciaz. quaz magnitudo qd
ad unūq̄q3 nrīz pertinet/ illū fortasse adiuuat qui ha
bet/ nec id quidē semp̄. Sz fac iuuare potencior sane sit/
honestior uō quō. Q3 si ēt bonus erit uir ne īpediant
diuicie q̄minus iuuetur mō ne adiuuēt. Sit q3 omē Iu
diciuz nō q̄ locuplex s3 qualis quisq3 sit. Extremū aūt
preceptū in beneficijs opa q3 danda/ ne quid cōtra equita
tem contendas. ne quid pro iniuria. Fundamētuz eīz
est perpetue comēdatiōis et fame. Justicia. sine qua ni
chil pōt ēē laudabille.

satis

SEd qm̄ de eo genere bñficioz dctūz est que ad singu
los spectāt/ deinceps de his que ad uniuersos que q3 ad
rem pū spectāt ptinēt/ disputādūz est. Eoz aūt ipoz pti

eiusmodi sunt/ ut ad universos cives pertineant· partim
singulos ut attingant· que sunt etiam graviora. Danda est
opera omnino si possit utrisque/ nec minus ut etiam singulis con
sulatur· sed ita/ ut ea res aut prosit/ aut certe ne obsit
rei publice. Celii grachi frumentaria magna fuit largi
cio. Exhauriebat igitur erarium/ modica marci octavii
et rei publice tollerabilis et plebi necessaria. ergo et civibus
et rei publice salutaris In primis autem videndum erit/ ei qui
rem pu. administrabit/ ut suum quisque teneat· neque de
bonis privatorum publice diminucio fiat· Perniciose
enim philipus in tribunatum cum legem agrariam ferret/ quam
tamen antiquari facile passus est· et in eo vehementer se
moderatum prebuit· Sed cum in agendo multa populariter
tum illud male/ non esse in civitate duo milia hominum qui rem
haberent. Capitalis oratio est ad equacionem bonorum pertinens.
qua peste que potest esse maior·/ Hanc enim ob causam maxime ut
sua tuerentur/ res publice/ civitates que constitute sunt. Nam etsi
duce natura congregabantur homines/ tamen spe custodie rerum suarum
urbium presidia querebant. Danda etiam opera est ne quod apud
maiores nostros sepe fiebat propter erarii tenuitatem assiduitatem
que bellorum/ tributum sit conferendum. Id que ne eveniat multo
ante erit providendum· Sin qua necessitas huius muneris
alicui rei publice obvenerit. malo enim quam nostre ominari neque
tamen de nostra/ sed de omni re publica disputo. Danda erit opera
ut omnes intelligant si salvi esse velint necessitati esse parendum.
Atque etiam omnes qui rem publicam gubernabunt/ consulere debebunt/
ut earum rerum copia sit/ que sunt necessarie· quarum qualis
comparatio fieri soleat et debeat/ non est necesse disputare.

Est eciz in prompti tantuz locus attingendus fuit.
Caput aut est in oi procuracioe negocij et muneris publici, ut auaricie pellatur q minima suspicio. Vtinaz inquit Gaius pontius samnis ad illa tepora me fortuna suasset, et tu eez natus cu romanj dona acci pere cepissent. no eez passus eos diucius iperare. ne illi quidez multa secula expectanda fuerut. modo eiz hoc maluz in hanc rem. pu. inuasit. Itaqz facile paci or tuc potius pontiu fuisse. Sigdez in illo tatuz fuit roboris. Nonduz centu et decem anni sut eiz de pecunijs repetedis a Lucio pisone lata est lex, nulla antea cu fuisset. At no postea tot leges et prox queqz durioes. tot rei tot damnati. tantu ytalicu belluz pp iudicior metu excitatu. tanta sublatis legibz et iudicijs expi lacio direptio qz sociorz ut imbecillitate aliorz no nra uirtute ualeamus. Laudat africanu panetius q fuerit abstines. qui ni laudet. Sz in illo alia maiora. Laus sapientie no hois e soluz sz q tepor illorz. Omni macedonu gaza que fuit maxima. potitus est paulus. Tatuz in erariu pecunie inuexit, ut unius ipatoris pda finez attulerit tributorz. At hic nichil domu suaz intulit. preter memoriam nominis sepitenaz. Imitatus patrem africanus nichil locupletior cartagine uersa. qd eius collega fuit in censura lutius mimumius. Nu quid copiosior cu copiosissima urbe funditus sustulisset. Italiaz ornare q domu suaz maluit. qq ytalia ornata domus ipa michi uidetur ornatior. Nullu igitur uiciu tetrius est, ut unde egressa est referat se oro

ꝙ auaricia prestīz in principibꝫ ⁊ rē pu͞ gubernātibꝫ·
habere eīz questui rez·pu͞ nōmō turpe est ſꝫ sceleratū
ē̄ ⁊ nephariuz· Itaqꝫ quod appolo phytius oraculo edi
dit spartaz nulla re alia n̄ auaricia ēē perituiā/ in
detur nō soluz lacedemonijs ſꝫ ē̄ omībꝫ opulentis po
pulis predixisse· Nulla aūt recōciliare facilius beni
uolenciaz multitudinis possūt/ hi qui rei·pu͞· presūnt
ꝙ abstinēcia ⁊ cōtinēcia· Qui uō se populares uolūt
ob eaz qꝫ causāz aut agrariaz rez tēptant ut posse sores
pellantur suis sedibꝫ/aut pecunias creditas debitoribus
cōdonādas putāt labefactāt fundamēta rei·pu͞· Concō
diaz primū que ēē nō pōt/ cū alijs adimūtur/ alijs cō
donantur pecunie· Deinde equitatez que tollitur omīs
si habere suuz cuiqꝫ nō licet· Id eīz est propiuz ut supra
dixi ciuitatis atqꝫ urbis/ ut sit libera/ et nō sollicita sue rei
cuiusqꝫ custodia· Atqꝫ in hac pernicie rei·pu͞· ne illaz qdē
consequūtur quaz putāt gloriaz· Naz cui res erepta est
inimicus ē· Cui data est ē̄ dissimulat se accipere uolu
isse· Et maxᵉ in pecunijs creditis occultāt suū gaudiū ne
uideantur nō fuisse soluēdo· At uō qui accipit iniuriāz
et meminit ⁊ presse fert dolorez suuz· Nec si plures
sūt hi quibꝫ improbe datū ē/ꝙ illi quibꝫ iniuste ademptū
est/ ideirco plus ē̄ ualēt· Non eīz numero hec iudicā
tur ſꝫ pondere· Quam aūt habet equitatez ut agruz
multis āñis aut etiaz seculis ante possesūz qui nulluz
habuit habeat· qui autē habuit amittat· At pp̄ hoc in
iurie genus lacedemonij lisandrū ephoreuz expulerūt.
Pasim regem quod nuꝫ̄ ante acciderat apud eos neca

uerunt. Ex quo eo tempore tante discordie secute sunt ut tiranni existerent et optimates exterminarentur et preclarissime constituta res publica dilaberetur. Nec uero solum ipsa cecidit sed etiam reliquam greciam euertit contagionibus malorum que a lacedemoniis profecte manarunt latius. Quid nostros grachos Tyberii grachi summi uiri filios affricani nepotes nonne agrarie contentiones prodiderunt. At uero Aratus sitionius iure laudatur qui cum eius ciuitas quinquaginta annos a tirannis teneretur profectus argis sitionem clandestino introitu urbe est potitus. Cumque tirannum nitoclem improuiso oppressisset sexcentos exules qui locupletissimi fuerant eius ciuitatis restituit. rem publicam aduentu suo liberauit. Sed cum magnam animaduerteret in bonis et in possessionibus dificultatem quod et eos quos ipse restituerat quorum bona alii possederant egere iniquissimum esse arbitratur et quinquaginta annorum possessiones mouere non nimis equum putabat propterea quod tam longo spacio multa hereditatibus multa emptionibus multa dotibus detinebantur sine iniuria iudicauit neque is adimi neque illis non ~~fact~~ satisfieri quorum illa fuerant oportere. Cum igitur statuisset opus esse ad eam rem constituendam pecunia alexandriam se proficisci uelle dixit. Remque integram ad reditum suum iussit esse. Isque celeriter ad ptolomeum suum hospitem uenit. qui tunc regnabat alter post alexandriam conditam. Cui cum exposuisset patriam se liberare uelle causamque docuisset a rege opulento uir summus facile impetrauit ut grandi pecunia adiuuaretur. Quam cum in sitionem attulisset adhibuit sibi in consilium quindecim principes cum quibus causas cognouit

et eos qui aliena detinebāt · et eos qui sua amiserant · pre
ferat qȝ extimandis possessionibus ut persuaderet aliis ut pe
cuniam accipere mallent possessionibus cederent · aliis ut co
modius putaret numerari sibi tantum esse quam suum recuperare ·
Ita perfectum est ut omnes concordia constituta sine querella
discederent · O virum magnum dignum qui in nostra re
publica natus esset · Sic par est agere cum civibus · non ut bis iam
vidimus hastam in foro ponere · et bona civium voci subiace
re preconis · At ille grecus id quod fuit sapientis et prestan
tis viri omnibus consulendum putavit · Ea quidem est summa ratio
et sapientia civis commoda civium defendere non divellere ·
atque omnes equitate eadem continere · Habitant gratis in ali
eno · Quid ita? ut cum ego emerim edificaverim tuear
impendam tu me invito fruare meo · Quid est aliud ·
aliis sua eripere aliis dare aliena? Tabule vero nove quid
habent argumenti nisi ut emas mea pecunia fundum eum
tu habeas ego non habeam pecuniam? Quamobrem ne sit es al
lienum quod rei publice noceat providendum est · quod multis rati
onibus caveri potest · non sic hec fuerit ut locupletes suum perdant
debitores lucrentur alienum · Nec enim ulla res vehementius
rem publicam continet quam fides · que esse nulla potest nisi erit neces
saria solucio rerum creditarum · Numquam enim vehementer actum
est quam me consule Ne solverentur · armis et castris temptata
res est ab omni genere hominum et ordine quibus ita restiti ut
hoc tantum mali de re publica tolleretur · Numquam nec maius de
re publica es alienum fuit · nec melius nec facilius dissolutum
est · Fraudandi enim spe sublata solvendi necessitas consecu
ta est · At vero hic nunc victor tunc quidem victus que cogi

tarat ea perfecit. cum eius iam nichil interesset. Tanta in
eo libido peccandi fuit. ut hoc ipso eum delectaret peccare etiam
si causa non esset. Ab hoc igitur genere largitionis ut aliis
detur, aliis auferatur, aberunt hii qui rem publicam tuebuntur.
Inprimis quod operam dabunt, ut iuris et iudiciorum equitate suum
quisque teneat. Et neque tenuiores propter imbecillitatem circumve
niantur. Neque locupletibus ad sua vel tenenda vel recuperan
da obsit invidia. Preterea quibuscumque rebus vel belli vel
domi poterunt rem publicam augeant. Imperio agris vecti
galibus. Hec magnorum hominum sunt. Hec apud maiores nostros
factitata. Hec genera officiorum qui persecuntur cum summa uti
litate rei publice, magnam ipsi adipiscentur et graciam et
gloriam. In his autem utilitatum preceptis. Antipater tyrius
stoycus qui athenis nuper est mortuus duo preterita cen
set esse a Panetio, valitudinis curationem et pecunie. Quas
res a summo philosopho preteritas arbitror quod essent faciles. Sunt
certe utiles. Sed valitudo sustentatur noticia sui corporis.
et observatione earum rerum, que res aut prodesse soleant aut
obesse. et Continentia in victu omni atque cultu corporis tuendi
causa, et in pretermittendis voluptatibus. Postremo arte cor
quorum ad scientiam hec pertinent. Res autem familiaris queri
debet his rebus a quibus abest turpitudo. Conservari autem di
ligentia et parsimonia. eisdem etiam rebus augeri. Has res
comodissime Xenophon socraticus persecutus est in eo libro
qui economicus inscribitur. Quem nos ista fere etate cum
essemus qua es tu nunc e greco transtulimus in latinum et
convertimus. Sed utilitatum comparatio quoniam hic locus erat
quartus a Panetio pretermissus sepe est necessaria

Nam et corporis comoda cum externis et externa cum cor-
poris et ipsa inter se corporis et externa cum externis com-
parari solent. Cum externis corporis hoc modo comparantur.
Valere ut malis quam dives esse. Cum corporis externa
hoc modo Dives esse potius quam maximis corporis viribus
Ipsa inter se corporis sic ut bona valitudo voluptati
anteponatur. vires celeritati. Externorum autem ut gloria
divicijs. vectigalia urbana rusticis. Ex quo genere com-
parationis illud est. Catonis senis a quo cum quereretur quid
maxime in re familiari expediret. respondit/ pascere. Quid
secundum! satis bene pascere. Quid tercium! bene vestire.
Quid quartum arare. Et cum ille qui quesierat dixisset.
Quid fenerari! Tum cato Quid hominem inquit occidere!
Ex quo et multis alijs intelligi debet utilitatum comparationes
solere fieri. recte quoque hic adiunctum est quartum exquirendorum
officiorum genus. Sed toto hoc de genere de querenda de collo-
canda pecunia/ et de utenda commodius. a quibusdam opti-
mis viris ad medium ianue sedentibus quam ab illis philosophis ulla
in scola disputatum. Sunt tamen ea cognoscenda. pertinent
enim ad utilitatem de qua hoc libro disputatum est. Reliqua de-
inceps persequemur :— Marci Tulij Ciceronis Officiorum
liber secundus explicit Incipit tercius

PUBLIUM SCIPIONEM MARCE FILI
eum qui primus affricanus appellatus sit.
dicere solitum scripsit cato qui fuit fere
eius equalis/ numquam se minus ociosum esse/
quam cum ociosus, nec minus solum quam cum solus esset. Magnifi-

uō uox et magno uiro et sapiente digna, que declarat
illū et in ocio de negocijs cogitare et in solitudine secū loq
solituz. ut neqz cessaret ūqā. et interdū colloquio alter
ius nō egeret. Itaqz due res que langorē afferūt ceteris
illū acuebāt. ociū et solitudo. Vellē hoc idez nobis uere di
cere liceret. Sz si min⁹ imitacione tantā ingenij pstan
tiaz cōsequi possumus. uolūtate certe proxe accedim⁹.
Naz et are pu͞ct. forēsibz qz negocijs armis ipijs ui qz pro
hibiti ociuz psequimur. Et ob eaz causaz urbe relicta ru
ra pagrantes sepe soli sumus. Sz nec ociuz hoc cū affri
canj ocio, nec hec solitudo cū illa cōpanda est. Ille eñ re
quiescēs a rei pu͞c pulcerimis muneribz ociū sibi sume
bat alqñ. et a cetu hoīuz frequēcia qz iterdū tāqȝ in portuz
se i solitudinē recipiebat. Nostrū aūt ociū negocij iopia,
nō requiescendi studio constitutū est. Extincto eñ sena
tu. deletis qz Judicijs. quid est qd dignū nobis aut i curia
aut in foro agere possimus. Ita qui in maxa celebritate
atqz in oculis ciuiuz qndaz uixerimus, nūc fugiētes con
spectū sceleratoz quibz oīa redūdāt, abdimus nos qtuz
licet, et sepe soli sumus. Sz qz sic ab hoībz doctis accepimus,
nō solū ex malis eligere minima opꝫtere. Sz eī excerpe
ex his ipis siquid inesset boni, ppea et ocio fruor. Nō illo
quidē quo debeat is qui quōdaz pepisset ociū ciuitati.
Nec eaz solitudinez languere patior, quā mi affert ne
cessitas, nō uolūtas. Quāqȝ affricanus maiorē laudez
me ul' me iudicio assequatur. Nulla tam ingenij mo
nimēta mandata literis, nulluz opus ocij, nullū solitu
dinis munus extat. Ex quo intelligi debet illū mētis

agitatione investigationeque earum rerum quas agitando consequebatur, nec ociosum nec solum umquam fuisse. Nos autem qui non
tantum roboris habemus, ut agitatione tacita a solitudine
abstrahamur, ad hanc operam scribendi omne studium curamque
convertimus. Itaque plura brevi tempore eversa quam multis
annis stante re publica scripsimus. Sed cum tota philosophia, mi Cicero,
frugifera et fructuosa, nec ulla pars eius inculta ac deserta sit, tamen in ea nullus feracior locus est nec utilior quam de officiis, a quibus constanter honesteque vivendi precepta ducuntur.
Quare quamquam a Cratippo nostro principe huius memorie philosophorum
hec te assidue audire atque accipere confido, tamen conducere arbitror talibus aures tuas vocibus undique circumsonare, nec eas
si fieri posset quicquam aliud audire. Quod cum omnibus est faciendum qui vitam honestam ingredi cogitant, tamen haud scio
an nemini potius quam tibi. Sustines enim non parvam expectationem imitande industrie nostre, magnam honorum, non nullam
fortasse nominis. Suscepisti onus preterea grave et Athenarum et Cratippi, ad quos cum tamquam ad mercaturam bonarum artium sis profectus, inanem redire turpissimum est dedecorantem
et urbis auctoritatem et magistri. Quare quantum coniti animo
potes, quantum labore contendere, si discendi labor est potius quam
voluptas, tantum fac ut efficias, ne ve committas ut cum omnia
suppeditata sint a nobis tu te tibi defuisse videare. Sed hec
hactenus. Multa enim sepe ad te cohortandi gratia scripsimus; nunc ad reliquam partem proposite divisionis revertamur.

Panetius igitur qui sine controversia de officiis accuratissime disputavit, quemque nos correctione quadam
adhibita potissimum secuti sumus, tribus generibus propositis

in quibus deliberare hoīes & consultare de officio solēt
uno cū dubitaretū honestū ne id eēt de quo agretū
an turpe. Altero utile ne eēt an inutile. Tercio si id
qd̄ spēm hrēt honesti pugnaret cū eo qd̄ utile uideret
quō ea discerni oporteret. De duobz gnībus p̄mis trībz
libris explicauit. De tercio aūt genere deīceps scripsi
it se dicturū. nec exsoluit qd̄ promiserat. qd̄ eo mag
miror qr scriptū a discipulo eius possidonio est xxx
ānis uixisse paneciuz postea q̄ illos libros edidisset.
Que locuz miror a possidonio breuiter eē tractatuz
in qbusdaz comētarijs. presertiz cū scribat nullum eē
locuz in tota phīa taz necessariū. Minime uō assen
cior hijs qui negāt euz locuz a panecio p̄termissuz. s
consulto relictuz. Nec oīo scribenduz fuisse. qr nūq̄
posset utilitas cū honestate pugnare. De quo potest
alterū hrē dubitaciōez ne adhibenduz fuerit hoc genus
qd̄ in diuisiōe panecij terciuz ē/ an plane omittēduz.
Alterū dubitari nō pōt/ quin a panecio susceptū sit.
s relictuz. Naz qui e diuisione tripartita/ duas par
tes absoluerit/ huic necesse ē restare terciaz. Preterea
in extremo libro tercio de hac pte pollicetur se deinceps
ps eē dicturū. Accedit eodem testis locuples possidoni
us qui ēt scribit in quadaz epistola publiuz rutiliū
ruffuz dicere solere qui paneciū audiuerat ut nemo
pictor eēt inuentus qui ueneris eaz ptez quā appelles
inchoataz reliquisset absolueret. Oris eīz pulcritu
do reliqui corporis imitandi spem auferebat. Sic
ea que panecius pretermisisset/ pp eor que pfecisset

prestātiaȝ neminēȝ ēē ꝑsequutuȝ. Quāobrē de iudi
cio panecij dubitari nō potest recte ne aūt hāc tē
ciam ptēȝ ad exquirēduȝ officiuȝ adiūxit, an secus de
eo fortasse disputari pot. Naȝ siue honestū solū bonū
est ut stoicis placet. Siue qđ honestū est, Jd ita sumū
bonū est quēadmoduȝ ꝑipateticis nr̄is uidetur, ut oīa
ex altera parte collocata uix minimi momēti īstar
habeant. dubitāduȝ nō est qn̄ uꝰq̄ possit utilitas
cū honestate contēdere. Itaqȝ accepimus socrateȝ sol
tuȝ execrari eos qui primuȝ hec natura coherētia op
pinione distraxisset. Cui qđeȝ ita fuīt stoici assensi
ut quicquid honestū esset, id utile ēē censerēt. nec uti
le quicq̄ qđ nō honestū. Q si is ēēt panecius qui uir
tuteȝ ꝓpterea colendaȝ diceret, q ea efficiens utilitatis
ēēt, ut ii qui res expetēdas ul' uoluptate ul' indigēcia
meciūtur, liceret ei dicere honestateȝ aliqn̄ cū utilita
te pugnare. Sȝ cū sit is qui id solū bonū iudicet qđ
honestū sit, que aūt huic repugnēt spē quadaȝ uti
litatis eoꝝ neqȝ accessiōē meliorē uitaȝ fieri, nec dis
cessiōē peioreȝ. Non uidetū eiusmodi debuisse delibera
ciōēȝ introducere in qua qđ utile uidetū cū eo qđ ho
nestū est cōpetiū. Et ciȝ qđ summū bonū a stoicis di
citur conuenientē necesse uiuere, Jd habet ut opinō
hāc sentēciaȝ cū uirtute ꝯgruere semp. Cetera autēȝ
que sm̄ naturā ēēnt ita legere si ea uirtuti nō repu
gnarēt. Q cū ita sit putāt quidaȝ hāc cōparacōēȝ r
nō recte introductam, nec oīo de eo genere quicq̄ pre
cipiēduȝ fuisse. Atqȝ illud qđeȝ honestū qđ proprie ue

re que dicitur id in sapientibus est solis / neque a uirtute diuel
li ullo modo potest. In iis autem in quibus sapientia perfecta non est / ip
sum illud quidem perfectum honestum nullo modo / sed similitu
dines honesti esse possunt. Nec enim omnia officia de quibus
his libris disputauimus / media stoici appellant. Ea communia
sunt et late patent que et ingenii bonitate multi assequuntur
et progressione discendi. Illud autem officium quod rectum quidam
appellant perfectum atque absolutum est / et ut idem dicunt omnes
numeros habet nec preter sapientem cadere in quemque potest.
Cum autem aliquid actum est / in quo media officia comparantur
id cumulate uidetur esse perfectum. Propterea quod uulgus quid absit
a perfecto fere non ex toto intelligit / quatenus autem intelli
git nichil putat pretermissum. Quod autem in poematibus
in que picturis usu uenit in aliis que compluribus ut dele
ctentur imperiti laudentque ea que laudanda non sunt ob eam
credo causam quod insit in his aliquid probi quod capiat igna
ros / qui quidem quid in una quaque re uicii sit nequeant
iudicare. Itaque cum sunt docti a peritis desistunt facile a senten
cia. Hec igitur officia de quibus his libris disserimus quidem
secunda quedam honesti dicunt esse. non sapientum modo propria
sed cum omni hominum genere communia. Itaque iis omnes in quibus
est uirtutis indoles commouetur. Nec uero cum duo decii et
aut duo Scipiones fortes uiri commemorantur aut cum fa
bricius aut aristides iustus nominatur ab illis fortitu
dinis aut ab his iusticie tamquam a sapiente petitur exemplum.
Nemo enim horum sic sapiens / ut sapientem uolumus intelligi.
nec hii qui sapientes habiti et nominati Marcus cato et
Celius lelius sapientes fuerunt. Nec illi quidem septem sed

ex medioꝝ officioꝝ frequentia similitudinē quandaꝫ ge
rebant spēm qꝫ sapientiꝫ. Quo circa nec id qđ uere ho
nestuꝫ ē fas est cū utilis repugnācia cōpare. nec id qđ
cōmunitē appellamus honestū qđ colitur ab hys qui bon
os uiros haberi uolūt cū emolumētis ūqͣ est compandū.
Tam qꝫ id honestū qđ in nr̄aꝫ intelligentiā cadit tuen
duꝫ conseruanduꝫ qꝫ est nobis qͣ illud qđ proprie dictū uēē
qꝫ est honestū sapientibꝫ. aliter eīꝫ teneri nō potest siqua
ad uirtuteꝫ est progressio facta. Sꝫ hec qđēꝫ de hys qui
conseruatiōē officioꝝ extimantur boni. qui aūt omīa me
ciūtur emolumētis et cōmodis neqꝫ ea uolūt prepondera
ri honeste. Ji solent in deliberādo honestū cū eo qđ utile pu
tant cōpare. boni uiri nō solēt. Jtaqꝫ existimo panetiū
cū dixerit hoīes solere in hac compatiōē dubitare. hoc ipsuꝫ
sensisse qđ dixerit solere mō nō oportere ēē. Et eīꝫ non
mō pluris putare qđ utile uideatur qͣ qđ honestū. sꝫ hec etiaꝫ
inter se cōpare et in hys dubitare turpissimū est. Quid
ergo est qđ nō nūqͣ dubitatiōēꝫ affere soleat cōsiderādū
qꝫ uideatur. Credo siqñ dubitacio accidit quale sit id qđ
consideretur. sepe eīꝫ turpe fit ut qđ plerūqꝫ turpe haberi
soleat inueniatur nō ēē turpe. Exēpli causā ponatū ali
quid qđ pateat latius. Quid potest ēē maius scelus qͣ
nō mō hoīeꝫ sꝫ ēē familiarē hoīeꝫ occidere. Non igitū se ast
rinsit scelere siquis tirānuꝫ occidit qͣuis familiarē. po
pulo qđēꝫ romano nō uidetur qui ex oībꝫ pclaris factis
illud pulcerimū existimat. Vicit igitur utilitas honesta
tem. immo uero honestas utilitatem cōsequuta est. Jtaqꝫ
ut sine ullo erore diiudicare possimus. siqñ cū illo quod

honesti intelligimus pugnare id uidebitur qđ appella
mus utile / formula quedaz disputādi constituēda est.
quā si sequamur in cōparacōe rez / ab officio nūqm rece
demus. Erit aūt hec formula stoycoz rationi discipli
ne qz max̄ consentanea. quaz qde his libris ppea sequi
mur qz q̄q̄ a ueteribz achademicis et pipateticis nr̄is
qui qondaz iidez erant / qui achademici que honesta sūt
anteponūt iis que uidentur utilia / tam splendidius
hec ab eis disserūtur. quibz quicqd honestū est / idez uti
le uidetur. nec utile quicq qđ nō honestuz / qm (ab) iis qbz
et honestū aliqd et nō utile / aut utile nō honestū. Nobis
aūt nr̄a achademia magnaz licēciaz dat / ut qcūqz ma
xime probabile occurrat / id nostro iure liceat defendere.
Sz redeo ad formulaz. Detrahere igitur aliquid alteri
et ex hominis incōmodo suū augere cōmoduz / magis
est cōtra naturaz / qm mors qm pauptas qm dolor qm cetera
cūcta que possūt aut corpori accidere aut rebz externis.
Naz inprincipio tollit cōuictuz huāuz et societatē. Si eīz
sic erimus affecti ut pp suuz quisqz emolumētuz spoliet
aut uiolet alteρ / dirūpi necesse est eaz que max̄ est scdm
naturaz humani generis societatez. Ut si unūqdqz men
bruz sensuz hūc haberet / ut posse putaret se ualere / si
proximi mēbri ualitudinē ad se traduxisset / debilitari
et interire totū corpus necesse eēt / sic si unusqsqz nostrū
ad se rapiat cōmoda alioz / detrahat qz qđ cuiqz possit
emolumēti sui gracia / societas hoīuz et cōitas euertatū
necesse est. Naz ut sibi quisqz malit qđ ad usuz uite
ptineat qm alteri acquirere / cōcessū ē nō repugnāte nā

Illud quidem natura non patitur ut aliorum spoliis facultates N.
nostras copias opes que augeamus. Neque vero hoc solum
natura id est iure gentium sed etiam legibus populorum quibus in sin-
gulis civitatibus res publica continetur eodem modo con-
stitutum est ut non liceat sui commodi causa nocere alteri.
Hoc enim spectant leges, et hoc volunt, incolumem esse civium
coniunctionem quam qui dirimunt eos morte exilio vin-
culis damno coercent. Atque hoc multo magis efficit ipsa
nature ratio que est lex divina et humana. cui parere
qui velit. Omnes autem parebunt qui secundum naturam volunt vi-
vere, numquam committet ut alienum appetat et id quod alteri
detraxerit sibi assumat. Et enim multo magis est secundum
naturam excelsitas animi et magnitudo, item que comitas iu-
sticia liberalitas, quam voluptas, quam vita, quam divicie. Que
quidem contemnere et pro nichilo ducere comparantem cum uti-
litate communi magni animi est et excelsi. Detrahere autem
sui commodi causa magis est contra naturam quam mors quam dolor
quam cetera generis eiusdem. Item que magis est secundum naturam
pro omnibus gentibus si fieri possit conservandis ac iuvandis
maximos labores molestias que suscipere imitantem Hercu-
lem illum quem hominum fama beneficiorum memor in concilio
celestium collocavit, quam vivere in solitudine non modo sine
ullis molestiis sed etiam in maximis voluptatibus abundantem
omnibus copiis ut excellas etiam pulcritudine et viribus. Quo-
circa optimo quisque et splendidissimo ingenio longe
illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur hominem
nature obedientem homini nocere non posse. Deinde
qui alterum violat ut ipse aliquid commodi consequatur

Sächs. Landes-Bibl.

SLUB Wir führen Wissen.

aut nichil existimat se facere contra nãm . aut magis
eẽ fugiẽdaꝫ cẽset mortẽ paupertatẽ dolorẽ amissioẽꝫ
ꝗ̃ liberoꝝ propinquoꝝ amicoꝝ ꝙ̃ facere cuiꝙ̃ iniuriã.
Si nichil existimat cõͣ nãm fieri in hõibꝫ uiolãdis / qd
aiꝫ eo discas qui oĩo hõiẽꝫ ex homine tollat . Sin fu
giendũ id quidẽꝫ cẽset / sꝫ multo illa priora mõtẽꝫ pa
upertatẽ dolorem errat ĩ eo ꝙ ullũ aut corporis aut
fortune uiciũ / uicijs anime grauius existimat . Er
go unũ debet eẽ oĩbꝫ propositũ ut eadẽ sit utilitas u
niuscuiusꝙ ꝛ uniuersoꝝ . Quã si ad se quisꝙ rapi
at / dissoluetur oĩs humana cõsorcio . Atꝙ si ꝗ̃ hec nãt
prescribit ut homo homini quicũꝙ sit ob eaꝫ ipãꝫ ca
usam ꝙ is sit consultũ uelit necesse est ꝓm eandẽ
nãm omnĩũ utilitatẽ eẽ comunẽ . Quod si ita est una
continemũ omẽs ꝛ eadẽ lege nature . Id quoqꝫ ipsũ si
ita est / certe uiolare alteꝝ nature lege prohibemur.
Verũ aũt ꝑncipiũ . Veꝝ igitũ extremũ . Naꝫ illud
quidẽꝫ absurdũ est / quod quidaꝫ dicũt parẽti se aut
fratri nichil detracturos sui cõmodi causa . alliã raci
onẽꝫ eẽ ciuiũ reliquoꝝ . Hi qui sibi nichil Juris nul
lam societatem cõmunis utilitatis causa statuũt esse
cũ ciuibꝫ . Que sentẽcia omẽꝫ societatẽ distrahit ciui
tatis . Qui aũt suoꝝ ciuiũ rationẽ dicũt habendaꝫ
externoꝝ negãt / hi dirimũt coiẽꝫ humani generis
societatẽꝫ / qua sublata / liberalitas bñficẽcia bonitas Jus
ticia funditus tollitur . Que qui tollũt / ꝗ̃ aduersus
deos ĩmortales impij iudicandi sũt . Ab his eñ cõstitu
tam inter hoĩes societatẽ euertũt . Cuius societatis ar

ctissimũ uinculũ ẽ

ctissimū uinculuz est magis arbitrari ēē cōtra natu
ram hōiēz homini detrahere sui cōmodi causā q̄ omīa
incōmoda subire ul' externa ul' corporis ul' ēt ipius aī
que uacent iusticia. Hec ēīz una uirtus oīūz est domi
na et regina uirtutuz. Forsitaz quispiaz dixerit.
nōne igitur sapiens si fame ipē cōficiatur abstulerit
cibuz alteri homini ad nullaz rem utili? Minime uō.
nō ēīz uita mea est michi utilior q̄ aī talis affectio
nemineē ut uiolem cōmodi mei gratia. Quid si pha
larim crudelez tirānūz et īmanez, uir bonus ne ipē fri
gore cōficiatur uestitu spoliare possit, nōne faciat? o
Hec ad iudicandū sunt facillima. Naz siqd ab hōīe utili
ad nullaz ptem utilitatis tue causa detraxeris inhum
ane feceris cōtra qz nature legem. Sin aūt is tu sis q
multaz utilitatez rei pu॰ atqz hōīūz societati si in uita re
maneas afferre possis, siqd ob eaz causaz alteri detraxeris
non sit reprehendendū. Sin aūt is nō sit eiusmodi, suuz
cuiqz incōmodū ferendū est, potius q̄ de alterius cōmo
dis detrahenduz. Non igitur magis ē cōt nām morbus aut
egestas aut qd eiusmodi, q̄ detractio aut appeticio alieni.
Sz comunis utilitatis derelictio, cōtra nām ē. est ēīz in
iusta. Itaqz lex ipā nature que utilitatez hōīūz cōseruat
et continet, decernet profecto ut ab hōīe inerti atqz in
utili ad sapiētez bonūz fortē qz uirū trāsferātur res ad
uiuendū necessarie. Qui si ceciderit multū de comuni
utilitate detraxerit. Modo hec ita faciat ut ne ipē de se
bn̄ existimās, se se qz diligēs hāc causaz habeat ad iniur
iaz. Itaqz sēp officio fungetur utilitati cōsulens hōīūz

et ei quam sepe commemoro humane societati. Nam quod
ad phalarim attinet perfacile iudicium est. Nulla enim
nobis est societas cum tirannis. sed pocius summa detractio
est. Neque enim est contra naturam spoliare eum si possis / quem
est honestum necare. Atque hoc omne genus pestiferum atque
impium ex hominum comunitate exterminandum est. Et enim ut
membra quedam amputantur si et ipsa sanguine et tanquam
spiritu carere ceperint et nocerant aliis partibus corporis sic
in ista figura hominis feritas et bellue inmanitas a comuni
tanquam humanitate corporis segregranda est. Huius generis
questiones sunt he in quibus ex tempore officium exquiratur.
Euismodi igitur credo res panetium persequuturum fuisse
nisi aliquis casus aut occupacio eius consilium peremisset.
At quas ipsas consultaciones ex superioribus libris satis in
multa precepta sunt / quibus perspici possit / quid sit propter tur-
pitudinem fugiendum. quid sit id quod omnino fugiendum non
sit / quod omnino turpe non sit. Sed quoniam operi incohato prope tamen
absoluto tanquam fastigium inponimus ut geometre solent non
omnia docere sed postulare ut quedam sibi concedantur / quo facilius
alius que volunt explicent, sic ego a te postulo mi cicero
ut michi concedas si potes. nichil preter id quod honestum sit propter
se expetendum. Michi utrum vis satis est. Et tamen hoc / tamen illud
probabilius videtur. nec preter ea quicquam probabile.
Ac primum in hoc panecius defendendus est. qui non utilia
cum honestis pugnare aliquando posse dixerit. neque enim ei fas
erat. sed ea que viderentur utilia. Nichil vero utile quod non
idem honestum / nichil honestum quod non utile id sit sepe tes-
tatur. negat quod ullam pestem maiorem vitam hominum invasisse /

quam illorum opinionem qui ista distraxerint. Itaque non ut aliquando
anteponeremus utilia honestis, sed ut ea sine errore diiudi
caremus, si quando incidisset. Induxit eam que videretur esse,
non que esset repugnanciam. Hanc igitur relictam partem
explebimus nullis adminiculis, sed ut dicitur in arte nostro.
Neque enim quicquam est de hac parte post Panecium explica
tum, quod quidem michi probaretur, de hiis que in manus meas
venerint. Cum igitur aliqua species utilitatis obiecta est,
commoveri necesse est. Sed si cum animum intenderis turpitu
dinem videas adiunctam ei rei que speciem utilitatis attulerit,
tunc non utilitas requirenda est. Sed intelligendum ut ubi tur
pitudo sit, ibi utilitatem esse non posse. Quod si nichil est tam
contra naturam quam turpitudo, recta enim et convenientia et con
stancia natura desiderat, aspernaturque contraria, nichil
est tam secundum naturam quam utilitas. certe in eadem re utili
turpitudo esse non potest. Item quod si ad honestatem nati sumus,
ea quod aut sola expetenda est ut Zenoni visum est, aut certe
omni pondere gravior habenda quam reliqua omnia, quod Aristo
tili placet, necesse est quod honestum sit id esse aut solum aut
summum bonum. Quod autem bonum est id certe utile est. Ita
quicquid honestum est id utile. Quare error hominum non pro
borum cum aliquid quod utile visum est, arripuit, id continuo se
cernit ab honesto. Hinc sicce hinc venena hinc et falsa
testamenta nascuntur. hinc furta peculatus expilaciones di
repciones quod sociorum et civium. hinc opum nimiarum potencie non
ferende. Postremo etiam in liberis civitatibus regnandi existunt
cupiditates, quibus nichil nec tetrius nec fedius excogi
tari potest. Emolumenta enim rerum fallacibus iudiciis videntur

penam nō dico ~~rex~~ leguz quas sepe perrūpūt ß ipius tur
pitudinis que acerbissima est nō uident. Quāobrem
hec quidez genus deliberantiuz pellatur e medio. est eiz
totuz sceleratuz et impiū. qui deliberant utrū id seqn
tur qd honestuz ee uideant an se scientes scelere cōta
minēt. In ipā eiz dubitacōe facinus inest et si ad id
nō puenerīt. Ergo ea deliberanda oīo nō sūt ī quibz
est turpis ipa deliberacio. Atqz et ex omī deliberacōe
celandi et occultandi spes oppinio qz remouēda est. Satis
eiz nobis si mō in phya aliquid profecerimus psuasū
ee debet. si ōēs deos hoīes qz cellare possimus nichil
tū auare nichil iniuste nichil libidinose nichil īcōti
nēter ee faciendū. Hinc ille Giges inducitur a pla
tone qui cū terra discessisset magnis quibusdā ībri
bus descendit in illuz hyatuz eneū qz equuz ut ferūt
fabule aīaduertit. Cuius in lateribz fores eēt quibz
aptis hoīs mortui uidit corpus magnitudine īusi
tata, anuluz qz aureuz in digito quem ut detraxit
ipē induit. Erat aūt regius pastor. tū in cōciliuz se
pastoꝝ recepit. Ibi cū pallaz eius anuli ad palmā cōuē
terat a nullo uidebatur. Ipē aūt oīa uidebat. Idem rū
sus uidebatur cū in locuz anuluz inuerterat. Itaqz hac
opportunitate anuli usus regine stuprū intulit. Ea
qz adiutrice regē dnūz interemit, sustulit et quos
obstare arbitrabatur. Nec in his facinoribz quisqz euz
potuit uidere. sic anuli bñficio repēte rex ortus est ly
die. Hūc igitur ipūz anulū si habeat sapiēs nichil
plus sibi licere putet peccare qz si nō haberet. Honesta eiz

bonis uiris nõ occulta queruntur. Atq3 hic loco phy qui
dam minime mali illi quidē s3 nõ satis acuti fictā et
comēticiā fabulā dicūt prolatā a platone. Quasi nõ
ille aut factū id ēē aut fieri potuisse defendat. Hec ē3
est uis hu' anuli et hu' exēpli / si nemo sciturus nemo
ne suspicaturus qdē sit cū aliquid diuiciaꝝ potēcie do
minatiōis libidinis causa feceris / si id dys hoīb3 q3 fu
turū sit semp ignotus sis ne facturus. Negāt id fieri
posse. qq̄ potest id qdē. Sz quero qd negant posse id
si possent quidnā facerēt. Urgent rustice sane. negāt
ē3 posse. et in eo pstant. Hec uerbū quid ualeat non
uident. Cū ē3 querimus si celare possint quid factūri
sint nõ querimus possint ne an celare. Sz tāq̄ tormē
ta qdā adhibemus ut si responderit se impunitate pro
posita facturos quod expediat facinorosos se ēē fateantur.
si negant oīa turpia p se ipa oīa fugiēda ccedant. Sz
iam ad propositū reuertamur. Incidūt multe sepe ca
use que conturbant aīos utilitatis specie / nõ cū hec deli
beretur relinquēda ne sit honestas p utilitatis magnitu
dines. Nā id qdē īprobū est. s3 illud possit ne id qd uti
le uideatur fieri nõ turpiter. Cū collatīo college Bru
tus impiū abrogabat poterat uideri facere id iniuste.
Fuerat ē3 in regib3 expellendis socius Bruti consiliorū
et adiutor. Cū aūt cōsilium hoc principes cepissent co
gnaciōē3 superbi nomē q3 tarquinioꝝ et memoriā regni
ēē tollendā qd erat utile consulere patrie id erat ita
honestū ut ē ipi collatino placere deberet. Itaq3 utili
tas ualuit p honestatē / sine qua ne utilitas ēē potuisset.

At in eo rege qui urbem condidit nō ita. Species eī utili
tatis aīuz pepulit eius. cui cū uisuz eēt utilius solū se q̄
cū altero regnare fratrez interemit. Omisit hic et pietatē
et humanitatez ut id qđ utile uidebatur neq̄ erat assequi
posset. Et tn̄ muri causā opposuit spēm honestatis. nec pro
babilem nec satis ydoneaz. Peccauit igit̄ pace ul' quirinj
ul' romuli dixerim. Nec tn̄ nr̄e nobis utilitates omittēde sūt
allijs q̄z tradende. cū hijs ipi egeamus. sz sue cuiq̄z utilita
ti qđ sine alterius iniuria fiat suadū est. Scite Crisipp⁹
ut multa qui stadiū inquit currit. eniti et cōtendere de
bet q̄ max̄ possit ut uincat. Supplantare euz qui cū cer
tat. et manu depellere nullo mō debet. sic in uita sibi q̄q̄z
petere qđ ptineat ad usuz. nō iniquuz est. alteri diripe
Jus nō est. Max̄ aūt pturbantū officia in amicicijs. in
quibz et nō tribuere qđ recte possis. et tribuere qđ nō sit
equuz contra officiū est. Sz huī generis totius breue et
nō difficile p̄ceptū est. Que eī uidentū utilia hon
ores diuicie uoluptates cetera gn̄is eiusdez. hec amicicie
nūq̄ anteponēda sūt. At nec ɔ̄ rem pu͞b͞lic͞e nec cōtra Jus
iurādūz ac fidem amici sui causa uir bonus faciet. nec
si Judex quidz eīt de ipo amico. Ponit eī psonā amici cū
induit Judicis tantū dabit amicicie ut ueram amici cāuāz
eē malit ut porandū litis tēpus quoad p leges liceat ac
cōmodet. Cuz uō Jurato sentēcia dicenda sit. meminerit
deuz se hr̄e testem. i. adhibere mētem suaz qua michil hōi
dedit deus ipe diuinius. ut arbitrō ego. Itaq̄z p̄clarz a ma
ioribz accepimus morem rogandi Judicis si euz tenerem
que salua fide facere posset. Hec rogacio ad ea p̄tinet q̄

paulo ante dixi honeste amico a Judice posse credi. Nā si
oīa facienda sint que amici uelint / nō amicicie tales s; cō
iurationes putande sūt. loquor aūt de cōiuib; amiciciis. Naz i
sapientib; uiris pfectis q; nichil pōt eē tale. Damonē et
Pithyaz pitagoreos ferūt hoc aīo inter se fuisse ut cū eoz
alteri dyonisius tirānus diez necis destinauisset / et is qui
morti additus eēt paucos sibi dies cōmēdādoz suoz causa
postulauisset / uas fctus est eius sistendi / ut si ille nō reuē
tisset moriēduz eēt et sibi ipī. qui cū ad diem se recepis
set admiratus eoz fidez tirānus petiuit ut se ad amiciciā
terciū ascriberet. Cuz igitur id qd utile uidetur i amicicia
cū eo qd honestū est cōpatū iacet utilitatis spēs ualeat
honestas. Cū aūt i amicicia que honesta nō sūt postulātur
religio et fides anteponātur amicicie. Sic habebitur is quē
exquirimus delectus officij. Sz utilitatis specie i re publica
sepissime peccatū / ut in corinthi disturbatiōe nrī. Durius
eciā athenienses qui sciuerūt ut egineti qui classe ualebāt
pollices preciderētur. hoc uisuz est utile. Nimis eciā eminebat
pp propinquitatez egina pireo. Sz nichil qd crudele utile.
Est eciā hominū nature quā sequi debemus maxime inimica cru
delitas. Male et qui peregrinos urbibz uti prohibent. eos
q; exterminant ut Pēnius apud patres nrōs / Papius nup
Naz eē pro ciue qui ciuis nō sit / rectū est nō licere. quā
tulerūt legē sapientissimi consules Crassus et Scevola.
Usu uō urbis prohibere peregrinos sane ihumanū est.
Illa preclara in quibz publice utilitatis spēs p honestate con
tēpnitur. Plena exēplorum ē nrā res publica. tū sepe tū maxime
bello punico secūdo. que cannēsi calamitate accepta ma

iores animos habuit quam umquam rebus secundis. Nulla timoris si
gnificatio nulla mencio pacis. Tanta uis est honesti ut speciem
utilitatis obscuraret. Athenienses cum persarum impetum nullo modo
possent sustinere/ statuerunt que ut urbe relicta coniugibus et
liberis treçene depositis naues conscenderent/ libertatem que
grecie classe defenderent/ Cursilum quendam suadentem ut in
urbe manerent/ Xersem que reciperent lapidibus obruerunt. At
ille utilitatem sequi uidebatur. sed ea nulla erat repugnante
honestate. Themistodes post uictoriam eius belli quod cum persis
fuisset. dixit in concione/ se habere consilium rei publice salu
tare/ sed id sciri non opus esse. Postulauit ut aliquem popu
lus daret qui cum communicaret datus est Aristides. Huic ille
classem lacedemoniorum que subducta esset adgiteum clam
incendi posse. quo facto frangi lacedemoniorum opes ne
cesse esset. quod Aristides cum audisset/ in concionem magna ex
pectatione uenit. Dixit que perutile esse consilium quod themiste
des afferret. sed minime honestum. Itaque Athenienses quod hone
stum non esset/ id ne quidem utile putauerunt. Totam que eam rem
quam ne audierant quidem/ autore aristide repudiauerunt. o
Melius hii quam nos/ qui piratas immunes socios uectigales
habemus. Maneat ergo quod turpe sit/ id numquam esse utile. ne
tunc quidem cum id quod utile esse putes adipiscare. Hoc enim ipsum
utile putare quod turpe sit calamitosum est. Sed incidunt ut
supra dixi sepe cause/ cum repugnare utilitas honestati ui
deatur ut animaduertendum sit repugnet ne plane an possit
cum honestate coniungi. Eius generis he sunt questiones. Si exem questio
pli gracia uir bonus ab alexandria profectus Rodum
magnum frumenti numerum aduexerit in Rodiorum inopia

et fame summa q3 anone caritate / si idez sciat complures
mercatores alexandria soluisse naues eas3 in cursu fru
mento honustas petentes Rodum uiderit / dicturus ne sit
id rodijs / aut silencio suum q̄ plurimo uenditurus.
sapientem et bonum uirum fingimus. De eius deliberatione
et consultacione querimus qui cellaturos rodios nō sit
si id turpe iudicet / sed dubitet an turpe sit. In huiusmodi
causis aliud diageni babilonie uideri solet / magno et
graui stoyco. aliud anthipatri discipulo eius homini
acutissimo. Anthipatri omnia patefacienda / ut neque omnino
quod uenditor norit emptor ignoret. Diageni uenditorem
quatenus iure ciuili constitutum sit dicere uicia oportere
cetera sine insidijs agere. Et quoniam uendat uelle quam optime
me uendere. Aduexi / exposui / uendo meum non pluris quam
ceteri / fortasse etiam minoris cum maior est copia cui fit in
iuria. Exoritur Anthipatris ratio ex altera parte. Quid
agis tute? cum hominibus consulere debeas et seruire humane
societati ea que lege natus sis / et ea habeas principia nature
quibus parere / et que semper sequi debeas / ut utilitas tua
communis utilitas sit uicissimque et eque ea communis utilitas tua
sit / cellabis homines quid his adsit comoditatis et copie.
Respondebit diagenes fortasse sic. Aliud est cellare et
aliud est tacere. neque ego nunc te cello si tibi non dico
que natura deorum sit. quis sit finis bonorum / que tibi plus
prodessent cognita / quam tritici utilitas. Sed non quicquid tibi
audire utile utille est / idest michi dicere necesse est. Immo
inter homines natura meministi communitatem societatem. Memini
inquiet ille. sed nunc ista societas talis est ut nichil suum cuiusque

sit. Quod si ita est ne uendenduz quidē est sꝫ donandum
Vides in hac tota disceptatione non illud dici q̄uis hoc tur
pe sit tamē q̄m expedit faciam · sꝫ ita expedire ut turpe nō sit.
Ex altera aūt parte ea re quia turpe sit / nō ēē faciendū · uē
dat edes uir bonus ꝓpter aliqua uicia que ipse norit / ceteri in
gnorent · pestilentes sint / et habentur salubres · Ignoretur
in oībz cubilibz apparere serpentes · male materiate / ruinose
sꝫ hoc preter dn̄m nemo sciat. Quero si hec ēptoribz uēdi
tor non dixerit / edes qꝫ uēdiderit pluris multo q̄ se uēdi
turū putarit · nū id iniuste aut īprobe fecerit. Ille uō igr
Anthipater. Quid est enī aliud erranti uiā nō mōstrare.
Quod athenis execratoribz publicis sancitū est · si hec nō est
ēptorem pati ruere / et ꝑ errorem in maximā fraudem inci
dere / plus etiā est q̄ uiam nō mōstrare. Nā est scienter in
errorē alterū inducere. Dyogenes ꝯtra · nū te cogit emere
qui ne quidē hortatus est. Ille quod nō placebat proscrip
sit · tu qd placebat emisti. Quod si qui proscribūt uillā bonā
bn̄ qꝫ edificatā / non existimātur fefellisse etiā si illa nec bona
est nec edificata ratione · multo minus qui domū nō lauda
runt. Ubi enī iudiciū emptoris est / ibi fraus uēditoris que
ēē pōt. Sin aūt nō omne dictū prestanduz est qd dictuz non
est id prestanduz putas. Quid uero est stulcius q̄ uēdi
torem eius rei quā uendat uicia narare. Quid aūt tam
absurdū q̄ si dn̄i iussu ita preco predicet domū pestilētē
uendo. Sic ergo in quibusdā causis dubiis ex altera pte
defenditur honestas · ex altera ita de utilitate dicitur ut id qd
utile uideatur nō modo facere honestū sit · sꝫ etiā nō facere turpe.
Hec est illa que uidetur utilium fieri cū honestis sepe dissensio

Que diiudicanda sunt non eiꝫ ut quereremus exposuim̄
ſ; ut explicaremus. Non igitur uidetur nec frumētarius ille
rodius nec hic ediuꝫ uenditor cellare ēptores debuisse. Neq;
eiꝫ id est cellare quicquid reticeas. ſ; cū qđ tu scias id ignarē
emolumēti tui cāūa uelis eos quoꝝ intersit id scire. Hoc
aūt celandi genus quale sit ⁊ cuius hoīs quis nō uidet.
certe nō apti nō simplicis est / nō ingenui / nō iusti / nō uiri
boni / uersuti ꝑ(?)ius obscuri / astuti / fallacis / obscuri malici
osi / callidi / ueteratoris / uafri / hec tot et allia plura nō ne
inutille est uicioꝝ subire noīa. Qꝫ si uituperandi qui reticu
erūt. quid de his existimādū ē qui oracioīs uanitateꝫ ad
hibuerūt. C. canius eques romanus nec infacetus ⁊ satis
literatus cū se siracusas ociandi cāūa nō negociandi ut ipē
dicere solebat otulisset dictabat se ortulos alliquos uelle
emere / in quo inuitare amicos ⁊ ubi se oblectare sineītē
pellatoribꝫ posset. Quod cū precrebuisset pithius ei qđaꝫ
qui argentariaꝫ faceret siracusis dixit uenales qđeꝫ se ōtos
nō habere / ſ; liceret uti canio si uellet ut suis. ⁊ simul ad
cenaꝫ hoīeꝫ in ortos inuitauit in posteꝝ diem. Cuꝫ ille pro
misisset. tuꝫ pithius ut argentarius qui eēt apud ordiēs
omēs graciosus / piscatores ad se conuocauit ⁊ ab hys pe
tiuit ut ante suos ortulos postera die piscarentū / dixit
q; quid eos facere uellet. Ad cenā tēpore uenit canius
Opipare a pithio apparatū erat conuiuiuꝫ. Cimbaꝝ ante
oculos multitudo / per se quisq; qđ ceperat afferebat. ante
pedes pithij abyciebātur. Tuꝫ canius que īquit / quid ē
o pithi. tantū ne pisiuꝫ. tantū ne ambaꝝ. ⁊ ille quid
mirū inquit. hoc loco est siracusis quicquid est pisium.

hic aquacio. Hac villa isti carere non possunt. Incensus ca
nius cupiditate contendit a pithio ut venderet. grava
te ille primo quid multa / impetrat emit homo cupidus et
locuples tanti quanti pithius voluit / et emit instructos.
nomina facit. negocium conficit. Invitat canius postera
die familiares suos. venit ipse mature. scalmulum nullum
videt. querit ex proximo vicino / num ferie quedam piscato
rum essent / quod eos nullos videret. nulle quod sciret ille inquit.
sed hic piscari nulli solent. Itaque mirabar heri quid accidisset.
Stomachari canius / sed quid faceret? Nondum enim Aquilius
collega et familiaris meus protulerat de dolo malo for
mulas. In quibus cum ex eo quereretur quid esset dolus malus
respondebat / cum esset aliud simulatum / aliud actum. Hoc
quidem sane luculente ut ab homine perito diffiniendi. Ergo
et pithius et omnes aliud agentes et aliud simulantes / perfidi /
improbi / maliciosi sunt. Nullum igitur factum eorum potest utile
esse cum sit tot viciis inquinatum. Quod si aquiliana diffinicio
vera est. ex omni vita simulatio dissimulatio que tollenda est.
Ita nec ut vendat melius nec ut emat quicquam simulabit
aut dissimulabit vir bonus. Atque iste dolus malus et legi
bus erat vindicatus / ut tutela erat xii tabulis et circum
scripcio adolescentium lege latoria. Et sine lege iudiciis
in quibus ex fide bona additur. Reliquorum autem iudiciorum
hec verba maxime excellunt in arbitrio rei uxorie melius
et equius. et in fiducia ut inter bonos bene agier (pro agi). Quid
ergo? Aut in eo quod melius equius est / potest ulla pars i
nesse fraudis. aut cum dicitur inter bonos bene agere. quicquam
agi dolose aut maliciose potest? Dolus autem malus in simu

lacione ut ait aquilius continetur. Tollendum est igitur ex re
bus contrahendis omne mendacium. Non licitatorem venditor/ nec
qui contra se liceatur emptor opponat. Uterque si ad eloquendum ve
nerit/ nō plus quam semel eloquatur. Quintus quidem scevola pub
lii filius/ cum postulasset ut sibi fundus cuius emptor erat semel
indicaretur/ id quod venditor ita fecisset/ dixit se pluris exi
stimare. Addidit centum milia nummorum. Nemo est qui hoc
viri boni fuisse neget. sapientis negant. ut si minoris quam po
tuisset vendidisset. Nec igitur est illa pernicies quod alios bo
nos alios sapientes existimant. Ex quo Ennius nequicquam
sapere ~~sapere~~ sapientem qui ipse sibi prodesse nequiret. Vere id
quidem si quid esset prodesse mihi cum ennio conveniret. Hec cato
nem quidem rhodium discipulum panetii video in his libris quos
de officio scripsit quinto tuberioni dicere sapientis esse nichil
contra mores leges instituta facientem habere rationem rei fa
miliaris. Neque enim solum nobis divites esse volumus. sed liberis.
propinquis. amicis. maximeque rei publice. singulorum enim facultates
et copie divicie sunt civitatis. Huic scevole factum de quo
paulo ante dixi placere nullo modo potest. Et enim omnino tantum
se negat facturum compendii sui causa quod nō liceat/ huic nec
laus nec magna tribuenda est nec gratia. Sed sive et simulatio
et dissimulacio dolus malus proprie res sunt in quibus nō dolus
malus iste versetur. sive vir bonus est is qui prodest quibus
potest/ nocet nemini. recte virum iustum bonum nō facile reperimus.
Numquam igitur est utile peccare/ quia semper est turpe. Et quia semper
est honestum virum bonum esse/ semper est utile. Ac de iure quidem
prediorum sanctitum est apud nos iure civili ut in his vende
dis vicia dicerentur que nota essent venditori. Nam cum ex

xij tabulis satis eēt cautuz ea prestari que eēnt lingua
nūcupata que qui inficiatus duplicez penaz subiret a
Juris consultis ēt reticēcie pena est constituta. Quicqd
est eīz in pdio uicij id statuerūt si uēditor sciret nisi n
nominatiz dictū esset pstari oportere. Ut cū in arce au
guriuz augures acturi eēnt Jussissent qz titū claudiuz
centumaluz qz edes in celio monte habebat demoliri eas
quaz altitudo officeret auspicijs/ claudius proscripxit.
Jnsulaz uēdidit. Emit publius calphūnius lanarius. huic
ab auguribz illud idez demūciatū est. Jtaqz calphūnius cū
demolitus eēt/ cognouisset qz claudiuz edes postea pros
cripsisse qz eēt ab auguribz demoliri Jussus. arbitrūz
illuz adegit quicquid sibi dare facere oportet ex fide bona
Marcus catto sentenciā dixit huius nr̄i catonis pater.
Ut eīz ceteri ex patribz sic hic qui illd lumē pragenuit
ex filio est noīandus. Js igitū Judex ita pronūciauit
cuz in uenūdando rem eam sciSSet et nō pronūciasset
ēptori/ damnū pstari oportere. Ergo ad fidez bonā sta
tuit ptinere notuz eē ēptori uiciū qd nosset uēditor. Qd
si recte iudicauit/ nō recte frumētarius ille/ nō recte ed
iuz pestilentiū uēditor tacuit. Sz huiumodi reticencie Ju
re ciuili omēs cōprehēdi nō possūt. que aūt possūt/ dili
genter tenētur. Marcus marius gratidianus propin
quus noster Gaio Sergio Orate uēdiderat edes quas ab eo
codez ipē paucas ante diebz emerat. He Sergio Seruiebant
sz hec in mancipio Marius nō dixerat. Adducta res in
iudiciuz est Oratam crassius gratidianū defendebat an
tonius. Crassius urgebat Jus qz uicij uēditor nō dixisset

sciens id oportere prestari. Equitatez antonius. qm̄ igno
tum id uen̄ditori nō fuisset/ qui illas edes uendidisset ni
chil fuisse necesse dici. nec eūz ēē deceptū qui id qđ emerat
quo iure eēt teneret. Quorsus hec. ut illđ intelligis noz
placuisse maioribz nostris astutos. Sz aliter leges aliter
phȳ tollūt astucias. leges quatinus manu tenere possūt. ꝑ
phȳ quatinus ratione ⁊ intelligēcia. Racio ergo hec postu
lat/ ne quid insidiose ne quid simulate ne quid fallacit̄.
Sūt ne insidie tendere plagas ꝗ̄ si excitaturus nō sis/ ne
agitaturus. Ipe ēūz fere nullo insequēte sepe incidūt. Sic
tu cū edes proscribas tabulaz tāq̄ plagaz ponas domū ꝓꝑ
uicia uēdas in eaz aliquis inprudēs incurrat. Hec q̄q̄ ui
deo ꝓꝑ deprauacōēz ꝯsuetudinis neqz more turpe haberi ne
qz aut lege sanari/ aut Iure ciuili/ tm̄ nature lege sanc
tum est. societas est ēūz. qđ si sepe dictū est/ dicendū est
tam̄ sepius. latissime quidez que pateat oīuz int̄ omes.
Interior eoꝝ qui eiusdez gentis sūt. propior eoꝝ qui eius
dem ciuitatis. Itaqz maiores aliud ius gencīū aliđ ius ciui
le esse uoluerūt. Quod ēūz ciuile nō idez ꝯtinuo gencium
Quod autez gencīū idez ciuile ēē debet. Sz nos ueri Iuris
germane qz iusticie solidaz et expressam effigiem nullā
tenemus. Vmbra ⁊ ymaginibz utimū. Eas ipas ūt seq̄
remur. Ferūtur ēūz ex optimis nature et ueritatis exē
plis. Nam quanti uerba illa uti ne ꝓꝑ te fidem ue tuam
captus fraudatus ue sim. Quā illa aurea ut inter bonos
bn̄ agier oportet ⁊ sine fraudacōē. Sz qui sīt boni/ ⁊ qđ
sit bn̄ agi/ magna questio est. Quīntus quidē scenola
pontifex maximus sūmaz uim ēē dicebat in oībz his ar

bitrijs / in quibus adderetur ex fide bona. fidei q3 bone nomē
existimabat manere latissime. Id q3 uersari in tutelis / soci
etatibus / fiducijs / mandatis / rebus ēptis / uēditis / cōductis / lo
catis. quibus uite societas cōtinetur. In his magni eē iudi
cis statuere. presertim cū in plerisq3 eēnt iudicia contraria
quid quēq3 cuiq3 prestare oporteret. Quocirca astucie tol
lende sūt. et ea q3 malicia que uult illa quidem uideri se eē
prudentiam. Sed abest ab ea distat q3 plurimū. Prudencia
est enim locata in delectu bonorum et malorum. Malicia si oīa que
turpia sūt mala sūt / mala bonis anteponit. Nec uero in p̄
dijs solum ius ciuile ductū a natura maliciam fraudemq3 uin
dicat / sed in mancipiorum uendicōe uēditoris fraus omnis ex
cluditur. qui enim scire debuit de sanitate de fuga de furtis
prestat edicto edilium. Heredum alia est causa. ex quo itel
ligitur qm̄ iuris natura fons sit. hoc secūdum naturam eē ne
minem id agere ut ex alterius predetur inscicia. Nec ulla
pernicies maior uite inueniri pōt / qm̄ in malicia simulatio
intelligencie. ex quo ista innumerabilia nascūtur ut uti
lia cū honestis pugnare uideantur. Quotus enim quisq3
reperietur qui impunitate et ignoratione omnium proposita
sibi abstinere possit iniuria. Periclitemur si placet in
his quidem exemplis / in quibus peccari uulgus hominum fortasse
se nō putat. Neq3 enim de sicarijs ueneficis testamētarijs
furibus peculatoribus hoc loco disserendum est. qui nō uerbis
sunt et disputacōe philosophorum / sed uinculis et carcere frangē
di. Sed hec consideremus que faciunt hij qui habentur
boni. Lucij minucij basilij locupletis hominis falsum testamē
tū quidam e grecia romam attulerūt / quod quo facili⁹

obtineret· scripserūt hr̄des secū Marcū crassū et Quītū or
tēsium hoīes eiusdē ciuitatis potentissimos/ qui cū illd' falsū
eē suspicarētur· sibi aūt nullius essent cōscij culpe alieni fa
cinoris munusculū nō repudiauerūt. Quid ergo? Satin
est hoc ut nō deliquisse uideantū? Michi quidē nō uidetū
q̄q̄ alterū uiuū amaui alterū nō odi mortuū. Sz cū ba
silius Marcū satirū sororis filiū nomē suū ferre uolu
isset/ eūq; fecisset hr̄dē hūc dico patronū agri piceni et
sabini· o turpem notā tēpor illor· nō erat equū pricipes
ciuis rem habere ad Satirū nichil pretē nomē puenire·
Et eñ si his qui nō defendit īiuriā neq; propulsat a suis
cū pōt iniuste facit/ ut ī p'mo libro disserui· qualis habendus
est is qui nō mō repellit s; eē adiuuat īiuriā? Michi q̄dē
eē uere hr̄ditates nō honeste uidentur si sint maliciosis blā
diciis officior nō ueritate s; simulaciōe quesite. Atq; in ta
lib; rebus alld' utile interdū· alliud honestū uideri solet
falso. Naz eadē utilitatis que honestatis est regula. Qui
hoc nō prouiderit ab hoc nulla fraus aberit. nullū facin'
sic eñ cogitās est alld' q̄dē honestū uerū hoc expedit res a
natura copulatas audebit errore diuellere· qui fons est
fraudiū maleficior scelerū criminū oīum. Itaq; si uir bon'
habeat hāc uim/ ut si digitis cōcrepuerit possit in locupletiū
testamento nomē eius irrepere hac ui nō utatur. nec si
exploratū quidē habeat id oīo neminē ūq̄ suspicaturū.
At si dares hanc uim marco crasso ut digitor percussiōe he
res posset prescriptus eē qui re uera nō eēt heres ī foro
crede michi saltaret. Homo aūt iustus et hic quē sentimus
uirū bonū eē nichil cuiq̄ qd in se transferat detrahet· hoc

qui admiratur is se quis sit uir bonus nescire fateatur
At nō siquis uoluerit aīi sui cōplicatā noticēz euoluere
iaz se ipē doceat eūz uirū bonū eē qui prosit qbus possit
noceat nemini nisi lacessitus iniuria Quid ergo. hic
nō noceat qui quo daz quasi ueneno pficiat ut ueros
heredes moueat in eoꝝ loco ipē succedat. Non igitū fa
ciat dixerit quis qᷓ utile sit qꝙ expediat. Imo inteligat
nichil nec expedire nec utile eē qd sit iniustū. Hec qui
nō dixerit bonus uir eē nō poterit. Fimbriaz ɔsularē
audiebam de patre nrō puer iudicē Marco lutatio pit
hic fuisse equiti sane honesto cū is sponsionē fecisset ni
bonus uir eēt. Itaqꝫ ei dixisse fimbriaz se illaz rem nūqᷓ
iudicaturū ne aut spoliaret fama probatū hoīez si cōt iu
dicauisset. aut statuisse uideretur uirū bonū aliquē esse
cū ea res innumerabilibz officiis et contineretū laudibz. Huic
igitur uiro bono quē fimbria etiā nō mō socrates noue
rat nullo mō uideri pōt quicqᷓ eē utile qd nō honestū
sit. Itaqꝫ talis uir nō mō facere ſꝫ nec cogitare qdez qcqᷓ
audebit quod nō ualeat pdicare. Hec nō turpe est du
bitare phȳos que ne rustici qdez dubitēt. a quibus natū
est id qd iaz ɔtritū est uetustate prouerbiū. Cū eīz fidez
alicuius bonitatē qꝫ laudāt dignū eē dicūt qui cū in te
nebris mices. Hec quā habet uīz nī illaz nichil expedire
quod nō deceat. etiā si id possis nullo refelente obtinere. Ui
des ne hoc prouerbio neqꝫ gigi illi posse ueniaz dari. neqꝫ
huic quē paulo ante fingebaz digitoꝝ percussionē hereditates
omniū posse conuertere. Ut eīz qd turpe est id qᷓuis oc
cultetur tñ honestū fieri nullo modo pōt. sic qd hone

stiz nō est id utile ut sit effici nō potest adūsante ↄ re
pugnante natura. At eiz cū pmagna premia sūt/ est
causa peccandi. Gaius marius cū a spe ↄsulatus longe
abesset et iaz septimū ānuz post preturaz iaceret neqȝ
petiturus ūqͣ ↄsulatu uideretur Quītuz metellū cuius
legatus erat sūmuz uirū ↄ ciuē cū ab eo īperatore suo
romā missus eēt apud populū romanū criminatus est
bellū illū ducere si se consulez fecisset breui tēpore aut
uiuuz aͭ mortuū Jugurtaz se in potestate populi romaī
redacturū. Itaqȝ factus est ille qdez cōsul. Sȝ a fide Jus
ticia qȝ discessit qui optimū ↄ grauissimū ciuē cui legā
tus ↄ a quo missus eēt ī inuidiā falso crimine adduxe
rit. Nec nr̄ quidez gratidianus officio uiri boni functus
est/ tū cū pretor eēt collegiū qȝ pterez tribunī plebis
adhibuisset ut res numaria de coīū sentēcia ↄstitueret.
Jactabatur eiz illis tēporibz numus sic/ ut nemo posset
scire quid haberet. Conscripserūt coīter edictū cuz
pena atqȝ iudicio. Constituerūt qȝ ut omēs simul ī ro
stra post meridiez ascenderēt. Et ceteri quidez alius al
lio Marius a subselijs in rostra recta. id qȝ qͦd coīter
compositū fuerat solus edixit. Et ea res si queris ei magͦ
honori fuit oībz eiz uicas statue ad eas tus et cerei. Quid
multa! Nemo ūqͣ multitudinī fuit carior. Hec sūt que
conturbent in deliberacōē nō nūqͣ. cū id in quo uiolatur
equitas nō est ita magnū. Illud aūt qͦd ex eo paritū per
magnū uidetur. ut Mario preripere collegis ↄ tribunis
plebis popularē graciaz nō ita turpe. consulē ob eaz rez
fieri quod sibi tūc proposuerat ualde utille uidebatū. Sȝ

omnium una regula est quam cupio tibi esse notissimam. aut
illud quod utile videtur turpe ne sit/ aut si turpe est ne vide
atur esse ~~turp~~ utile. Quid igitur? Possumus ne illum mari
um virum bonum iudicare/ atque hunc. Explica atque excute in
teligentiam tuam ut videas que sit in ea species forma
et notio viri boni. Cadit ergo in virum bonum mentiri e
molumenti sui causa criminari preripere fallere? Nichil
profecto minus. Est ergo ulla res tanti aut commodum
ullum tam expetendum/ ut viri boni et splendorem et nomen
amittas? Quid est quod afferre tantum utilitas ista que di
citur possit quantum auferre si ab eo boni viri nomen eripu
erit/ fidem iusticiam que detraxerit? Quid enim interest utrum
ex homine se convertat quis in beluam/ an in hominis figura
inmanitatem gerat belue? Quid qui omnia recta et honesta
negligunt dummodo potenciam consequantur nonne id faci
unt quod is [s. pompeius] qui et socerum [s. cesar] habere voluit eum cuius ipse auda
cia potens esset. utile ei videbatur plurimum posse alterius
invidia. Id quam iniustum in patriam quam inutile quam turpe esset non vi
debat. Ipse autem socer [s. cesar] in ore semper grecos versus de phe
nissis habebat/ quos dicam ut potero incondite fortasse. sed
tamen ut res possit intelligi. Nam si violandum est ius/ regnandi
gracia violandum est. Aliis rebus pietatem colas. Capitalis
tocles vel potius Eurypides qui id unum solum quod omnium scelera
tissimum fuit excepit. Quid igitur minuta colligimus
hereditates mercaturas vendiciones fraudulentas? Ecce
tibi dico illum qui rex populi romani dominus que gencium esse
concupiverit id que perfecerit. Hanc cupiditatem si quis esse dixe
rit amens est. Probat enim legum et libertatis interitum. earum

que oppressionem

qȝ oppresionē tetrā et detestabilē gloriosaȝ putat. Qui
aūt fatetur honestuȝ nō ēē in ea ciuitate que libera fuit
queqȝ ēē debeat regnare ſȝ ei qui facere possit ēē utile/ qua
hūc obiurgatiōe aut quo potius conuicio a tanto errore co
ner auertere. Potest ēē dij imortales cuiq̄ ēē utile fe
dissimū et teterimū parricidiuȝ patrie/ q̄uis is qui se eo
obstruxerit ab opressis ciuibȝ parens noīnetur. Honesta
te igitur dirigenda utilitas ē. Et quidēȝ sicut hec duo ꝛ
uerba inter se discrepare unū tamē sonare uideantur.
Nūc abeo ad uulgi ad uulgi opinionē que maior uti
litas q̄ regnandi ēē possit. Nichil contra inutilius ei qui
id iniuste cōsecutus sit inuenio/ cū ad ueritatē cepi re
uocare rationē. Possūt eīȝ cuiq̄ ēē utiles angores soli
citudines diurni nocturnj ue metus uita insidiaꝝ pericu
loꝝ qȝ plenissima. Multi iniqui atqȝ īfideles regno pa
uci boni sūt inquit Accius. At cui regno qđ a tantalo et
pelope proditū iure obtinebatur. Naȝ quanto plures ei
regiꝫ putas/ qui exercitu populi romanj populū ipsuȝ ro
manū oppressisset/ ciuitatē qȝ nō mō liberaȝ ſȝ et gētibus
īperātēȝ seruire sibi coegisset. Hūc tu quas cōsciēcie labes
in aīo cēses habuisse/ que uulnera. Cuius aūt uita
ipi pōt utilis ēē cū eius uite ea cōdicio sit ut qui illā
eripuerit ī maxa gracia futurus sit et gloria. Q si hec u
tilia nō sūt que max uidentū qȝ plena sūt dedecoris ac
turpitudinis/ satis psuasuȝ ēē debet nichil ēē utile qđ nō
honestū sit. Q q̄ id qdēȝ tū sepe alias tū pirhi bello ac
fabricio cōsule itēȝ et a senatu nr̄o iudicatus est. Cuȝ
eīȝ Rex pirhus populo romano bellū ultro intulisset/ cū

qz de īperio certamē eēt cū rege generoso ac potēte / pfuga
ab eo uenit ī castra fabricij / ei qz ē pollicitus si pmiū sibi p
misisset se ut clā uenisset sic claz ī pirhi castra rediturū
et eū ueneno necaturū. Huc fabricius reducēdū curauit ad
pirhuz. Id qz eius factū a senatu laudatū ē. Atqz si spēz utilita
tis oppinionēz qz querimus / magnū illd bellū pfuga unus et
grauē aduersariū īpij sustulisset. Sz magnū dedecus et flagitiū
quicū laudis certamē fuisset eū nō uirtute sz scelere supatū. Vi
trū igitr utilius ul' fabricio qui talis in hac urbe qualis
aristides athenis fuit / ul' senatui nrō qui nūqm utilitatē a
dignitate seiūxit armis cū hoste certare ān nō uenenis. Sin
glorie causa īpiū expetēdū est / scelus absit / in quo nō pot
eē gloria. Sin ipē opes expetuntur qq modo nō poterūt eē
utiles cū infamia. Non igitur utilis illa lucij philipi quīti
filij sentēcia quas ciuitates lucius silla pecunia accepta ex
senatus consulto liberasset ut he rūsus uectigales eēnt. neqz
his pecuniaz quā pro libertate dederāt redderemus ei et sena
tus ē assensus. turpe īpio. piratharū eīz melior fides qm se
natus. at adaucta uectigalia. Vtile igitū. Quousqz audebūt
dicere qcqm utile qd nō honestū. Pot autē ulli īpio quod
gloria debet fultū eē et beniuolencia sociorū utile eē odiuz
et infamia. Ego eē cū catone meo sepe dissensi / nimis eīz m
uidebatū pfracte erariū uectigalia qz defendere / omīa pu
blicanis negare. multa sociis cū in hos bnficia eē deberem
cū illis sic agere ut cū collonis nrīs soleremus. eo qz ma
gis quo illa ordinū cōiūctio ad salutē rei pub ptinebat. m
Male et curio cū cāuaz trāspadanorū equā eē dicebat / sep
aūt addebat. uincat utilitas. Potius diceret nō eē equā qz

nō erat utilis rei pub. quā cū utilez eē diceret. nō eē equaz
fateretur. Plenius est sextus liber de officijs hecatonis ta
liū qstionū. Sit ne boni uiri in max caritate anone famili
am nō alere. i utraqz pte disputat. Sz tam ad extremū uti
litate putat officiū dirigi magis qz humanitate. Querit
si in mari iactura sit facienda equi ne preciosi prius iacturā
faciat an seruuli uilis. hic alio res familiaris alio ducat
humanitas. Si tabulaz de naufragio stultus arripuerit/ exto
quebit ne eaz sapiēs si potuerit. negat qz sit iniuriū. Q
uid dnūs nauis eripiet ne suū. minime. nō plus qz si na
uigantē in alto deicere de naui uelit qz sua sit. Quoad
eīz puentuz sit eo quo sūpta nauis est/ nō dnī est nauis
sz nauigancīū. Quid si in una tabula sint duo naufra
gi ī qz sapiētes sibi neutē rapiat? an alter cedat alteri?
cedat uō. sz ei cuius magis intersit ul' sua ul' rei pub cauā
uiuere. Quid si hec paria i utraqz nullū erit cētamē/ sed
quasi sorte aut dimicando uictus alteri cedat alter. Quid
si pater fana expilet cuniculos agat ad erariū indicet
ne id magistratibz filius? nefas id qdez est. quī etiaz defē
dat patrez si arguatū. Nō igitur patria prestat oībz offi
cijs. Imo uō. Sz ipi patrie cōducit pios habere ciues in
parētes. Quid si tirānidez occupare/ si patriā pdere/ cona
bitur pater? silebit ne filius? Imo uō obsecrabit patrez
ne id faciat. si nichil proficiet accusabit. Minabitū eī.
Ad extremū si ad pniciē patrie res spectabit/ patrie salu
tem anteponet saluti patris. Querit eī si sapiēs adulte
rinos nūmos acceperit iprudēs pro bonis cū id re sciēīt
soluturos ne sit eos/ sicui debeat/ pro bonis. Diogenes ait

Antipatro̅ mingit. cui potius assentior. Qui uenenu̅ fugie̅s
uendat sciens debeat ne dicere. no̅ necesse putat diogenes.
Antipater uiri boni existimat. hec sunt quasi co̅trouersie sto
ycorum et iura. In mancipio uendendo dicenda ne uicia. non
nisi ea que n̄ dixeris redhibitu̅ mancipiu̅ iure ciuili. Sed hec
mendace̅ ee̅ / aleatore̅ / furace̅ / ebriosum / alteri dicenda uidetur
alteri no̅ uidentu̅. Siquis auru̅ uendens auricalcu̅ se putat
uendere. indicet ne ei uir bonus auru̅ illud ee̅ / an emat de
nario qd̄ sit milenariu̅. perspicuu̅ iam est et quicquid m̄
uideatur. et que sit int̄ eos phyos quos nominaui co̅tro
uersia. Pacta et promissa semp̄ ne s̄uanda sunt. que n̄
vi nec dolo malo ut p̄tores solent facta sint. Siquis me
dicamentum cuipiam dederit. ad aquam intercutem pepigerit qz
ne illo medicamento unq̄ postea uteretur. si eo medicamento sa
nus factus fuerit. annis aliquot post inciderit in eundem mor
bum. nec ab eo qui cum pepigerat impetret ut iterum liceat uti.
quid faciendu̅ sit / cu̅ sit iste inhumanus qui no̅ concedat
nec ei quicq̄ fiat iniurie. uite et saluti consulendu̅ e̅. Quid
siquis sapiens rogatus sit ab eo qui eum heredem faciat /
cu̅ ei testamento sextertium milies relinquatu̅ ut ante q̄ he
reditatem adeat / luce palam in foro saltet / id qz se facturu̅
promisit / q̄ aliter eum heredem ille facturus no̅ eet̄. facı
at qd̄ promiserat ille nec ne. promisisse nolle̅. et id arbi
tror fuisse grauitatis. qm̄ promisit. si saltare in foro turpe
duceret / honestius mentietur. si ex hereditate nichil acceper
it q̄ si acceperit / nisi forte eam pecuniam in rei pu̅ magnum
aliquod tempus co̅tulerit / ut uel saltare eum cu̅ patrie co̅sultu
rus sit turpe no̅ sit. Ac ne illa quidem promissa sunt s̄uanda.

que nō sūt ijs utilia quibȝ illa promisit. Sol phetōti filio
ut redeamus ad fabulas / facturū se eē dixit quid optasset.
Optauit ut i currū patris tolleretur / sublatus ē. atqȝ in
sanus ictu fulminis deflagrauit. Quāto melius fuerat
in hoc promissū patris nō eē suatū. Quid qđ theseus ex
egit promissū a netupno? cui cū tres optaciōēs netupnꝰ
dedisset / optauit interitū ypoliti filij / cū is patri suspectus
eēt de nouerca. quo optato īpetrato theseus ī maximis
fuit luctibȝ. Quid agamenō? cū deuouisset diane quod
in suo regno pulcerrimū natū eēt / illo āno Jmolauit Eph
ygeniā. qua nichil hoc qđē āno natū pulcrius? Promi
ssū potius nō faciēdū qꝫ tā tetrū facinus admittēdū fuit.
Ergo et promissa nō faciēda nōnūqꝫ. Neqȝ semꝑ deposita
reddēda sūt. Si gladiū quis apud te sana mēte deposuerit
repetat īsaniēs / reddere peccatū sit. officiū nō reddere. Q
uid si is qui apud te pecuniā deposuerit / bellū inferat patrie
reddes ne depositū? nō credo. Facies eī cōtra rē publicam
que debet eē carissima. Sic multa que natura honesta
uidentū eē / tēporibȝ fiūt nō honesta. facere promissa / sta
re cōuentis / reddere deposita cōmutata utilitate fiūt non
honesta. Ac de his qđē que uidentū eē utilitates cōt Justi
ciā simulacōē prudentie / satis arbitror dictū :—
SEd qm̄ a quatuor fontibȝ honestatis ꝑmo libro officia
duximus in eisdē uersabimū cū docebimꝰ ea que uide
antur eē utilia neqȝ sint / qꝫ sint uirtutis inimica. Ac de
prudencia quidē quā uult imitari malicia. Itē qꝫ de Justi
cia que sēꝑ ē utilis disputatū est. Reliquę sūt due ꝑtes ho
nestatis. quarū altera in animi excellētis magnitudine et

prestancia cernitur · altera in confirmatiōe et moderatiōe
continēcie et tēperancie · Vtile uidebatur ulixi ut quidā
poete tragici prodiderūt · Nā apud homerū optimū auc
torē talis de ulixe nulla suspicio ē · s; simulāt cū trage
die simulaciōe insanie miliciā subtēfugere uoluisse.
Nō honestū cōsiliū at utile ut aliquis fortasse dixerit
regnare / et itace uiuere ociose cū parētibꝫ cū uxore cū
filio · An ullū tu decus in cotidianis laboribꝫ et piculis cū
hac trāquillitate cōferēdū putas ? Ego uō istā cōtēnen
dā et abiciēdā / qm̄ que honesta nō sit / ne utilē quidē
arbitror · Quid eīn auditurū fuisse putas ulixē si in illa
simulaciōe pseuerasset / qui cū maximas res gesserit ī bel
lo tn̄ hec audiat ab aiace · cuius ip̄e p̄nceps fuit iuris iu
randi ! Qd̄ omēs scitis solus neglexit fidem · furere simu
lauit · ne coiret instituit · Q; ni palamedis perspicax pru
dencia percepisset maliciosā audaciā eiusdē fide sacrata
ius ppetuo falleret · Illi uō nō mō cū hostibꝫ uerū ēt cū
fluctibꝫ id qd̄ fecit dimicare melius fuit / q̄ deserere cō
sentiētē greciā ad bellū barbaris inferēdū · s; dimittam9
fabulas et extērna · ad rē factā nr̄ā q; ueniamus · Marcus
attilius regulus cū cōsul iter in africa ex insidiis capt9
ēēt duce xantippo lacedemonio impatore aūt · prē āniba
lis hamilcare iuratus missus est ad senatū / ut nisi essēt
redditi penis captiui nobiles quidā / rediret ip̄e cartaginē.
Is cū romā uenisset utilitatis spēm̄ uidebat · s; eā ut res
declarat falsā iudicauit / que erat talis / manere ī patria
ēē domi sue cū uxore cū liberis · quā calamitatē accepisset
in bello cōmunem fortune bellice iudicātē tenere cōsularis

dignitatis gradum. Quis neget hec esse utilia que censes? Magni
tudo animi et fortitudo negat. Nam locupletiores queris au
ctores. Harum enim virtutum proprium est nichil extimere, omnia
humana despicere, nichil quod homini accidere possit intoleran
dum putare. Itaque quid fecit? In senatum venit, mandata
exposuit. sententiam ne diceret recusavit, quamdiu iure iurando
hostium teneretur non esse senatorem. Atque illud etiam o stultum homi
nem dixerit quispiam et repugnantem utilitati sue. Reddi cap
tivos negavit esse utile. Illos enim adolescentes esse et bonos duces
se iam confectum senectute. cuius cum valuisset auctoritas capti
vi retenti sunt, ipse cartaginem rediit. neque enim caritas patrie
retinuit nec suorum. Neque vero tunc ignorabat se ad crudeli
ssimum hostem et ad exquisita supplicia proficisci. Sed ius iuran
dum conservandum putabat. Itaque tunc cum vigilando necabatur
erat in meliori causa quam si domi senex captivus periurus con
sularis remansisset. At stulte, qui non modo non censuerit cap
tivos remittendos, verum etiam dissuasit. Quomodo stulte? etiamne
si rei publice conducebat. Potest autem quod inutile rei publice sit id cui
quam civi utile esse. Pervertunt homines ea que sunt fundamenta
nature cum utilitatem ab honestate seiungunt. Omnes enim expe
timus utilitatem. ad eamque rapimur, nec facere aliter ullo
modo possumus. Nam quis est qui utilia fugiat? aut quis
potius qui ea non studiosissime persequatur? Sed quia nusquam pos
sumus nisi in laude decore honestate utilia reperire, propterea
illa prima et summa habemus. utilitatis nomen non tam splendi
dum quam necessarium ducimus. ¶ Quid est igitur? dixerit quis
in iure iurando. num iratum timemus iovem? At hec quidem commune
est omnium phylosophorum non eorum modo qui deum nichil habere ipsum ne

negant dicunt et nichil exibere alteri sed eorum qui deum semper
agere aliquid et moliri volunt, numquam nec irasci deum nec no
cere. Quid autem iratus Jupiter plus nocere potuisset quam no
cuit sibi ipse regulus? Nulla igitur vis fuerit religionis
que tantam utilitatem perverteret, an ne turpiter faceret. Primo
minima de malis. Non igitur tantum mali turpitudo ista ha
bebit quantum cruciatus ille. Deinde etiam apud actium, fregisti
ne fidem? neque dedi, neque dabo infideli cuiquam fidem. quamquam ab impio
rege dicitur, luculente tamen dicitur. Addunt etiam quemadmodum nos
dicamus videri quedam utilia que non sint, sic se dicere videri
quedam honesta que non sint. Ut hec ipsum videtur honestum con
servandi Juris Jurandi causa ad cruciatum revertisse. Sed sit non
honestum. quia quod per vim hostium esset actum ratum esse non debuit.
Addunt etiam quicquid valde utile sit id fieri honestum etiam si antea
non videretur. Hec fere contra Regulum. Sed prima videamus.
Non fuit Jupiter metuendus ne iratus noceret. quia neque Ira
sci solet nec nocere. Hec quidem ratio non magis contra regulum
quam contra omne Jus Jurandum valet. Sed in Jure Jurando non quis
metus, sed que vis sit debet intelligi. Est enim Jus Jurandum
affirmacio religiosa. Quod autem affirmative quasi deo
teste promiseris id tenendum est. Jam enim non ad iram deorum que
nulla est, sed ad iusticiam et ad fidem pertinet. Nam preclare En
nius o fides alma apta pinnis et Jus Jurandum Jovis. qui ius
igitur ius iurandum violat is fidem violat, quam in capitolio
vicinam Jovis optimi maximi ut in catonis oratione est ma
iores nostri esse voluerunt. At enim ne iratus quidem iupiter plus
regulo nocuisset quam sibi nocuit ipse regulus. Certe si nichil
doleo malum esset, nisi dolere, id autem non modo summum malum, sed nec ma

luz qdez ee maxima autoritate phy affirmāt. Quorz qdez
testez nō mediocrē / s; haud scio an grauissimū regulū noli
te queso uituperare. Quē eiz locupletiorē querimus q̄ p̄
ncipez populi romani / qui retinēdi officij causa cruciatuz
subieat uolūtariū. Naz qd aiūt minima de malis .i. ut
turpiter potius q̄ calamitose / an ē ullū maius malū tur
pitudine / que si in deformitate corporis habeat aliqd of
fensiois / quāta illa depravacio et feditas tūpificati animi
debet uideri. Itaqz neruosius qui ista dixerūt / solū audēt
malū dicere id qd turpe sit. Qui aūt remissius hi tamē
nō dubitāt sūmuz malū dicere. Naz illd qdez neqz dedi n
neqz do fidez infideli cuiq̄ / idcirco recte a poeta dictū q̄ cū
tractaretū atreus psone seruiendū fuit. Sz si hec sibi sū
mūt nullaz ee fidez que infideli data sit uideant ne que
ratur latebra piurio. Est aūt Jus et bellicū fides q; Juris
hoste Jurādi sepe cū honestate seruanda. Quod eiz ita Juratū ē
ut mēs cōciperet fieri opōtere. id seruādū est. qd aliter id
si nō fecerit nullū piuriū ē. Ut si a predonibz pactū pro
capite preciū nō attuleris / nulla fraus est ne si iuratus qde
id nō feceris. Naz piratha nō ē ex p duelliū numero di
ffinitus. s; coīs hostis oīuz. cū nō fides ee debet / nec Jus Ju
randū coīe. Non eiz falsuz iurare piurare est. Sz qd
ex animi tui sentēcia iuraris sicut uerbis cōcipitū ī ore
nostro id nō facere piuriū est. Scite eiz euripides Ju
raui lingua mētez īuratāz gero. Regulus uō nō debuit
cōdiciōes pactiones qz bellicas et ostiles pturbare piurio / cū
iusto eiz et legitimo hoste res gerebatū / aduersus quē et
totū Jus fiale et multa fuerūt Jura cōmunia / qd ni ita

eēt nichil claros uiros senatus uictos hostibus dedisset
At nō titus ueturius et spurius postumius cū iter cōsu
les eēnt q2 cū male pugnatū apud caudiū esset legiōi
bus nrīs sub iugū missis pacem cū sānitibꝫ fecerat de
diti sūt hīs. Iniussu eīꝫ populi senatus qꝫ fecerāt. Eodē
qꝫ tēpore tiberius minucius quītus emilius qui tū tribunī
plebis erāt quor eorꝫ autoritate pax erat facta / dediti sūt ut
pax sāniciū repudiaretur. Atqꝫ huius dedicionis ipse postumius
qui dedebatur suasor et autor fuit. qd idēꝫ multis ānis
post Celius mācinus qui ut numātinis quibꝫ cū sine sena
tus autoritate fedus fecerat dederetur rogatiōeꝫ suasit eā
quaꝫ lucius furius sextus C attilius ex senatus consilio
ferebāt. qua accepta ex hostibꝫ deditus. honestius hic quam
quītus pōpeius / quo cū in eadēꝫ causa eēt deprecante acce
pta lex nō est. Hic ea que uidebatū utilitas nō plus ua
luit quam honestas. Apud superiores utilitatis species falsa /
ab honestatis autoritate superata est. At nō debuit ratū esse
qd erat actū per uī. quasi nō forti uiro uis possit adhiberi.
Cur igitur ad senatū proficiscebatur cū presertim de captiuis
dissuasurus eēt. / Quod maximū in eo est id reprehenditis nō
eīꝫ suo Judicio stetit. sed suscepit causaꝫ ut eēt iudiciū se
natus. cui nisi ipse autor fuisset captiui profecto penis re
dditi eēnt Ita incolumis in patria regulus restitisset. qd
quia patrie nō utile putauit / idcirco et sentire illa et pati cre
didit. Naꝫ qd aiunt qd ualde utile sit id fieri honestū. imo
uō eē / nō fieri. Est eīꝫ nichil utile qd idēꝫ nō honestū. Nec
quia utile honestū ē. sed quia honestū utile. Quare ex multis
mirabilibꝫ exēplis haud facere (facile) quis dixerit hoc exēplo aut

laudabilius aut prestancius? Sz ex tota hac laude reguli
unū illd ē admiratiōe dignū q captiuos retinēdos cēsuit.
Naz q redijt nobis nō mirabile uidetur. Illis qdē tēporibus
aliter facere nō potuit. Itaqz ista laus nō est hoīs s̄ tēpoz.
Nullū eīz uīculū ad strigendaz fidez iure iurando maiōēs
nr̄i artius ēē uoluerūt. Id iudicāt leges in xij tabulis. In
dicant sacrate. Indicāt federa quibz ēt cū hoste deuīcitur
fides. Indicant notiōēs animaduēsiones qz cēsoz. qui nulla
de re dilligēcius q̄ de Iure Iurādo Iudicabāt. Lucio mālio
auli filio cū dictator fuisset marcus pōponius tribunus
plebis diez dixit. q is paucos sibi dies ad dictaturā gerē
daz addidisset. criminabatur ēt q titū filiū qui postea ē
torquatus appelatus ab hoīnibz relegasset et ruri habitare
iussiset. q cū audiuisset adolescens filius negociū exiberi
patri accurissime romā, et cū pma luce pōponij domum
uenisse dicitur, cui cū eēt nūciatū. q illū iratū allaturū ad
se alliqd contra patrē arbitraretur, surexit e lectulo remo
tis qz arbitris ad se adolesentē iussit uenire. At ille ut igre
ssus est cōfestim gladiū distrixit, Iurauit qz se illū stati
interfecturū, nisi Ius Iurandū sibi dedisset se patrē mi
ssuz ēē facturuz. Iurauit hoc tērore cohactus pōponius.
Rem ad populū detulit. docuit cur sibi a causa desistere
necesse eēt Manliū missuz fecit tātuz tēporibz illis Ius iu
randū ualebat. Atqz hic T. i. mālius is est qui ad amēnē
galli quē ab eo prouocatus occiderat torque detracto co
gnomē inuenit. cuius tercio cōsulatu latinj ad veserim
fusi et fugati sūt. Magnus uir inpmis et qui nuper indul
gēs in patrē idez acerbe seuerus in filiū. Sz ut laudādus

regulus in ꝯseruando iure iurando / sic decē illi quos post can
nensē pugnā iuratos misit ad senatū hānibal in castra
redituros ea quorū erāt ꝑti nisi de redimēdis captiuis īpe
trassent. si nō redijssent uituperandi. de quibꝫ nō omēs uno
modo. Naꝫ polibius bonus autor scribit ī ꝑmis ex decē no
bilissimis qui tū erant missi nouē reuertisse re a senatu
nō īpetrata. De hīs unū ex decē qui paulo postquā erat
e castris egressus redijsset quasi aliquid eēt oblitus rome
remansisse. Reditu eīꝫ in castra liberatū se eē iure iurādo
interpretabatur. nō recte. Fraus eīꝫ districtit nō dissoluit
periuriū. Fuit igitur stulta calliditas puersse imitata pr
udenciaꝫ. Itaqꝫ decreuit senatus ut ille ueterator et callidus
uictus ad hānibalē duceretur. Sꝫ illud maximū octo ✝
toiūꝫ milia tenebat hānibal. nō quos in acie cepisset a
aut qui periculo mortis diffugissent. sꝫ qui relicti in castris
fuissent a paulo et uarone cōsulibꝫ eos senatus nō cen
suit redimēdos. cū id parua pecunia fieri potuisset. ut eēt
insitum militibꝫ nr̄is aut uincere aut emori. Qua quidē
re audita fractū aīuꝫ hānibalis scribit idē. qꝛ senatus
populus qꝫ romanus rebus afflictis tā excelso aīo fuisset.
Sic honestatis cōparacione ea que uidentur utilia uīcuntur.
Acilius aūt ille qui grece scripsit istoriaꝫ plures ait fu
isse qui in castra reuertissent eadē fraude ut iure iurādo
liberarentur. eos qꝫ a cēsoribꝫ omibus ignominijs nota
tos. Sit iaꝫ huiꝰ loci finis. Perspicuū est eīꝫ ea que ti
mido aīo humili demisso fracto qꝫ fiant quale fuisset
reguli factū / si aut de captiuis quod ipi opus eēt uidere
tur / nō qꝛ rei pu͡ce censuisset aut domi remanere uoluis

set nō ēē utilia, qꝛ sūt flagitiosa et feda et turpia.

R Estat quarta pars que decore moderatiōē modestia cōtinē
tia tēperātia continetur. Pōt igit̄ quicꝙ̄ utile ēē quod
sit huic taliū uirtutū choro otrariū? Atqꝫ ab aristippo cire
naica atqꝫ anicerij phȳ nominati omne bonū in uoluptate
posuerūt. Virtutēqꝫ cēsuerūt ob eā rē ēē laudandā qꝛ ef
ficiens eēt uoluptatis. quibꝫ obsoletis floret epicurus eius
dē fere adiutor auctor qꝫ sentēcie. Cū his ueris equis qꝫ ut
dicitur si honestatē tueri ac retinere sentēcia ē decertādū
est. Nā si nōmō utilitas sꝫ uita omis beata cōporis fir
ma cōstituciōē eius qꝫ ostitucionis spe explorata ut a me
trodoro scriptū ē cōtinētur certe hec utilitas et quidē sūma
sic eī cēsent cū honestate pugnabit. Nā ubi p̄mū prudē
cie locus dabitur. an ut cōquirat ūdiqꝫ suauitates. Q̄ mi
serauitutis famulatus sinetis uoluptati. Quod aūt mun⁹
prudencie. an legere intelligūt uoluptates? Fac nichil
isto ēē iocūdius. quid cogitari turpius pōt. Iam qui dolorē
sūmū malū dicāt apud eū quē habet locū fortitudo. que
est dolorꝫ laborꝫ qꝫ cōtēpcio? Quāuis eī multis in locis dicat
epycurus sicut hic dicit satis fortiter de dolore. tamē nō
id expectādū ē quid dicat. sꝫ quid cōsentaneū sit ei dicere
qui bona in uoluptate terminauerit, mala in dolore. ut
si illū audiā de continēcia et tēpancia. Dicit ille qdē mul
ta multis locis. sꝫ aqua heret ut aiūt. Nā qui pōt tēpe
ranciā laudare, is qui ponat sūmū bonū ī uoluptate?
Est eī tēperancia libidū inimica. libidines aūt cōsectat
ces uoluptatis. Atqꝫ in his tribꝫ generibꝫ q̄q̄ mō possūt nō
incallide diuersantur. Prudentiā intꝰducūt scientiā sup

pediantem voluptatem · depellente dolores · Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt cum tradunt rationem negligende mortis perpetiendi doloris · Etiam temperanciam inducunt non facillime illi quidem · sed tamen quoquo modo possunt · Dicunt enim voluptatis magnitudine doloris detractionem fieri · Justicia vacillat vel iacet potius · Omnes quoque he virtutes que in communitate cernuntur et in societate generis humani · Neque enim bonitas nec liberalitas et comitas esse potest non plus quam amicicia / si hec per se non expetantur · Sed hec ad voluptatem utilitatem ve referantur · Conferamus igitur in re pauca · Nam ut utilitatem nullam esse docuimus que honestati esset contraria / sic omnem voluptatem dicimus honestati esse contrariam · Quo magis reprehendendos Caliphonem et Dinomacum iudico · qui se direpturos controversiam putaverunt si cum honestate voluptatem tamquam cum homine pecudem copulavissent · Non recipit istam coniunctionem honestas · aspernatur · repellit · Nec vero finis bonorum et malorum qui simplex esse debet ex dissimilibus rebus misceri et temperari potest · Sed de hoc · magna enim res est alio loco pluribus · Nunc ad propositum · Quemadmodum igitur si quando ea que videtur utilitas honestati repugnat diiudicanda res sit · satis est supra disputatum · Sin autem speciem utilitatis et voluptas habere dicetur / nulla potest esse cum honestate coniunctio · Nam ut tribuamus aliquid voluptati condimenti fortasse non nichil utilitatis certe nichil habebit ·

Habes a patre munus marce fili mea quidem sententia magnum · Sed perinde erit ut acceperis / quamquam hi tibi tres libri inter Cratippi commentarios tamquam hospites erunt recipiendi

Sz si ut ipse uenissem athenas qd quidez eet factu nisi
medio cursu clara uoce patria reuocasset aliqn me quoqz
audires. Sic qm his uoluminibz ad te profecta e uox
mea, tribuas his teporis quatuz poteris. Poteris aut
qntuz uoles. Cuz uo intellexero te huiusmodi sciencie ge-
nere gaudere, tu et presens tecu prope diez ut spero et
du aberis absens loquar. Vale igitur mi Cicero tibi qz
persuade michi eqdez te ee carissimu. sz multo fore
cariorez si talibus moniments preceptis qz letabere :-

Finito libro sit laus et gloria xpo. 1421 die
Jouis viij mensis maij scriptus fuit hic liber
per me rolandiz de grop :-

M. T. CICERONIS LIBER DE AMICICIA INCIPIT FELICITER.

nomen cognomen agnomen nomen officii
Quintus Mutius Sceuola augur multa
narrare de C. Lellio socero suo memorit
et iocunde solebat: nec dubitabat illum
in omni sermone appellare sapientē. Ego
aūt a patre ita eram deduct⁹ ad Sceuolā
sumpta uirili toga. ut quoad possem et li
ceret a senis latere nunq̄ discederem. Ataq; multa ab
eo prudenter disputata multa etiam breuiter et cōmode
dicta memorie mandabam: fieriq; studebam eius prudētia
doctior. Quo mortuo me ad Pontificem Sceuolam con
tuli. quē unū nr̄e ciuitatis et ingenio et industria p̄stantis
simum audeo dicē. Sed de hoc alias. Nunc redeo ad augu
rem. Cum sepe multa narraret tū memini in eius emici
clo domi sedentem. ut solebat. cum et ego essem una et
pauci ad modum familiares in eum sermonē illum incidē
qui tum fere omnib; erat in ore. Meministi .n. profecto
Attice et eo magis q̄ P. Sulpicio utebare multū. cū
is tri. pl. capitali odio a Q. Pompeio qui tū erat cōsulo
dissidēt: qui cum coniunctissime et amantissime uixerat q̄n
ta esset hominum uel admiratio uel querela. Itaq; tūc Sce
uola cum in eam ipsā mentionē incidisset exposuit nob
sermonem Lelly de amicicia habitum ab illo secū. et cū
altero genero. C. Fannio. M. filio paucis dieb; post mor
tem Africani. Cuius disputationis sentencias memorie mā
daui: quas in hoc libro disposui arbitratu meo quasi .n.
ipsos introduxi loquentes ne inquit et inq̄ sepi⁹ interpo
neretur. Atq; ideo feci ut tanq̄ a p̄ntib; coram haberi
sermo uideret̄. Cum .n. sepe mecum ageres: ut aliquid

de amicicia scriberem digna quidem res cum omnium cogitione tum nostra familiaritate uisa est. Itaque feci non inuitus ut multis pdessem rogatu tuo. Sed ut feci in catone maiore qui est script. ad te de senectute. Catonem introduxi senem disputantem. quia nulla uidebatur aptior psona que de illa etate loqueretur. quam eius qui et diutissime senex fuisset. et in ipsa etate preteris floruisset. Sic cum accepissemus a patribus maxime memorabilem. C. Lelly et P. Scipionis familiaritatem fuisse idonea Lelly psona uisa est que de amicicia ea ipsa dissereret. que disputata ab eo meminisset Sceuola. Genus autem hoc Sermonum positum in hominum ueterum auctoritate et eorum illustrium plus nescio quo pacto uideatur habere grauitatis. Itaque ipse mea legens sic afficior interdum ut Catonem non me loqui existimem. Sed ut senex tum est locutus ad senem de senectute. sic hoc libro ad amicum amicissimus scripsit de amicicia. Tum est Cato locutus. quo fere nemo erat senior. quo illis temporibus nemo prudentior. Nunc Lellius et sapiens (sic enim est habitus) et amicicie gloria excellens de amicicia loquitur. Tu uelim animum parumper auertas. Lellium ipsum loqui putes. argumentum: —

CAius fannius et Q. Mutius ad Socerum ueniunt post mortem africani ab his sermo oritur. Respondet Lellius cuius tota disputatio est de amicicia. quam legens tu te ipse cognosces. Fannius.

SVnt ista uera ut dicis o Lelli. nec enim melior uir fuit Africano quisquam nec clarior. Sed existimare debes omnium oculos in te esse coniectos. unum te sapientem et appellant. et existimant. Tribuebatur hoc modo M. Catoni. Scimus L. Attilium apud patres nostros appellatum esse sapientem. sed uterque alio quodam modo. Attilius quia prudens esse in iure

VII. sapientes
Solon Atheniensis
Bias prieneus
Periander corinthius
Chilon Lacedemonius
Thales milesius
Cleobulus lindius
Pithacus mitylenensis

ciuili putabat̃. Cato quia mltar̃ rer̃ usum habebat. mlta
eius & in senatu & in foro ul' puisa prudenter ul' acta cō
stanter ul' responsa acute ferebant̃. ppt̃ea q̄i cognomen
iā hēbat in senectute sapientis. Te autem quodam alio m̃
non solum nā & moribȝ uer̃ & iam studio & doctrina ēē
sapientē. Nec sicut vulgus sed ut eruditi solēt appellāē
sapientē: qualē in reliqua grecia neminē. Nam qui
(sapientes) septem appellant̃ (eos) qui ista sbtilius inquirunt, i nūo sapi
entum non habent. Athenis unum accepimus: & eu
quidē Apollinis oraculo sapientissimu iudicatū. Hanc
inte sapientiam esse existimant ut oīa tua inte posita ēē
ducas: humanosqȝ casus uirtute inferiores putes. Itaqȝ
ex me querunt: credo ex hoc item Sceuola quonā pacto
mortem Africani feras. eoqȝ magis qꝫ in his pximis
nonis cum in ortos Decij Bruti auguris cōmentandi
causa ut assolet uenissem⁹ tu non affuisti qui diligen
tissime semp illum diem illudqȝ munus solitus es obire.
Sceuola. Querunt multi quidem Lelli ut dictum est a
Fannio. sed ego respondeo id quod animaduerti te do
lorem quem acceperis cum summi uiri tum amicissimi
morte ferre moderate. nec potuisse non commoueri
nec fuisse id humanitatis tue. Quod aūt his nonis ī colle
gio nr̄o non affuisses ualitudinem respondeo cām
non mestitiā fuisse. Lelius. Recte tu qdem Sceuola
& uere. nec .n. ab isto officio quod semp usurpaui cū
ualerem abduci in cōmodo meo debui. nec ullo casu arbi
tror hoc ɔstanti homini posse contingere. ut ulla intermis
sio fiat officii. Tu aūt Fanni qui mi tantum tribui
dicis quantū nec agnosco nec postulo facis amice. Sȝ
ut mihi uideris non recte iudicas de catone. aut .n.
nemo fuit sapiens qd' magis credo. aut siquisq̄ ē ille

fuit sapiens. Quo modo ut alia omittam mortem filii tulit.
Memineram Paulum. videram Gaium. Sed caue ne p̄ponas
hos Catoni maximo et spectato uiro. Quamobrem caue
Catoni anteponas ne istum quidem ipsum quem appollo
ut ais sapientissimum iudicauit. Huiꝰ .n. facta illius ū
dicta et inuenta laudant᷑. De me aūt ut iam cum utrisq;
loquar sic habetote. Ego si Scipionis desidio me moueri
negem q̄ id recte faciam uiderint sapientes. sed c̄te mentiā.
moueor .n. tali amico orbatus qualis ut arbitror nemo
umq̄ erit. ut confirmare possum nemo certe fuit. Sed nō
egeo mediana me ipse consolor. et maxime illo solatio. qꝑ
eo errore careo quo amicorum discessu plerisq; angi solent.
Nihil .n. mali Scipioni accidisse puto. Si quid accidit mihi
accidit. Suis aūt incōmodis grauit᷑ angi non amicū sed se ipsū
amantis ē. Cum illo uo quis negat actum esse p̄clare. nisi enī
qd' ille minime putabat īmortalitatem optare uellet quid
non est adeptus quod homini fas esset optare. qui summā
spem ciuium quam de eo iā puero habuerant continuo ado
lescens incredibili uirtute supauit. Qui consulatū petiit
numq̄. et bis factus est consul. Primū aū tp̄us iterū suo
sibi tp̄re Rei. pu. pene sero. Qui duabꝰ urbibꝰ euersis i
inimicissimis huic imperio non mō p̄ntia uerū et iā futurā
bella deleuit. Quid dicam de moribꝰ facillis de pietate in
matrem liberalitate i sorores bonitate in suos iusticia in
omnes. nota sunt uobis. Q; aūt ciuitati carus fuerit me
rore funeris iudicatū est. Quid ig' hunc paucorū annorū
accessio iuuare potuisset. Senectus .n. q̄uis nō sit grauis
ut memini Catonem uno anno an̄q̄ esset mortuꝰ mecū et cū
Scipione disserē tn̄ aufert eam uiriditatē in qua et iā tunc
erat Scipio. Quamobrem uita quidem talis fuit ul' fortunā
ul' gloria ut nihil posset accedere. Moriendi aūt sensū ce

leritas abstulit. quo de genere mortis difficile dictu
est. quid homines suspicentur uidetis. hoc tamen uere licet
dicere. P. Scipioni ex multis diebus quos in uita letissi
mos celeberrimosque uiderit illum diem clarissimum
fuisse. cum senatu dimisso domum reductus est ad uespe
rum a patribus con. populo ro. socijs et latinis pridie quam
excessisset e uita. ut ex tam alto dignitatis gradu ad
superos uideatur potius quam ad inferos peruenisse. Neque
enim assentior ijs qui hec nuper disserere ceperunt cum cor
poribus simul animas interire. atque omnia morte deleri. Plus
apud me antiquorum auctoritas ualet. uel nostrorum maio
rum qui mortuis tam religiosa iura tribuerunt. quod
non fecissent profecto si nihil ad eos pertinere arbitrarentur.
uel eorum (ut pythagore) auctoritas qui in hac terra fuerunt. magnamque
greciam que nunc quidem deleta est. tum florebat insti
tutis et preceptis suis erudierunt. uel eius qui Apollinis
oraculo sapientissimus est iudicatus. qui non tum hoc
tum illud ut plerique: sed idem dicebat semper animos
hominum esse diuinos. hisque cum ex corpore excessissent
reditum in celum patere. optimoque cuique uiro et iustissimo
expeditissimum iter. Quod idem Scipioni uidebatur. qui
(presagiret) quasi presagiret perpaucis ante mortem diebus cum philus
et manilius adessent. et alij plures. Tuque etiam Sceuo
la mecum uenisses: triduum disseruit de re pu. cuius dis
putationis fuit extremum fere de immortalitate animorum. que
se in quiete per uisum ex Africano audisse dicebat. Id si
ita est ut optimi cuiusque animus in morte facillime euolet tamquam
e custodia uinclisque corporis: cui censemus cursum ad
deos faciliorem fuisse quam Scipioni. Quo circa hoc eius euen (merere)
tu uereor ne magis sit inuidi quam amici. Sin autem illa
uerior ut idem interitus sit animorum et corporum. nec ullus

in morte
sensus maneat. ut nihil boni est, sic certe nihil mali. Sen
su .n. amisso fit idem qͥ non esset natus oīo. quem tn̄
esse natum et nos gaudemus et hec ciuitas dum erit
letabit᷑. Quamobrem cum illo quidem actū ut supra
dixi optime est. mecum incōmodius. quē fuerat equū
ut p̄us introieram in uitam sic prius exire de uita. Sed
tamen recordatione nostre aīcie sic fruor ut beate uixisse
uidear. qꝛ cum Scipione uixerim. quo cum m̄ coniuncta
cura de re. pu. et de priuata fuit. quocum fuit et dom᷒
et militia cōis. et id inquo est oīs uīs amicicie uolunta
tum studiorꝝ sententiarꝝqꝫ consensio. Itaqꝫ non tā ista
me sapiē quam mō Fanni᷒ commemorauit fama de
lectat falsa p̄sertim. q̄ qꝛ amicicie nr̄e memoriā spero
sempiternā fore. idqꝫ eo magis est mihi cordi qꝛ ex
omnibꝫ seculis uix triā aut quattuor paria amicorū
nominant᷑. quo in genē sperare uideor Scipionis et
Lelij amiciciam notā posteritati fore. Fannius Istud q̄dē
Lelli ita necē est. Sed qm̄ amicicie mentionē fecisti
et sumus ociosi per gratū mihi feceris. spero itē Sceuo
le si quemadmodū soles de ceteris cū ex te querunt᷑
sic de aīcicia disputaris. quid sentias. qualē existimās
que p̄cepta des. Sceuola. Mihi uo erit gratum. atqꝫ
id ipm̄ cum tecum agere conarer Fanni᷒ ante uertit
quamobrem utriqꝫ nr̄m admodū gratū feceris. Lelius
Ego uo non grauarer si ipē m̄ confiderē. Nam et p̄clara
res uisa est. et sumus ut dicit Fanni᷒ ociosi. Sed qs ego
sum. aut que ē in me facultas. Doctorꝝ est ista consue
tudo. eaqꝫ grecorꝝ. ut iis p̄ponat᷑ de quo disputent
q̄uis sbito. magnū opus est. egoqꝫ exercitatione nō pua.
Quamobrem que disputari de amicicia possunt ab eis
censeo ut petatis qui ista p̄fitent᷑. Ego uos hortari tm̄

possum ut amiciciam omnib; reb; humanis anteponatis. nichil est enim tam nature aptum tamq; conueniens ad res secundas uel aduersas. Sed hoc primum sentio nisi in bonis amiciciam esse non posse. neq; id ad uiuum reseco: ut illi qui hec subtilius disserunt. fortasse uere: sed ad commune utilitatem parum. Negat enim quenquam uirum esse bonum nisi sapientem. Sit ita sane: sed eam sapientiam interpretantur quam adhuc mortalis nemo est consecutus.
Nos autem ea que sunt in usu uitaq; communi non ea que finguntur aut optantur spectare debemus. Nunquam ego dicam. C. Fabricium. M. Curium. T. Coruncanum quos sapientes nostri maiores iudicabant ad istorum normam fuisse sapientes. quare sibi habeant sapientie nomen et inuidiosum et obscurum. concedant ut hi boni uiri fuerint: ne id quidem facient. negabunt id nisi sapienti posse concedi. Agamus igitur pingui ut aiunt minerua. Qui ita se gerunt ita uiuunt ut eorum probetur fides integritas. equalitas. liberalitas. nec sit in eis ulla cupiditas uel libido uel auaritia. sitq; magna constantia ut hi fuerunt quos modo nominaui. hos uiros bonos ut habiti sunt sic etiam appellandos putemus qui assequantur quantum homines possunt naturam optimam bene uiuendi ducem. Sic enim mihi perspicere uideor ita nos natos esse ut inter omnes esset societas quedam. maior autem ut quisq; proxime accederet. Itaq; ciues potiores sunt quam peregrini. propinqui quam alieni. Cum his enim amiciciam natura ipsa peperit. sed ea non satis habet firmitatis. Namq; hoc prestat amicicia propinquitati quod ex propinquitate beniuolentia tolli potest. ex amicicia non potest. Sublata enim beniuolentia amicicie nomen tollitur. propinquitatis manet. Quanta autem uis amicicie sit ex hoc maxime intelligi potest quod ex infinita societate generis humani quam conciliauit ipsa natura ita contracta est res et adducta in angustum ut omnis caritas aut inter

Diffinitio amicicie

duos aut inter paucos iungeret. Est .n. amicicia nihil aliud
nisi omnium diuinarum humanarumq; rerum cū beniuolē
tia et caritate ꝯsensio. qua quidem haud scio an excepta
sapīa nihil homini melius a diis īmortalib; datum sit. Sed
diuitias alii ꝓponunt. Bonam alii ualitudinē. alii potē
tiam alii honores. multi etiam uoluptates. Beluarum
quidem hoc extremum. Illa aūt supiora sunt caduca et
incerta posita non tam in consiliis nr̄is q̄ in fortune temeritate.
Qui aūt in uirtute summū bonum ponunt. preclare illi
quidem. Sed hec ipsa uirtus amiciciam et gignit et ꝯtinet.
nec sine uirtute amicicia esse ullo pacto pōt. Iā uirtutē
ex consuetudine uite nr̄e sermonisq; nr̄i interpretemur.
Nec eam ut quidam docti uerborum magnificentia metiaꝫ.
virosq; bonos eos qui habent̃ numeremus paulos Catōes
Caios. Sapiones. Philos. his cōis uita ꝯtenta est. Eos aūt
Omittamus qui omnino nusq̄ repiunt̃. Tales igr̄ inter
uiros amicicia tantas oportunitates habet quantas uix
queo dicere. Principio qui pōt esse uita uitalis ut ait
Ennius qui nō in amici mutua beniuolentia ꝯquiescat.
Quid .n. dulcius q̄ habere amici cū quo oīa audeas sic loqui
ut tecum. Qui esset tantus fructus in pspēris reb; nisi ha
beres qui illis eque ac tu ipse gauderet. Aduersas uō ferre
difficile est sine eo qui grauiꝰ etiam q̄ tu ferret. Deniq;
cetere res que expetuntur oportune sunt singule singlis
fere reb;. diuitie ut utare opes ut colare honores ut
laudere. uoluptates ut gaudeas. ualitudo ut dolore careas.
vires ut munerib; fungare corporis. Amicicia res plures con
tinet. quocumq; te uerteris p̄sto est. nullo loco excluditur.
numq̄ intempestiua numq̄ molesta est. Itaq; non aqua non
igni ut aiunt plurib; locis utiūt q̄ amicicia. Neq; ego nunc
de uulgari aut mediocri que tn̄ et ipa delectat et pdest

sed de uera & perfecta loquor qualis eorum qui pauci nomi
nantur fuit. Nam & secundas res splendidiores facit amicicia
& aduersas partiens communicansq; leuiores. Cumq; plurimas
mas & maximas commoditates amicicia contineat tum illa
nimirum prestat omnibus quod bona spe prelucet in posterum. nec
debilitari animos aut cadere patitur. verum etiam amicum qui
intuetur tamquam exemplar aliquod intuetur sui. Quo circa
& absentes adsunt. & egentes habundant. & imbecilles
uallent. & quod difficilius dictu est mortui uiuunt. Tantus
eos honos memoria desiderium prosequitur amicorum. ex
quo illorum beata mors uidetur. horum uita laudabilis. quod si
exemeris ex rerum natura beniuolentie coniunctionem. nec
domus ulla nec urbs stare poterit. nec agri quidem cul
tus permanebit. Id si minus intelligitur quanta uis amicicie
concordieq; sit ex dissensionibus atq; discordijs percipi
potest. Que enim domus tam stabilis que tam firma ciuitas
est que non odijs & discidijs funditus possit euerti. Ex
quo quantum boni sit in amicicia iudicari potest. agrigen
tinum quidem doctum quendam uirum carminibus grecis
vaticinatum ferunt. Que in rerum natura totoq; mundo consta
rent queq; mouerentur ea contrahere amiciciam dissipare dis
cordiam. Atq; hoc quidem omnes mortales & intelligunt
& re probant. Itaq; si quando aliquod officium extitit amici
in periculis aut adeundis aut communicandis quis est qui
id non maximis efferat laudibus. Qui clamores nuper
in tota cauea in hospitis & amici mei. M. Pacuuij noua
fabula cum ignorante Rege uter eorum esset horestes. pylla
des horestem se esse diceret ut pro illo necaretur. horestes autem
ita ut erat horestem se esse perseueraret. Stantes autem com
plaudebant in re ficta quid arbitramur in uera factos
fuisse. Facile indicabat ipsa natura uim suam cum homines

quod facere ipsi non possent id recte fieri in alto iudicaret.
Hactenus mihi uideor de amicicia quid sentirē potuisse dicere. Si qua p̄terea sunt credo aūt esse multa ab ijs
si uidebit̄ qui ista disputant queritote. Fannius. Nos
autē potius a te quamq̄ & iam ab his sepe quesiui & audi
ui non inuitus equidem. Sed & aliud quoddam filū orōis
tue expectamus. Sceuola. Tu magis id dicēs Fanni
si nup in ortis Scipionis cum est de re. pu. disputatum
affuisses. Qualis tum patronus iusticie fuit cont̄ accura
tam orationē phili. Fannius. Facile id q̄dem fuit iusticiā
iustissimo uiro defendē. Sceuola. Quid amiciciā non
ne facile ei qui ob eam sūma fide constantiā iusticiaque
suatam maxīaz gloriam coepit. Lelius. Vim hec q̄dez
est afferre. Quid .n. refert qua me ratiōe cogatis. cogi
tis certe. Studijs .n. generorum p̄sertim in re bona cuz
difficile est tum ne equū quidē obsistere. Sepissime
igr̄ m̄ de amicicia cogitanti maxime illud ↄsiderandū
uideri solet utrum propter imbecillitatē atq; inopiaz desi
derata sit aīcicia ut in dandis recipiendisq; meritis qd̄
quisq; minus p se ipse possit id acciperet ab alio uicissiq;
redderēt. an esset hoc quidem p̄prium amicicie. Sed anti
quior et pulchrior et magis a nā ipsa p̄fecta alia causa.
A mor .n. ex quo aīcicia noīata princeps est ad beniuolētiā
coniungendam. Nam utilitates sepe quidem ab his p̄ci
piunt̄ qui simulatiōe amicicie colunt̄. et obs̄uant̄ tp̄ris
causa. In amicicia aūt n̄ fictū est nihil simulatū. et qcq̄d
est in amicicia uerū est et uoluntariū. Quapp̄t a nā mihi
uidet̄ potius q̄ ab indigentiā orta amicicia. et applicatio
ne magis animi cum quodam sensu amandi q̄ cogita
tione quantū illa res utilitatis esset habitura. quod q̄dē
quale sit et iam in bestijs q̄busdā aīaduti pōt. q̄ ex sese

natos ita amant ad quoddam tpus & ab eis ita amant
ut facile earum sensus appareat. quod in hoie multo ē
euidentius. primū ex ea caritate que est inter natos &
parentes. que dirimi nisi detestabili scelere non pot.
Deinde cū filiis sensus extitit amoris / si aliquem nacti
sumus / cuius moribꝫ & nature congruamus / qḋ in eo q̄i
lumen aliquod pbitatis & uirtutis pspicē uideam. Nihil
est .n. uirtute amabilius / nihil qḋ magis alliciat hoīes
ad diligendum. Quippe cum pter bonitatē & uirtu-
tem etiam eos quos nunq̄ uidimus quodam modo
diligamus. Quis ē .n. qui .C. Fabricii .M. Curii nō cū
caritate aliqua & beniuolentiā memoriā usurpet. qs
nunq̄ uiderit. Quis aūt est qui Tarquinium supbum
qui .p. Cassium. Spurium Mellium non oderit. Cum
duobꝫ ducibꝫ de imperio in Italia decertatū est. pyrrho
& hannibale. Ab altō ppt pbitatē eius non alienos aīos
habemus. Alterum ppt crudelitatē eius semp hec ciuitas
oderit. Q si tanta uis pbitatis est / ut eam ul in eis qs
nunq̄ uidimus / ul qḋ maius est in hoste etiā diligam.
Quid mirum est si animi hominū moueant / cū eorū qꝫ
cū usu cōiuncti esse possunt. uirtutē & bonitatē pspicē
uideant. Quanq̄ confirmat amor & beneficio accepto
& studio pspecto & cōsuetudine adiuncta. Quibꝫ rebꝫ
ad illū primū motū animi & amoris adhibitis admira-
bilis quedam exardescat beniuolentie magnitudo. quā
si qui putant ab imbecillitate pficisci / ut sit p quā asseq-
tur quod quisqꝫ desideret / humilem sane relinquūt & mi-
nime generosum / ut ita dicam ortū amicitie / quā ex i
opia & indigentia natam uolunt. Q si ita esset ut quisqꝫ
minimum i se esse arbitraret ita ad amicitiā esset aptissim?
Quod longe secus est. ut .n. quisqꝫ sibi plurimū cōfidit &

ut quisq; maxime uirtute et sapia excellit. sic munitus
est ut nullo egeat suaq; oia in se ipso posita esse iudicet
ita in amiciciis expetendis collendisq; maxime excellit.
Quid. n. Africanus indigens mei. Minime hercle. ac
ne ego quidem illius. Sed ego admiratione quadã uirtutis
eius: ille uicissim opinione fortasse non nulla quam
de meis moribus habebat me dilexit. Auxit beniuolẽtiã
consuetudo. Sed quamq utilitates multe et magne con
secute sint non sunt tñ ab earum spe cause diligendi
pfecte. ut enim benefici liberalesq; sumus non ut exiga
mus grãm (.uz. n. bñficium feneramus) sed nã ppensi ad
libalitatẽ sumus. Sic aiciciã nõ spe mercedis adducti sed qr
omnis eius fructus in ipo amore inest expetendã pu
tamus. Ab iis qui pecudũ ritu ad uoluptatẽ oia refert
longe dissentimus. Nec mirũ. n. n. altum neq; magnificũ
aut diuinum suspicẽ possunt qui oms suas cogitationes
abiecerunt in rem tam humilẽ tamq; contemptam. Quaob
rem hos quidem ab hoc sermone remoueamus. Ipi aũt intel
ligamus nã gigni sensũ diligendi: et beniuolentie carita
tem facta significatiõe pbitatis. quam qui appetiuerunt
se applicant ppiusq; admouẽt: ut et usu eius quẽ diligẽ
cepunt fruantur et moribus. suntq; pares in amore: et equales
in honore. ppensioresq; ad bene merendũ q ad reposcẽdũ.
Atq; hec inter eos sit honesta certatio. Sic et utilitates ex
amiciciã maxime capientur. et erit eius ortus magis a nã
q ab inbecillitate et grauior et uerior. Nam si utilitas
amicicias conglutinaret eadem commutata dissoluerẽt. Sed qr
natura mutari non pot idcirco uere amicicie sunt sempit
ne. Ortum quidem aĩcicie uidetis nisi aliqd ad hoc
forte uultis. Fannius. Tu uo pge Lelli: pro hoc. n. qui
minor est natu meo iure respondeo. Sceuola. Recte tu quidẽ

quamobrē audiamus. Lellius. Audite uo optimi uiri ea
que sepissime inter me et Scipionē de amicicia disserebāt.
Quamq̄ ille quidem nihil difficilius esse dicebat q̄ amiciciā
usq; ad extremum uite diem permanere. nam uel ut nō idē
expediret utriq; incidere sepe/uel ut de re.pu. non idē sen
tiret. Mutari etiam mores hominum sepe dicebat. Alias
adūsis rebus. alias etate ingrauescente. atq; earū rerū exē
plum ex similitudine capiebat ineuntis etatis. Quod summi
puerorum amores sepe una cum ptexta et toga sumpta
deponerent. Sin aūt ad adolescentiam pduxissent diri
mi tū interdum uel ɔtentione luxurie uel cōmodi alicuius q
idem adipisci uterq; nō posset. Quod si qui longius in amici
puecti essent tū sepe labefactari si in honoris ɔtentionē inci
dissent. Pestem .n. nullā maiorem esse in amiciciis q̄
in plerisq; pecunie cupiditatē. In optimis quibusq; honoris
certamē et glorie. Ex quo inimicicias sepe maximas int̄
amicissimos extitisse. magnaq; etiam dissidia et plerunq;
iusta nasci cū aliquid ab amicis quod rectū nō esset po
stularet. ut aut libidinis ministri aut adiutores essent
ad iniuriam. quod qui recusarent q̄uis honeste id facerent
ius tū amicicie deserē arguerent ab iis quibus obsequi nol
lent. Illos aūt qui qd' uis ab amico auderent postulare. et
postulatione in ipsa pfiteri oīa se amici causa esse facturos.
Eorum querela inueterata non mō familiaritatē extingui solē.
sed odia etiam gigni sempiterna. Hec ita multa quasi fata
impendere amiciciis ut oīa subterfugere nō mō sapientie sed
etiā felicitatis diceret sibi uideri. Quamobrem si placet id
primum uideamus quatenus amor in amicicia progredi
debeat. Num ne si Coriolanus habuit amicos ferre ɔ patriā
arma illi cū Coriolano debuerunt. Num bellinum
amici regnū appetentē nū Melliū debuerūt iuuare.

Tiberium quidē gracum rem pu. uexantem a Q. Tube
rone equalib;q; amicis derelictum uidebamus. At
C. Blosius cumanus hospes familie uře Sceuola cuz
ad me qui aderam Lenate & Rupilio ɔsulib; i ɔsi
lio depcatum uenisset hanc ut sibi ignoscerem cām
afferebat q tanti sibi Gracchum fecisset ut quicqd
ille uellet sibi faciendū putaret. Tum ego inq̄ & ne
si te in capitoliū faces ferre uellet paruisses? Nūq̄
inquit uoluisset. sed si uoluisset paruissē. uidetis q̄
nephariā uox. & hercule ita fecit: uel plus etiam q̄ dix.
Non. n. paruit ille Tiberii gracchi temeritati sed pfu
it. Nec se comitem illi⁹ furoris sed ducem pbuit.
Itaq; hac amentia questione noua pterritus in asiam
pfugit. ad hostes se ɔtulit. penas rei. pu. graues ius
tasq; psoluit. Nulla est igr excusatio peccati si aīci
cā peccaueris. Nam cū ɔciliatrix amicicie uirtutis opi
nio fuerit difficile ē aīciciam pmanere si a uirtute
defeceris. Q si rectum statuerimus uel ɔcedere
amicis quicqd uelint uel impetrare ab his quicqd
uelim⁹ pfecta quidem sapiā sumus si nihil habet re
uicij. Sed loquimr de his amicis qui an oculos sunt
quos uidemus aut de quib; memoriā accepimus. qs
nouit uita cōis. Ex hoc nūo nobis exempla sumen
da sunt. & eorū quidem maxime qui ad sapiām
pxime accedunt. Vidimus Paulum Emiliū Lusino
familiarē fuisse. Sic a patrib; accepim⁹ bis una con
sules & collegas in censura. Tum & cum his & int se
coniunctissimos fuisse. M. Curiū. T. Coruncanum
memorie traditum est. Igitur ne suspicari quidē pos
sumus quenq̄ hoꝝ ab aīco quippiā ɔtendisse qd ɔtr
fidem ꝯ iusiurandū ɔtra rem pu. esset. Nam hoc ɔez

in talib; uiris quid attinet dicere. Si .n. ostendissem scio impetraturum non fuisse. cum illi sanctissimi uiri fuerint. Et que aut nephas sit tale aliquid et facere rogatum et rogare. At uero Tiberium Gracchum sequebantur. C. Carbo. C. Cato. et minime tunc acer erat quidem. C. frater. nunc idem hostis acerrimus.

Hec igitur Lex in amicicia sanciatur ut neque rogemus res turpes nec faciamus rogati. Turpis .n. excusatio est et minime accipienda cum in ceteris peccatis tum si quis contra rem. pu. se amici causa fecisse fateatur. Et .n. eo loco fanni et Sceuola locati sumus ut nos longe prospicere oporteat futuros casus rei. pu. deflexit .n. iam aliquantulum de spatio curriculoque maiorum consuetudo. Tiberius Gracchus regnum occupare conatus est. uel regnauit is quidem per paucos menses. Numquid simile populus. ro. uiderit aut audierat. Hunc et iam post mortem secuti sunt amici et propinqui. Quid in p. Scipione effecerint sine lacrimis non queo dicere. Nam Carbonem quoque quem modo proposuimus propter recentem penam Tiberii Gracchi sustinuimus. De. C. Gracchi autem tribunatu quid expectem non libet augurari. Serpit deinde res que procliuius ad perniciem cum semel cepit labitur. Videtis in tabella iam ante quanta sit facta labes. primo gabinia lege. biennio aut post Cassia. video iam uideor populum a senatu disiunctum multitudinis arbitrio res maximas agi. Plures .n. discent quemadmodum hec fiant quam quemadmodum his resistatur. Quorsum hec. quia sine sociis nemo quicquam tale conatur. Precipiendum igitur est bonis ut si in huiusmodi amicicias ignari casu aliquo inciderint ne existiment ita se alligatos. ut ab amicis in magna aliqua rem. pu. peccantibus non discedant. improbis aut

poena statuenda est. Nec uo minor ys qui secuti erunt altm
q̄ ys qui fuerint impietatis duces. Quis clarior i grecia
themistocle .·. quis potentior. qui cu̅ imp̄ator bello
p̄sico s̄uitute greciam liberasset .·. p̄p̄q; inuidiam in exiliu̅
expulsus esset ingrate patrię iniuriam non tulit. quam t
al. tu ferre debuit/. fecit idem quod uiginti annis ante apd̄ nos
fecerat Coriolanus. his adiutor contra patriam inuentus
est nemo. Itaq; mortem sibi uterq; consciuit. Quare t
talis improbo℞ consensio nō mō excusatione amicicie tegē
da non est. sed potius supplicio omni uindicanda ē: ut ne
quis concessum putet amicum bellum patrię inferentē seq
quod quidem ut res ire coepit haud scio an aliquando fu
turum sit. Mihi au̅t non minori cure est qualis res. pu.
post mortem meā futura sit q̄ qualis ul̄ hodie sit.
HEc ig̃ prima lex sanciatur amicicię/ ut ab amicis ho
nesta petamus. et amico℞ causa honesta faciamꝰ. nec
expectemus quidem dum rogemur. Studium semp̄ adsit
cunctatio absit. Consilium uerum dare gaudeamus libe.
plurimu̅ in amicicia amico℞u̅ benesuadentium ualeat auctis.
eaq; adhibeat̃ ad monendu̅ nō mō apte sed et iam acriter
si res postulabit. et illi adhibite pareat̃. Nam quibusda;
quos audio sapientes habitos in grecia placuisse opinor mi
rabilia quedam. Set nihil est qd̄ illi nō p̄sequant̃ suis ar
gumentis p̄tim fugiendas esse nimias amicicias. qͦ necē sit
unum sollicitu̅ esse p̄ pluribꝫ satis supq; satis esse sibi suaru;
cuiq; curam rerum alienis nimis implicari molestu̅ esse.
cōmodissimu̅q; esse q̄ laxissimas habenas habē amicicie
quas ul̄ adducas cu̅ uelis ul̄ remittas. Caput. n. esse ad bn̄
uiuendum securitatem: qua frui non possit animus si tāq̄
parturiat unus p̄ pluribꝫ. Alios au̅t dicē aiunt multo et ia;
inhumanius. quem locum breuit̃ p̄strixi paulo an̄. p̄sidij

adiumenta

adiumentiq; causa non beniuolentie neq; caritatis amicicias
esse expetendas. Itaq; ut quisq; minimum firmitatis ha
beret minimumq; uirium ita amicicias maxime appeteret
ex eo fieri puto ut mulierculę magis amiciciarum presidia
querant quam uiri. & inopes quam opulenti. & calamitosi quam qui
putentur esse beati. O. preclaram sapientiam. solem e mundo
tollere uidentur qui amiciciam e uita tollunt. qua nihil a dijs
immortalibus melius habemus. nihil iocundius. Que est enim
ista securitas. specie quidem blanda sed re ipsa multis modis
repudianda est. Neq; enim est consentaneum ullam hones
tam rem actionem ue ne sollicitus sis aut non suscipere
aut susceptam deponere. Quod si curam fugimus uirtus fugi
enda est. que necesse est cum aliqua cura res sibi contrarias
aspernetur atq; oderit. ut bonitas maliciam. temperantia
libidinem. ignauiam fortitudo. Itaq; uideas rebus iniustis
iustos maxime dolere. imbecillibus fortes. flagitiosis mo
destos. Ergo hoc proprium est animi bene constituti. & letari bonis
rebus & dolere contrarijs. Quamobrem si cadit in sapientem
animi dolor qui profecto cadit nisi ex eius animo extirpa
tam humanitatem arbitremur. que causa est ut amiciciam
funditus tollamus e uita ne aliquas propter eam suscipiamus
molestias. Quid enim interest motu animi sublato non dico inter
hominem & pecudem sed inter hominem & truncum aut saxum
aut quod uis generis eiusdem. Neq; enim sunt isti audiendi
qui uirtutem duram & quasi ferream quandam esse uo
lunt. Que quidem est cum multis in rebus tum in amicicia
tenera atq; tractabilis. ut & bonis amici quasi diffundatur
& incommodis contrahatur. Quamobrem angor iste qui pro
amico sepe capiendus est non tantum ualet ut tollat e uita
amiciciam non plusquam ut uirtutes quia nonnullas curas et
molestias afferunt repudientur. Cum autem contrahat amiciciam uirtus

ut supra dixi / si qua significatio uirtutis eluceat. ad quã
se similis animus applicet: & adiungat / id cum contingit ut
amor exoriatur necesse est. Quid .n. tam absurdũ q̃ delec
tari multis inanibus rebus / ut honore ut gloria / ut edificio
ut uestitu cultuq; corporis / animo autẽ uirtute pdito eo
qui uel amare / uel ut ita dicam redamari possit nõ admo
dum delectari. Nihil est .n. remuneratione beniuolẽ
tie / nihil uicissitudine studiorũ / officiorũq; iocundius.
Quid si etiam illud addimus / quod recte addi põt / nihil
esse qđ ad se rem ullam tam alliciat & trahat / q̃ ad
amiciciam similitudo / concedatur pfecto uerũ esse / ut bonos
boni diligãt: adsciscantq; sibi quasi ppinquitate coniunctos
atq; natura. Nihil est .n. appetentius similium sui / nec rapa
cius q̃ natura. Quamobrem hoc quidem Fanni & ·
Sceuola constat ut opinor bonis inter bonos quasi ne
cessariam beniuolentiã esse que est amiciciae fons a nã
profectus. Set eidem bonitas etiam ad multitudinem
ptinet. Non in humana uirtus / nec inmunis est / neq;
supba. que & populos uniuersos tueri eisq; consulẽ
optiẽ soleat: quod non faceret pfecto si a caritate uulgi
abhorreret. Atq; etiam mihi quidem uidentur / qui utili
tatum causa fingunt amicicias amabilissimũ nodũ
amiciciae tollẽ. non .n. tam utilitas parta pamicũ q̃
amici amor ipse delectat. Tumq; illud fit quod ab amico
est pfectum iocundum / si cũ studio est pfectum. tm̃
q; abest a ueritate / ut amiciae ppter indigentiã colantur / ut
ij qui opibus & copijs / maximeq; uirtute in qua plu
rimum est psidij / minime indigeant alterius. liberalis
simi sint & beneficentissimi. Atq; haud scio / an ne opus
quidẽ sit / nihil unq̃ omnino deesse amicis. vbi .n. studia
nr̃a uiguissent / si nunq̃ consilio / si nunq̃ opa nr̃a nec domi

nec militie Scipio eguisset. Non igit̃ utilitatẽ amicicia
sed utilitas amiciciam consecuta est. Non ergo erunt ho
mines delicijs affluentes audiendi si quando de amicicia
quam nec usu nec ratione cognitam habent disputabũt
Nam quis est p deum fidem atq; hominũ qui uelit ut neq;
diligat quenq̃ nec ipse ab ullo diligat̃ circũfluere oĩbus
copijs atq; in oĩum rer̃ habundantia uiuere. Hec ē
n. tyrannor̃ uita nimir̃ in qua nulla fides nulla cari
tas nulla stabilis beniuolentie potest esse fiducia. Oĩa
semp suspecta atq; sollicita sunt. nullus locus est amici
cie. Quis .n. aut eum diligat quem metuit aut eũ a
quo se metui putet. Colunt̃ tñ simulatione dumtaxat ad
tpũs. Q si forte ut fit plerunq; ceciderint tum ĩtellig̃
q̃ fuerint inopes amicor̃. Quod tarquinium dixisse t
ferunt tum cum exulem se esse intellexisset quos fidos
aĩcos habuisset quos infidos cum iã neutri gratiã reffer̃e
posset. Quanq̃ miror in illa supbia et importunitate si
quenq̃ amicum habere potuit. Atq; ut hui9 quem dixi
mores ueros amicos parare non potuerunt sic multor̃
opes ppotentium excludunt amicicias fideles. Non eniz
solum ipa fortũa ceca est sed eos et plerunq; efficit ce
cos quos complexa est. Itaq; illi efferunt̃ fere fastidio
et contumacia. Nec quicq̃ insipiente fortũato ĩtollerabi
lius fieri pot̃. Atq; hoc quidẽ uidere licet eos qui añ
cõmodis fuerint moribꝫ imperio potestate psperis re
bus immutari: sperni ab his ueteres amicicias. Indulgẽ
nouis. Quid aũt stultius est q̃ cum plurimũ copijs
facultatibꝫ opibꝫ possint cetera parare que parantur
pecuniam equos uestem famulos uasa pciosa amicos
non parare optimam et pulcerrimã uite ut ita dicã suppel
lectilem: Et .n. cum cetera parant: cui parent̃ nesciunt

nec cuius causa laborent. e[...]ius enim est istorum quodque q
uincat uiribus: amicorum sua cuique permanet stabilis et certa
possessio. ut et iam si illa maneant que sunt quasi dona
fortune tamen uita inculta et deserta ab amicis non possit esse
iocunda. Sed hec hactenus.

Constituendi autem sunt qui sint in amicicia fines: quasi
termini diligendi. de quibus tres uideo sententias ferri: quarum
nullam probo. unam ut eodem modo erga amicum affecti
simus quo erga nosmet ipsos. alteram ut nostra in amicos beniuo
lentia illorum erga nos beniuolentie pariter equaliterque re
spondeat. Tertiam ut quanti quisque se ipsum facit tanti ab
amicis fiat. harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. Nec
enim illa prima uera est ut quemadmodum in se quisque sic in amicum
sit animatus. Quam multa sunt enim que nostra causa numquam faceremus
facimus causa amicorum. precari ab indigno supplicare tamen accerbius
in aliquem inuehi insectarique uehementius: que in nostris
rebus non satis honeste in amicorum fiunt honestissime. Multe
que sunt res in quibus de suis commodis uiri boni multa de
trahunt detrahique patiuntur. ut his amici potius quam ipsi fru
antur. Altera sentencia est que definit amiciciam paribus
officiis ac uoluntatibus. Hoc quidem est nimis exigue et exi
liter ad calculos uocare amiciciam: ut par sit ratio acceptorum
et datorum. ditior mihi et affluentior uidetur esse uera amicicia
nec obseruare stricte ne plus reddat quam acceperit. Neque enim
uerendum est ne quid excidat. aut ne quid interram de
fluat. ut ne plus equo quid in amiciciam congeratur. Terti
us uero ille finis deterrimus est ut quanti quisque se ipsum faciat
tanti fiat ab amicis. Sepe enim in quibusdam aut animus abiectior
aut spes amplificande fortune fractior est. Non est igitur
amici talis esse in eum qualis ille in se est: sed potius eniti
et efficere ut amici iacentem animum excitet inducatque spem cogi

tationeq; meliorem. Alius igitur finis uere amicicie constituē
dus est. si prius quod maxime reprehendere Scipio solitus
sit ex dixero. Negabat ullam uocem inimiciorē amicicie
potuisse repperiri q̄ eius qui dixisset ita amare oportere
ut aliquando esset osurus. Nec uero se adduci posse ut
hoc quemadmodū putaret a Biante esse dictum cre
deret. qui sapiens esset habitus unus e septem. sed impuri
cuiusdam aut ambitiosi. aut oīa ad suam potentiam reuo
cantis esse sentenciam. Quonam .n. modo quisq̄ amicus
esse poterit eius cui se putabit inimicum esse posse. Qui
etiam nece erit cupere et optare ut q̄ sepissime peccet amicus
quo plures det sibi tanq̄ ansas ad reprehendendū. Rursus
autem recte factis cōmodisq; amicorum necesse erit angi
dolere et inuidere. Quare hoc quidē preceptū cuiuscunq;
est ad tollendā amiciciam ualet. Illud potius precipiendū fuit
ut eam diligentiā adhiberemus in amiciciis comparandis ut
ne quando amare inciperemus eum quem aliquando odis
se possemus. Quin etiam si minus felices in deligendo
fuissemus ferendū id Scipio potius q̄ inimiciciarum tempus
cogitandum putabat. His igitur finibus utendum arbitror ut
cum emendati mores amicorum sint tum sit inter eos oīum
rerum consiliorum uoluntatū sine ulla exceptiōe cōitas. ut
etiam si qua fortūa acciderit ut minus iuste amicorum uolūtates
sint adiuuande in quibus eorum aut de capite agat̄ aut fama
declinandū est de uia mō ne sūma turpitudo sequat̄. Est .n.
res quatenus amicicie dari uenia possit. Nec uero negligenda est
fama. nec mediocre telum ad res gerendas existimare
oportet beniuolentiā ciuiū. quā blandiciis et assentādo
colligere turpe est. Virtus quam sequit̄ caritas minimē
repudianda est. Sed persepe redeo ad Scipionē cuius
oīs sermo de amicicia erat. Querebat̄ .n. quod in oībus rebus

homines diligentiores essent . capras et oues quot quisque
haberet dicere posset amicos quot haberet dicere non
posset . Et in illis parandis adhibere curam . Sed in ami
cis eligendis negligentes esse . nec habere quasi signa que
dam et notas quibus eos qui ad amiciciam essent ido
nei iudicarent . Sunt igitur firmi et stabiles et constantes
eligendi . cuius generis est magna penuria . et iudicare
difficile est sane nisi sit expertum . experiendum est autem
in ipsa amicicia . Ita precurrit amicicie iudicium . tollit
que experiendi potestatem . Est igitur prudentis sustinere
ut cursum sic impetum beniuolentie quo utamur
quasi aquis tempestatis sic in amiciciis aliqua parte
periclitatis moribus amicorum . Quidam sepe in parua pecu
nia perspiciuntur quam sint leues . Quidam autem quos parua
mouere non potuit cognoscentur in magna . Sin uero
erunt aliqui repti qui pecuniam preferre amicicie
sordidum existiment ubi eos inueniemus qui ho
nores magistratus imperia potestates opes amicicie non
anteponant ? ut cum ex altera parte proposita hec sint ex
altera ius amicicie non multo illa malint . Imbecilla
enim natura est ad contemnendum potentiam . quam etiam
si neglecta amicicia consecuti sunt obscuratum iri ar
bitrantur quia non sine magna causa sit neglecta ami
cicia . Itaque uere amicicie difficillime repiuntur in iis qui
in honoribus in reque publica uersantur . Ubi enim istum inuenias
qui honorem amici anteponat suo . Quid ut hec omittam
quam graues quam difficiles plerisque uidentur calamitatum
societates . ad quas non est facile inuentus qui descendat .
Quamquam Ennius ait recte amicus certus in re incerta
cernitur . tamen hec duo leuitatis et infirmitatis plerosque
conuincunt . aut si in bonis rebus contemnunt aut in malis

deserunt. Qui igitur utraque in re grauem, stabilem, constantem se in amicicia prestiterint, hunc maxime ex raro genere hominum iudicare debemus et pene diuino. Firmamentum autem stabilitatis constantieque fides est eius quam in amicicia querimus. Nihil enim stabile quod est infidum. Simplicem preterea et communem et consentientem, id est qui rebus eisdem moueatur, eligi par est. que omnia pertinent ad fidelitatem. neque enim fidum potest esse multiplex ingenium et tortuosum. neque uero qui non eisdem rebus mouetur et nature consentit, aut fidus aut stabilis potest esse. Addendum eodem est ut ne criminibus aut inferendis delectetur amicus, aut ne credat oblatis. que pertinent omnia ad eam quam iam dudum tracto constantiam. Ita fit uerum illud quod initio dixi amiciciam nisi inter bonos esse non potest. Est enim boni uiri quem eundem sapientem licet dicere, hec duo tenere in amicicia.

Primum ut nequid fictum sit, ne ue simulatum. Aptius enim uel odisse magis ingenui est quam fronte occultare sententiam. Iam deinde non solum ab aliquo oblatas criminationes repellere oportet, sed ne quidem ipsum esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse uiolatum. Accedat huc suauitas quedam oportet sermonum atque morum, haud quaquam mediocre condimentum amicicie.

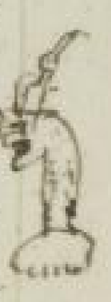

Tristicia autem absit et in omni re seueritas. habet illa quidem grauitatem. sed amicicia remissior esse debet, et liberior et dulcior, et ad omnem comitatem facilitatemque proclinior.

Existit autem hoc loco quedam questio subdifficilis num quando amici noui digni amicicia ueteribus sint anteponendi, ut equis uetulis teneros anteponere solemus? Indigna dubitatio homine hec est. Non enim debent esse amiciciarum sicut aliarum rerum saciet ates. ueterrima queque

ut ea uina que uetustatem ferunt esse debent suauissima
uerumq; illud est quod uulgo dicit. multos modios
salis simul edendos esse ut amicicie munus simul expletū
sit. Nouitates autē si spem afferunt ut tanq̄ in herbis
non fallacib; fructus appareat. non sunt ille quidē repu
diande. Vetustas tn̄ loco suo conseruanda. Maxima aūt
est uis uetustatis et consuetudinis. ut in ipso equo cui'
modo mentionem feci si nulla res impediat nemo ē q nō
eo quo cum consueuit libentius utat' q̄ intractato et nouo.
nec uo tantū in hoc quod est aīal. sed etiam in his que sūt
inanimata/consuetudo ualet/cum locis ipsis delectemur
montuosis et siluestrib; in quib; diutius commorati sumus.
Sed maximū est in amicicia superiorem parem esse inferiori
Sepe. n. excellentie quedam sunt, qualis erat Scipionis
in nr̄o ut ita dicam grege nunq̄ se ille philo nunq̄
rutilio nunq̄ mumio anposuit nunq̄ inferioris ordīs
amicis. Quintum uo maximū frēm egregium uirū
omnīo sibi nequaq̄ parem. ul' qd is anībat etate tanq̄ su
periorem colebat. suos omnes p se posse esse ampliores uo
lebat. Quod faciendum imitandumq; est omnibus. ut
si quam pstantiā uirtutis ingenij fortune consequuti sunt
impartiant eam suis communicentq; cum pximis. ut si
parentib; sint nati humilibus si ppinquos habeant imbecil
liores ul' aīo ul' fortuna eorum augeant opes eisq; hono
ri sint et dignitati. ut in fabulis qui aliquandiu ppter
ignorantiā stirpis et generis in famulatu fuerunt. cum
cogniti sunt. et aut deorum aut regum filii inuenti
retinent tn̄ caritatem in pastores quos patres multos an
nos esse duxerunt. Quod quidem multo pfecto magis
in ueris patrib; ceterisq; faciendū est. Fructus. n. inge
nij et uirtutis omnisq; pstantie tum maximus capit'

cum in pximum quenq; confertur. Ut ig' ii qui sunt
in amicicie coniunctionisq; necessitudine supiores exe
quare se cum inferiorib; debent. Sic inferiores nō do
lere se a suis aut ingenio aut fortuna aut dignitate su
pari. quor pleriq; aut querunt semp aliquid. aut etiam
exprobant. eoq; magis si habere se putant quod et of
ficiose et amice et cum labore aliquo suo factum queant
dicere. odiosum sane genus hominum officia exprobran
tium. que meminisse debet is in quem collata sunt
non commemorare qui contulit. Quamobrem ut ii
qui supiores sunt summitte se debent in amicicia sic quo
dam mō inferiores extollere. Sunt enim quidam qui mo
lestas amicicias faciunt. cum ipi se contemni putant. quod
non fere contigit nisi iis qui etiam contemnendos se
arbitrantur. qui hac opinione non mō uerbis sed etiam
ope leuandi sunt. Tantum autem cuiq; est tribuendum
primum quantum efficere possis. deinde quantum etiam
ille quem diligas atq; adiuues ualeat sustinere. Non
enim posses tu quantum uis excellas omnes tuos ad ho
nores amplissimos pducere. ut Scipio. P. Rutilium
consulem potuit efficere. fratrem eius. L. nō potuit.
Que si etiam possis quoduis deferre ad alterum. uidendum
est tamen quid ille possit sustinere. Omnino amicicie corrobora
tis iam confirmatisq; et ingeniis et etatib; iudicande
sunt. nec oportet si qui ineunte etate uenandi aut
pile studiosi fuerint eos habere necessarios quos tum
eodem studio pditos dilexerunt. Isto enim modo nutrices
et pedegogi iure uetustatis plurimum beniuolentie postu
labunt. qui negligendi quidem nō sunt sed alio quo
dam modo colendi. Aliter amicicie stabiles nō possunt
pmanere. dispares enim mores disparia studia secuntur. quorum

dissimilitudo dissociat amicicias. Nec ob aliam causam
ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non pos
sunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta et maxima potest
esse morum studiorumque distantia. Recte etiam precipi potest
in amiciciis, ne quis intempata benivolentia quadam
quod persepe fit impediat magnas utilitates amicorum.
Nec enim ut ad fabulas redeam troiam neoptholemus capere
potuisset si Lycomedem apud quem erat educatus multis
cum lacrimis iter suum impedientem audire voluisset. Et
sepe incidunt magne res, ut discedendum sit ab amicis, quas
qui impedire vult, eo quod desiderium facile non ferat: is
et infirmus est mollisque natura, et ob eam ipsam causam
in amicicia parum iustus. Atque in omni re considerandum
est: et quid postules ab amico, et quid paciare a te impe
trari. Est etiam quedam calamitas in amiciciis dimittendis
non numquam necessaria. Iam enim a sapientum familiaritati
bus ad vulgares amicicias oratio nostra dilabitur. Erumpunt
sepe vitia amicorum tum in ipsos amicos, tum in alienos
quorum tamen ad amicos redundat infamia. Tales igitur amicicie
sunt remissione usus eluende. Et ut Catonem dicere au
divi dissuende sunt magis quam discindende, nisi quedam
ad modum intollerabilis iniuria exarserit, ut neque re
ctum neque honestum sit, neque fieri possit ut non statim alie
natio disiunctioque facienda sit. Sin autem aut morum aut
studiorum commutatio quedam, ut fieri solet facta erit
aut in rei publice partibus dissensio intercesserit, Loquor
enim ut paulo ante dixi non de sapientum sed de communibus
amiciciis. Cavendum erit ne non solum amicicie deposite
sed inimicicie etiam suscepte videantur. Nihil enim est turpius
quam cum eo bellum gerere qui cum familiariter vixeris. Ab
amicicia Q. Pompeii meo nomine se removerat ut

sciis Scipio, propter dissensionē aūt que erat in re. pu.
alienatus est a collega nr̄o Metello. utrumq; egit ḡuit'
atrocitate & offensione aī nō acerba. Quamobrē pimū
danda opera est. ne que aīcorū dissidie fiant. Sin
tale aliquid euenerit ut extincte potius amicicie q̄
oppresse esse uideant'. Cauendum tn̄ est ne & iā ī gues
inimicicias conuertant se amicicie. Ex quib; iurgia
maledicta ꝯtumelie gignunt'. Que tn̄ si tollerabiles
erunt ferende sunt, & hic honos ueteri aīcicie tribuēd'
est. ut is in culpa sit qui faciat non is qui patiat' iniuriā.
Omnino omnium horum uiciorū atq; incomodorū
una cautio est atq; una puisio ut ne nimis cito dili
gere incipiant neue in dignos. digni aūt sunt aīcic
quib; in ipsis inest causa cur diligant'. Rarū ē gen'
est qdem oīa p̄clara rara sunt. Nec quicq̄ difficili' q̄ re
perire quod sit oī ex pte in suo gne pfectum. Sed
pleriq; neq; in reb; humanis q̄cq̄ bonū norūt nisi
qd fructuosū sit. & amicos tanq̄ pecudes eos potis
simum diligunt ex quib; sperant se maximū fructū
esse capturos. Itaq; pulcherrima illa & maxime nāli
carent amicicia p se & pp se expetenda. nec ipi sibi ex
sunt hec uis aīcicie ē & qualis & quanta sit. Ipe. n.
se quisq; diligit non ut aliquā a se ipo mercedē exigat
caritatis sue. Sed qꝛ p se sibi ipe quisq; carus est. Que nī
idem in amicicia transferatur uerus amicus nūq̄ copi
etur. Est. n. is quidē tanq̄ alt' idem. Que si hoc apparet
in bestiis uolucrib; agrestib; natantib; cicuribus
feris. Primū ut se ipe diligant. Id. n. pariter cū oī
animante nascat'. Deinde ut requirant atq; appetant
ad quas se applicent eiusdē generis animantes. idq; fa
ciunt cum desiderio. & cū quadā silitudine amoris hu

mani quanto id magis in homine fit natura. qui et
se ipe diligit et alterum acquirit cuius animum ita cum
suo misceat ut efficiat pene unum e duobus. Sed pleriq;
puerse ne dicam impudenter habere talem amicum uo
lunt quales illi esse non possunt. queq; ipsi iam nõ tri
buunt amicis hec ab his desiderant. Par est autẽ ipm
primum uirum bonum esse tum alterum sui similem +
querẽ. In talibus ea quã iam dudum tractauimus sta
bilitas amicicie confirmari pot. cum homines beniuolẽ
tia coniuncti primũ cupiditatibus ijs quibus ceteri fuiũt
impabunt. deinde equitate iusticiaq; gaudebunt. Omnia
q; alt palto suscipiet. neq; quicq̃ unq̃ nisi honestũ et rec
tum alter ab altero postulabit. Neq; solum colet inter se
ac diligent. sed etiam uerebunt. Nam maximũ or
namentum amicicie tollit. qui ex ea tollit uerecundiam.
Itaq; in his pniciosus est error. qui existimant libidinũ
peccatorumq; omnium patere in amicicia licentiã. virtu
tum amicicia adiutrix a nã data est non uicior comes.
Vt qm solitaria non posset uirtus ad ea que sũma sunt
puenire coniuncta ac sociata cum altera pueniret. q̃ si iit
quos societas aut est aut fuit aut futura est eorũ est hũd
ad sũmũ nature bonum optimus beatissimusq; comitatus.
Haec est inq̃ societas in qua omnia insunt que putant ho
mines expetenda honestas gloria tranquillitas aĩ atq;
iocunditas. Et cum hec adsint beata uita sit et sine his
esse nõ possit. Quod cum optimũ maximumq; sit si id
uolumus adipisci uirtuti opa danda est. sine qua n aĩciã
nec ullã rem expetendã consequi possumus. Ea uo neglec
ta qui se amicos habere arbitrant tum se deniq; errasse
sentiunt cum eos grauis aliquis casus expiri cogit. quo
et pbaueris
circa dicendũ est et sepius cum iudicaueris diligẽ oportet nõ

cum dilexeris iudicare. Sed cum multis in rebꝫ negligētiā
plectimur tum maxime in amicicijs & deligendis & co
lendis. pposteris .n. utimur ɔsilijs & acta agimus: quod
uetamur uetere puerbio. Nam implicati ultro & citro
ul usu diuturno ul etiam officijs repente in medio c̄su
amicicias exorta aliqua occasione dirumpimus. quo
etiam magis uitupanda est rei maxime necessarie tan
ta incuria. Una est .n. amicicia in rebꝫ humanis: de cuiꝰ
utilitate omnes uno ore consentiunt. quanq̄ a mltis
ipsa uirtus contemnitur. & uendicatio quedā atqꝫ ostē
tatio dicit esse. Multi diuitias despiciunt quos paruo
ɔtentos tenuis uictus cultusqꝫ delectat. honores uo q̄rꝫ
cupiditate quidam inflāmant quos multi ita ɔtemnūt
ut nichil inanius nihil esse leuius extimēt. Itemqꝫ cetā
que quibusdam admirabilia uident pmulti sunt qui p
nihilo putent. De amicicia uo omnes unum & idē sentiūt.
Et ij qui ad rem. pu. se contulerunt & ij qui rerū cognitiōe
doctrinaqꝫ delectant & ij qui suū negocium gerunt +
ociosi. Postremo ij qui se totos tradiderunt uoluptatibꝫ
sine amicicia uitam esse nullā ducunt. Si mō uelint aliqꝫ
ex parte liberalit uiuere. Serpit .n. nescio quō p omnium
uitas amicicia nec ullam etatis degende rationē patitur
expertem sui. Quin etiam si quis aspitate ea est & īma
nitate nature ut congressus hominum fugiat atqꝫ oderit
societatem qualem fuisse athenis Thymonē nescio quē
accepimus tn̄ is pati non possit ut non acquirat aliquē
apud quem euomat uirus acerbitatis sue. Atqꝫ hoc +
maxime iudicaret si quid tale possit ɔtingē: ut aliquis nos
deus ex hominū frequentia tolleret: & in solitudiē uspi
am collocaret: atqꝫ ibi suppeditans oīuꝫ rerū q̄s natura
desiderat habundantiam & copiā homis oīo aspiciūdi

potestatem eriperet. Quis tam esset ferreus qui eam
uitam ferre posset? cuiq; non auferret fructum uolu
ptatum omnium solitudo. Verum ergo illud est: quod a
Tarentino archita ut opinor dici solitum nostros senes
commemorare audiui ab aliis senibus auditum: si quis in
celum ascendisset naturamq; mundi et pulchritudinem
syderum perspexisset insuauem illam admirationem ei fo
re que iocundissima fuisset si aliquem cui narraret ha
buisset. Sic natura solitarium nihil amat: sempq; ad aliquod
tamquam adminiculum adnititur: quod in amicissimo
quoq; dulcissimum est. Sed cum tot signis eadem natura
declaret quid uelit ac querat et desideret tamen obsurde
scimus nescio quomodo nec ea que ab ea monemur audi
mus. Est enim uarius et multiplex usus amicicie multe
q; cause suspicionum offensionumq; dantur: quas tum uita
re tum releuare tum ferre sapientis est. una illa sub
leuanda offensio est: ut et utilitas in amicicia et
fides retineatur. Nam et admonendi amici sepe sunt
et obiurgandi: et hec sunt accipienda amice cum be
niuole fiunt. Sed nescio quomodo uerum est quod
in andria familiaris meus dicit obsequium amicos
ueritas odium parit. molesta ueritas est siquidem
ex ea nascitur odium: quod est uenenum amicicie. Sed
obsequium multo molestius quod peccatis indulgens preci
pitem amicum fieri sinit. Maxima autem culpa in eo
est qui et ueritatem aspernatur: et in fraude obsequio
impellitur. Omnino igitur hac in re habenda ratio
et diligentia est: et primum ut admonitio acerbitate
deinde ut obiurgatio contumelia careat. In obsequio
autem quoniam terentiano uerbo libenter utimur comitas ad
sit. assentatio uiciorum adiutrix procul amoueatur: que

non modo amico sed ne libero quidē digna ē. Aliter .n.
cum tyranno aliter cū aīco uiuit. Cui autē aures cla
use ueritati sunt: ut ab amico uerū audire nequeat,
huius salus desperanda ē. Scitū est .n. illud Catonis:
ut multo meli⁹ de quibusdam acerbos inimicos mereri.
q̄ eos amicos qui dulces uideant. Illos uerū saepe
dicere. hos nunq̄. Atq; illud absurdū est qđ ii qui
monent eam molestiam quā debēt capere nō capiunt
eam capiunt qua deberent carere. Peccasse .n. se nō
angunt: obiurgari moleste ferunt quod contra oporte
bat. delicto dolere correctione gaudere. Ut igitur
& monere & moneri pprium est uere amicitiae. et
alterum quidē libere facē nō aspere. alterū patienter
accipē nō repugnant. Sic habendū est nullā ī amici
ciis pestem esse maiorē q̄ adulationē blanditiā & as
sentationē. Qr multis .n. nominib; est hoc uitiū no
tandum leuium hominū ac fallacium ad uoluntatē loquē
tium omnia nihil ad ueritatē. Cū autē omniū rerū simula
tio est uitiosa tollit .n. iudicium ueri idq; adultera
tum maxime repugnat amicitiae. delet .n. ueritatē
sine qua nomen amicitiae manē nō pot. Nam cū amicitiae
uis sit in eo ut unus q̄i animus fiat ex plurib; qui fi
poterit: si nec in uno quidem quoq; unus anim⁹ erit idē
q; semp: Sed uari⁹ commutabilis multiplex. Quid
.n. pot esse tam flexibile tam deuium q̄ animus eius
qui ad alteri⁹ nō mō sensum ac uoluntatē sed & uultū
et nutū conuertitur. Negat quis. nego. ait. aio. postremo
imperaui egomet mihi oīa assentari ut ait idem Terenti⁹.
S & ille in Gnatonis psona qđ amicitiae genus adhibē
oio leuitatis ē. Multi autē Gnatonū similes cum sint
loco fortuna fama supiores horū est assentatio molesta

cum ad uanitatē accessit illorum auctoritas. Secerni aūt blandus amicus a uero et internosci tam facile pōt adhibita diligentia q̄ oīa simulata et fucata a sinceris atq; ueris.
Contio que ex imperitissimis constat tn̄ iudicare solet qd intersit inter popularē assentatorem et lenē ciuē et intē constantē et seuerum et grauē. Quibus blanditiis. C. Papirius consul nup influebat in aures contionis cū ferret legem de tribunis plebis reficiendis dissuasimus nos. Sed nihil de me. De Scipione dicam libent̄. Quanta illa dii immortalis fuit grauitas, quanta in oratione maiestas ut facile ducē pplo. ro. non comitem diceres. Sed affuistis et est in manib; oratio. Itaq; lex pplaris suffragiis populi repudiata est. Atq; ut ad me redeam meministis. Q. Maximo fratre Scipionis et L. Mancino ꝯsulib; q̄ popularis lex de sacerdotiis. C. Licinii Crassi uidebatur. Coaptatio n. collegiorū ad populi beneficium transferebat̄. Atq; is instituit in forum uersus agere cū populo. Tamen illius uendibilem orationē religio deorū īmortalium nobis defendentib; facile uincebat. Atq; id actū est p̄tore me ppl'. ro. quinquennio anq̄ ꝯsul sum factus. Ita ratioē magis q̄ sūma auctoritate causa illa defensa est. Quod si in scena .i. in contione in qua reb; fictis et adumbratis loci plurimū est tamen uerum ualet: si modo id patefactū et illustratū est: quid in amicitia fieri oportet: que tota ueritate ppendit̄. in qua n̄ ut dicit̄ apertum pectus uideas: tuumq; ostendas n̄ fidum nihil exploratū habeas: nec amare quidem possis aut amari. cū id q̄ recte fiat ignores. Quamq̄ ista assentatio perniciosa sit: nocere tn̄ nemini pōt nisi ei qui eā recepit: atq; ea delectatur. Ita fit ut assentatorib; is patefaciat aures suas maxiē qui ipse sibi assentet̄. et se maxime delectet.
Omnino est amans sui uirtus. optime .n. se ip̄a nouit.

Q̄q; ama:

q̄ q; amabilis sit intelligit. Isto aūt non de uirtute nunc loquor sed de uirtutis opinione. uirtute .n. ipsa non tam multi p̄diti esse q̄ uideri uolunt. hos delec tat assentatio. his fictus ad ipsorum uoluntatem sermo cum adhibetur orationem illam uanam testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igr̄ hec amicicia cuȝ alter uerum audire non uult. alter ad mentiendum pat est. nec parasitorum in comediis assentatio faceta uideret nisi essent milites gloriosi. Magnas uero agere gratias thais m̄. satis erat respondere magnas. Ingentes inquit. Semp au get assentator id quod is ad cuius uoluntatē dicitur uult esse magnum. Quamobrem quanq̄ blanda ista uanitas apud eos ualet qui ipi illam allectant et inui tant tū etiam ueteres grauiores constantioresq; admonē di sunt ut animaduertant ne callida assentatione capiantur. Apte .n. adulantem nemo non uidet. nisi qui admodum excors est. Callidus ille et occultus ne se insinuet stu diose cauendū est. Nec .n. facillime agnoscit quippe q et iam aduersando sepe assentetur et litigasse simulans blā diatur. Atq; ad extremū det manus. uinciq; se patiat. ut qui illusus sit plus uidisse uideatur. Quid autem turpius q̄ illudi. quod ne accidat cauendum est. ut si me hodie aū omnes amicos stultos senes uersens atq illudens lautissime. Haec .n. etiam in fabulis stultissima persona est et improborum et incredulorum senum. Sed ne scio quo pacto ab amiciciis pfectorum hominū .i. sapientū de hac dico sapiū que uidetur in homine cadere posse ad leues amicicias defluxit nr̄a oratio. Quamobrem ad illā primam redeamus. eamq; ipsam concludamus aliquando. ut inq̄. C. fanni. et tu. Q. Muti et conciliat amicicias et conseruat. In ea est .n. conuenientia rerū et morū. In ea sta

stabilitas: in ea constantiā est. que cum se extulit: et
ostendit suum lumen. et idem aspexit cognouitqȝ
in alio: ad id se admouet. uicissimqȝ accipit illud
qđ in altero est / ex quo exardescat siue amor / siue
amicicia. utrūqȝ .n. dictū est ab amando. Amare aūt
nihil est / nisi eum ipm̄ diligere quem ames / nulla
indigentia nulla utilitate quesita / que tn̄ ipsa exflo
rescat. ex amicicia etiā si tu eam secutus sis. hac nos
adolescentes beniuolentiā senes illos. L. paulum. M.
Catonem. C. Gallum. P. Nasicam. T. Graccum Sci
pionis nr̄i socerum dileximus. Hec etiā magis elucet
inter equales: ut int̄ me et Scipionē. L. furium. P.
rutilium. Spurium mumium. uicissim aūt senes i ado
lescentium caritate acquiescimus: ut in nr̄a: utqȝ in
Q. Tuberonis. et quidē etiam admodū adulescentis
Sp. rutilij. Auli uirginei familiaritate delector. qm̄
ita ratio comparata est / uite natureqȝ nostre / ut alia
etas oriat̄ / maxime q̄dem optandū est / ut cū equalibȝ
possis / quibuscūtanq̄ e carceribȝ emissus sis / cū hisdē
ad calcem ut dicit̄ puenire. Sed qm̄ res humane fra
giles caduceqȝ sunt semp aliqui acquirendi sunt q̄s
uere diligamus: et aquibȝ diligamur. Caritate enim
beniuolentiaqȝ sublata oīs ē e uita sublata iocunditas.
Mihi quidem Scipio quanq̄ est sbito ereptus uiuit tamē
sempqȝ uiuet: uirtutē .n. amaui illi' uiri que extincta
non est. nec m̄ soli uersat̄ an̄ oculos / qui illa semp in
manibȝ habui: sed etiam posteris erit clara et insignis.
Nemo unq̄ animo / aut spe maiora suscipiet / qui sibi illi'
memoriā atqȝ imaginem pponendā nō esse putet. Ego
quidem ex omnibȝ rebus / quas mihi aut fortuna aut
natura tribuit / nihil habeo quod cū Scipionis amicicia

possim compare. In hac m̄ de. re. pu. ɔsensus. In hac rerum priuatarum ɔsilium: in eadem requies plena oblectationis fuit. Nunq̄ illū ne minima quidē re offendi quod quidem senserim. Nihil .n. audiui ex eo ipe quod nollem. vna domus erat. idem uictus: isq; cōis: neq; solum militiā: sed etiā pegrinationes rusticationesq; communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi aliquid atq; discendi in quib; remoti ab oculis populi omne ociosum tpus contriuimus. Quarū rerum recordatio & memoria si illa cum illo occidisset desiderium ɔiunctissimi uiri & amantissimi ferre nullo modo possem. Sed nec illa extincta sunt: aluntq; potius & augent cogitatiōe & memoriā mea. Et si illius plane orbatus essem magno tñ affert m̄ etas ipā solatium. Diutius enī iā in hoc desiderio esse non possum. Omnia aūt breuiā tollerablia esse debēt: etiam si magna sint. Haec habui de amicicia que dicē. uos aūt hortor ut ita uirtutē locetis sine qua amiciciā esse nō pōt: ut ea excepta nihil amicicia praestabilius putetis. Finis:—

Laus Deo.

M. Tullij Ciceronis liber de amicicia explicit:—

M. T. Ciceronis de senectute liber incipit foeliciter.

O Tite si quid ego te adiuto curam ue leuasso
que nu͂c te coquit & uersat in pectore fixa
& qua deprimeris en quid erit p̄mij? Licet
.n. mihi uersib⁹ hisdem affari te Attice quib⁹
affatur Ennius Flaminium ille uir haud magna cu͂
re sed plenus fidei. Quanq̄ certe scio non ut flam
minium solicitarier te sic noctesq3 diesq3. Noui enim
modationem animi tui & equitatē: teq3 non cognomen
solum athenis deportasse: sed humanitatē atq3 prudentiā.
Et tu͂ eisdem suspicor te reb⁹ quib⁹ me ip̄m interdum
grauius commoueri. Quarum consolatio & maior est
& in aliud tp̄us differenda. Nunc au͂t m̄ uisum est d
senectute aliquid ad te conscribere. Hoc .n. onere quod
mihi tecum cōe est aut iam urgentis aut certe aduē
tantis senectutis & te & me ip̄m leuari uolo. Etsi te
quidem id modice ac sapient sicut omnia & ferre & latu
rum esse certo scio. ¶ Sed m̄ cu͂ de senectute uellē ali
quid scribē: tu occurrebas dignus eo munere quo uterq3
nostrum coīt uteret. Mihi quidē ita iocunda hui⁹ lib
confectio fuit ut non modo omnes absterserit senectu
tis molestias: sed effecerit etiam mollem atq3 iocundā
senectutem. Nunq̄ igr̄ satis digne laudari ph̄ia poterit.
cui qui pareat omne tp̄us etatis sine molestia possit degē.
Sed de ceteris & diximus multa & sepe dicemus ¶ Hunc lib⁹
ad te de senectute nu͂c missimus. Omnē au͂t sermonem
tribuimus non Thytono ut Aristodexus ne paru͂ auc
toritatis esset in fabula. Sed M. Catoni seni quo ma
iorem auctoritatē haberet oratio apud quem Lelliu͂ &
Scipionem fecimus admirantis qp is tam facile senectu
tem ferat: hisq3 eu͂ respondentē: qui si uidebit eruditius

disputare quam consueuit ipse in suis libris, attributo litteris
grecis quarum constat eum perstudiosum fuisse in senec-
tute. Sed quid opus est plura. Iam enim ipsius Catonis
sermo explicabit nostram omnem de senectute sententiam.

Scipio.

Sepe numero admirari soleo cum hoc C. Lellio cum
ceterarum rerum tuam excellentem Cato perfectamque
sapientiam tum vel maxime quod numquam senectutem gravem
tibi esse senserim. que plerisque senibus sic odiosa est: ut
onus se gravius ethna dicant sustinere. Cato. Rem haud
sane difficilem Scipio et Lelli admirari videmini.
Quibus enim est nihil opis in ipsis ad bene beateque vivendum.
iis omnis gravis est etas. Qui autem omnia bona a se ipsis petunt
his nihil potest mali videri quod nature necessitas afferat.
Quo in genere est in primis senectus quam ut adipiscantur
omnes optant eandem accusant adepti. tanta est inconstantia
stultitiam atque perversitas. Obrepere eam aiunt citius
quam putavissent. Primum quis coegit eos falsum putare.
Qui enim citius adolescentie senectus quam pueritie adolescen-
tia obrepit. Deinde qui minus gravis esset his senectus
si octingentesimum annum agerent quam octogesimum.
preterita enim etas quamvis longa cum effluxisset nulla consolatione
permulcere posset stultam senectutem. Quocirca si sapientiam
meam admirari soletis que utinam esset digna opinione
vestra nostroque cognomine. In hoc sumus sapientes quod naturam
optimam ducem tamquam deum sequimur. eique paremus.
a qua non verisimile est cum ceterae partes etatis bene
descripte sint extremum actum tamquam ab inerti poeta esse
neglectum. Sed tamen necesse fuit esse aliquid extremum
tamquam in arborum baccis terreque frugibus maturitate
tempestiva quasi vietum atque caducum. quod ferendum

est molliter sapienti. Quid enim est aliud gigantum more
bellare cum diis nisi nature repugnare. Lellius. Atque
Cato gratissimum nobis ut etiam pro Scipione pollicear
feceris, quoniam speramus et volumus quidem senes fieri si
quidem a te multo ante didicerimus quibus facillime ra-
tionibus ingravescentem etatem ferre possimus. Cato.
Faciam vero Lelli presertim si utrique vestrum ut dicis
gratum futurum est. Lellius. Volumus sane nisi
molestum est Cato tamquam longam viam confeceris. quam
nobis quoque ingrediendum sit istuc quo pervenisti
videre quale sit. Cato. Faciam ut potero Lelli.
Sepe enim interfui querelis equalium meorum. pares autem
cum paribus veteri proverbio facillime congregantur. quas
C. Salinator. Sp. Albinus homines consulares nostri fere
equales deplorare solebant: tum quod voluptatibus ca-
rerent sine quibus vitam nullam putarent. tum quod sper-
nerentur ab iis a quibus essent coli soliti. Qui mihi
non videbantur accusare quod esset accusandum. Nam
si id culpa senectutis accideret eadem usu evenirent
reliquisque omnibus maioribus natu quorum ego multorum
cognovi senectutem sine querela. qui se ex libidinum
vinculis laxatos esse non moleste ferret. nec a suis
despicerentur. Sed omnium istiusmodi querelarum in mo-
ribus est culpa non in etate. Moderati enim et nec diffici-
les nec inhumani senes tollerabilem senectutem agunt.
Importunitas autem et inhumanitas omni etati molesta
est. Lellius. Est ut dicis cato. sed fortasse dixerit
quispiam tibi propter opes et copias et dignitatem tuam
tollerabilem senectutem videri. Id autem non posse multis
contingere. Cato. Est istud quidem aliquid Leli
sed nequaquam in isto omnia. Ut Themistocles fertur Seri-

phio cuidam in iurgio respondisse. cum ille dixisset non eum sua sed patrie gloria splendorem assequutum. Nec hercule inquit si ego Seriphius essem ignobilis nec tu si atheniensis esses clarus unquam fuisses. quod eodem modo de senectute dici potest. Nec enim in summa inopia levis esse senectus potest. nec sapienti quidem nec insipienti etiam in summa copia non gravis. Aptissima sunt omnino Scipio et Lelli arma senectutis. artes scilicet exercitationesque virtutum que in omni etate culte cum diu multumque vixeris mirificos efferunt fructus non solum quia nunquam deserunt ne in extremo quidem etatis tempore: quanquam id quidem maximum est. verum etiam quia conscientia bene acte vite multorumque benefactorum recordatio iocundissima est. Ego quidem Q. maximum eum qui Tarentum recepit senem adolescens ita dilexi ut equalem. Erat enim in illo viro comitate condita gravitas. nec senectus mores mutaverat. quanquam eum colere cepi non admodum grandem natu sed tamen iam etate provectum. Anno enim post primum consul fuerat quam ego natus sum. Cumque eo quarto consule adulescentulus miles capuam profectus sum quintoque anno post ad Tarentum questor deinde edilis quadriennio post factus sum pretor quem magistratum gessi Tuditano cethegoque consulibus. cum ille quidem admodum senex suasor legis cynthie de donis et muneribus fuit. Hic et bella gerebat ut adolescens cum plane grandis esset: et hannibalem iuveniliter exultantem patientia sua molliebat. de quo preclare familiaris noster ennius. vnus homo nobis cunctando restituit rem. non ponebat enim rumores ante salutem. Ergo post magis magisque viri nunc gloria claret. Tarentum vero qua vi-

gilantia quo consilio recepit. cum quidem me audiē
te Salinatori cuidam qui amisso oppido fugerat in arcē
glorianti atq; ita dicenti mea opera. Q. fabi Tarentum
recepisti. Certe inquit ridens. nam nisi amisisses nūq̄
recepissem. nec uo in armis p̄stantior q̄ in toga: qui
consul iterum. Sp. Camilio collega quiescente. C.
flaminio. tri. pl. quoad potuit restitit agrū pice
nū & Gallicanū uiritim ɔtra senat auctoritatem
diuidenti augurq; cum esset dicere ausus est opti
mis auspicijs ea geri que pro rei. pu. salute gere
rent. Que uo contra rem. p. ferrent contra auspi
cia ferri. Multa p̄clara in eo uiro cognoui. Sed n̄
est admirabilius q̄ quo modo ille mortē. M. filij
tulit clari uiri & ɔsularis. Est in manibꝯ uiri lau
datio (i. orō funebris) quam cum legimus quem philosophū nō ɔ
temnimus. Nec uo ille in luce modo atq; in oculis
ciuium magnus sed intus domiq; p̄stantior. Qui s
mo que p̄cepta: quanta noticia antiquitatis: q̄nta
scīa iuris & augurij: Multe etiam ut ī homine ro.
littere. Oīa memoria tenebat nō domestica soluꝫ
etiam externa bella: cuiꝯ s̄mone ita cupide fruebar.
quasi tunc diuinarem id quod euenit illo extincto
fore unde discerem neminē. Quorsum igr̄ hec tam
multa de maximo: quia pfecto uidetis nephas
esse dictu miseram fuisse talem senectutē. Nec tn̄ oms
possunt esse Scipiones aut maximi aut urbiū expu
gnatores: ut pedestres nauales ue pugnas ut bella
a se gesta ut triūphos recordent. Est etiam quiete
& pure atq; eleganter acte etatis placida ac lenis
senectus: qualē accepimus platonis qui uno &
octogesimo anno scribens mortuus est. qualemque

Isocratis qui eum librum qui panathenaycus inscribitur
quarto et nonagesimo anno scripsisse dicitur vixitque
quinquennium postea. Cuius magister Leontinus
gorgyas centum et septem compleuit annos neque
unquam in suo studio atque opere cessauit: qui cum ex eo
quereretur cur tam diu uellet esse uiuita. nihil habeo
inquit cur accusem senectutem: preclarum responsum
et homine docto dignum. Sua .n. uicia insipientes et
suam culpam in senectutem transferunt: quod non faciebat
is cuius modo mentionem feci. Ennius. Sicut fortis equus qui
spatio forte supremo uicit olympia. Nunc senio con
fectus quiescit. equi fortis et uictoris senectutem comparat
suam: cuius quidem probe meminisse potestis. Anno
.n. uigesimo post mortem eius hi consules T. Flamminius
et M. Attilius facti sunt. Ille autem Scipione et philip
po iterum consulibus mortuus est: cum ego quinque et sexa
ginta annos natus legem uoconiam magna uoce et bonis
lateribus suasissem annos septuaginta natus: tot .n. uixit
Ennius. ita ferebat duo que maxima putantur onera pau
pertatem et senectutem: ut eis pene delectare uideretur.
ET .n. cum complector animo quattuor reperio causas
cur senectus misera uideatur. unam quod auocet a rebus
gerendis. Alteram quod corpus faciat infirmum. tertiam
quod priuet fere omnibus uoluptatibus. quartam quod haud procul
sit a morte. Earum si placet causarum quanta et quam iusta
sit unaqueque uideamus. A rebus gerendis senectus
abstrahit. a quibus: an iis que geruntur iuuentute et ui
ribus: Nulle ne igitur res sunt seniles que uel infirmis
corporibus animo tamen administrentur: Nihil ergo agebat Q.
Maximus: Nihil L. Paulus pater tuus Scipio socer
optimi uiri filii mei: et ceteri senes fabricii. curii. corun

caniꝫ cum rem. pu. consilio et auctoritate defendebāt
nihil agebant. Ad Appij claudij senectutē accedebat
etiam ut cecus esset. Tamen is cū senatus sententia in
clinaret ad pacem cū Pyrro fedusqꝫ faciendū nō du
bitauit dicere illa que uersibꝫ psecutus est ennius. quo
uobis mentes recte que stare solebant ante hac sese
deflexere uia. ceteraqꝫ grauissime. notum .n. uobis
carmen est. Et tn̄ ipsius Apij extat oratio. Atqꝫ hanc
ille egit septimo et decimo anno post alterum consulatū
cum intra duos consulatus anni decem interfuissent.
censorqꝫ ante superiorem consulatū fuisset. Ex quo intel
ligit pyrrhi bello grandem eum fuisse. et tn̄ sic a patri
bus accepimus. Nihil igr̄ afferunt qui in re gerenda
uersari senectutē negant. Similesqꝫ sunt ut si qui gu
bernatorem in nauigando nihil agere dicant cum alij
malos scandant. p foros alij cursitant. alij sentinam ex
hauriant. Ille aūt manu clauū tenens quietus sedeat
in puppi. et nō ea faciat que iuuenes. At multo et maiora
et meliora facit. Non uiribus aut uelocitatibꝫ aut ce
leritate res magne gerunt. sed consilio auctoritate
et sententia. quibꝫ nō modo orbari sed etiam augeri
solet senectus. Nisi ego forte uobis qui miles et tri
bunus et legatus et consul uersatus sum in uario genē
bellorum cessare nūc uideor cum bella non gero. At sena
tui que sunt gerenda pscribo. et quō carthagini male
iam diu cogitanti bellū inferat multo an̄ denuncio.
de qua uereri non ante desinam q̄ illā excisam esse
cognouero. quam palmam utinā dij īmortales Scipio
tibi reseruent. ut aui reliquias psequare. cuius a morte
tertius hic et trigesimus annus est. Sed illius memoriam
uiri omnes excipient anni consequentes. anno an̄ me cē

sorem mortuus est nouem annis post meum consulatu
cum simul consul iterum me consule creatus esset . mirum
igitur si ad centesimum annum uixisset / sue senectutis eum
poeniteret . Nec enim excursione nec saltu / nec emi
nus hastis / aut cominus gladys uteretur . sed consilio
ratione sententia . que nisi essent in senibus / non summum
consilium maiores nostri senatum appellassent . Apud lace
demonios quidem ii qui amplissimum magistratum
gerunt / ut sunt sic nominantur senes . Quod si legere
aut audire uoletis externas et maximas res . pu.
ab adolescentibus labefactatas / a senibus sustentatas
et restitutas repietis . Cedo qui uestram rem . pu. tantam
amisistis et tam cito . Sic enim percunctantur . ut est in
Neuii poete ludo . Respondent et alia et hec in pri
mis . proueniebant oratores noui et stulti adolesce
tuli . Temeritas est uidelicet florentis etatis / prudentia
senescentis . At memoria minuitur . credo si non eam
non exerceas . aut etiam si sis natura tardior . Temi
stocles omnium ciuium suorum nomina memoria perceperat .
Num igitur censetis / eum cum etate processisset / qui Aristi
des esset Lysimacum salutare solitum . Equidem eos
non modo noui qui sunt sed eorum patres / etiam auos et
pauos . Nec sepulcra legens uereor quod aiunt / ne
memoriam perdam . his enim ipsis legendis in memoriam
redeo mortuorum . Nec uero quenquam senem audiui obli
tum quo in loco thesaurum obruisset . Omnia que curant
meminerunt . ut vadimonia constituta . et qui sibi
et cui ipsi debeant . Quid iurisconsulti . quid ponti
fices . quid augures . quid philosophi . senes quam multa memi
nerunt . Manent et ingenia senibus modo permaneat stu
dium et industria . Neque ea solum in claris et honoratis

viris sed inuita etiam p̄uata & quieta Sophocles ad
summam senectutem tragoedum fecit . pp̄ter quod
studium cum rem neglige̅re familiare uideret a filijs
in iudicium uocatus est : ut quemadmodū nr̄o more
rem male gerentib; patrib; bona interdici solent . Sic
illum quasi desipientem a re familiari remouerent . Tum
senex dicit eam fabulam quam in manib; habebat : & p
xime scripsisset Edippum coloneum recitasse iudicibus .
quesisseq; num illud carmen desipientis uideret : quo
recitato libatus est sententijs iudicū . nū ig̅ hūc : nū
hesiodum : Symonidem : Tersicorū : num quos an̄ dixi
Socratem : Gorgyan : nū homerum : nū philosophor̄
principes pythagoram . democritum : num platonē : nū
Xenocratem . num postea Zenonem . Cleantem : aut quē
uos etiam uidistis Rome Dyogenem stoycum coegit
in suis studijs obmutescere senectus : An in omnib; his
studior̄ agitatio uite equalis fuit : Age ut ista diui
na studia omittamus . possum nominare ex agro sabi
no rusticos romanos . uicinos familiares meos : quib;
absentib; nunq̄ fere ulla in agro maiora op̄a fiunt . nō
serendis non p̄cipiendis non cōdendis fructib; . quāq̄
in alijs minus hoc mirum est . Nemo .n. est tam senex
qui se annū nō putet uiuere posse . Sed hidem elabo
rant in his que sciunt ad se nihil oīo p̄tinē . Serunt ar
bores que alteri seculo p̄sint . ut ait Acilius ī synephe
bis . Nec uo dubitat agricola q̄uis senex . querenti
cui serat respondere . Sero dijs īmortalib; : qui me non
modo accipē hec a maiorib; uoluerunt . sed etiā posteris
prodere . Acilius Cecili⁹ de sene alti seculo p̄spiciente . qi
illud idem . Lelius . Edepol senectus si nihil quicq̄ ali
uicij apportes tecū cum aduenis id unū sat ē q̄d diu t

uiuendo multa que non uult uidet. Cato. At multa for
tasse que uult. atque in ea que nõ uult sepe et iã adolescẽtia
incurrit. Illud uero idem Caecilius dixit uiciosius. Tum equidẽ
in senecta hoc puto miserrimum sentire ea etate se esse odi
osum alteri. Iocundum potius quam odiosum. ut enim adolescen
tibus bona indole preditis sapientes senes delectantur. leuior
que fit senectus eorum qui a iuuentute coluntur et diligũtur.
Sic adolescentes senum preceptis gaudent. quibus ad uirtutẽ
studia ducuntur. Nec minus iocundum me uobis intelli
go quam uos mihi esse iocundos. Sed uidetis ut senectus
non modo languida atque iners non sit. uerum etiam sit
operosa et semper agens aliquid: et moliens tale. scilicet quale
cuiusque studium in superiori uita fuit. Quid quod etiam
addiscunt aliquid. ut Solonẽ uersibus gloriantẽ uidemus
qui se quotidie aliquid addiscentẽ dicit senem fieri: ut
ego feci qui litteras grecas senex didici. quas quidẽ sic aui
de arripui quasi diuturnã sitim explere cupiens. ut ea
ipsa mihi exempla nota essent: quibus me nũc exemplis uti
uidetis. Quod cum fecisse in fidibus Socratẽ audirẽ: uel
lem quidẽ etiã et illud. discebant enim fidibus antiqui. sed in
litteris certe elaboraui.

Nec nunc quidẽ uires desidero adolescentis. is enim erat
locus alter de uicijs senectutis. non plusquam adolescẽ
tulus quod est contra numerum uires tauri aut elephantis de
siderabam. Quod est eo decet uti: et quicquid agas agẽ
pro uiribus. Que enim uox potest esse contemptior quam Milonis
crotoniate: qui cum iam senex esset: athletasque se exer
centes in curriculo uideret aspexisse lacertos suos dicitur: illa
crimans que dixisse. At hi quidẽ iam mortui sunt. Non uero
tam isti quam tu ipse nugator. Nec enim umquam ex te es nobili
tatus: sed ex lacertis et lateribus tuis. Nihil. Sex. emilius

tale. nihil multis annis T. Coruncanius. nihil mō. p. u.
Crassus. a quibus iura ciuibus pscribebant. quorum usque
ad extremū spm est prouecta prudentia. Orator
metuo ne languescat senectute. Est. n. munus
eius nō ingenii solum sed laterum et uirium.
Omnino canorum illud in uoce splendescat etiam nescio
quo pacto in senectute. quod quidem adhuc non
amisi. et uidetis annos meos. Sed tñ est decorus se-
nis smo quietus et remissus. facitque psepe ipsa sibi
audientiā desti senis compta et mitis oratio. quam si
ipse exequi nequeas possis tñ pcipere Scipioni et Le-
lio. Quid. n. est iocundius senectute stipata studiis
iuuentutis. An et has quidem uires senectuti reliqui
mus, ut adolescentes doceat instituat. ad omne officii
munus instruat. Quo qdem ope quid pōt esse pclarius.
Mihi uo. Cn. et. p. Scipiones et aui tui duo. L. Emilius
et. p. Africanus comitatu nobilium iuuenū fortunati
uidebantur. nec ulli bonarum artiū magri sunt nō beati
putandi. q̄uis senuerint uires atque defecerint. etsi
ista ipsa defectio virium uitiis adolescentie efficitur
sepius q̄ senectutis. Libidinosa. n. et intempans adole
scentia effectum corpus tradit senectuti. Cyrus qdē
apud Xenophontē eo smone quem moriens habuit. cū
admodū senex esset negat se unq̄ sensisse senectutem
suam inbecilliorem factam q̄ adolescentiā fuisset. Ego
L. Metellum memini puer. qui cū quadriennio post
alterum consulatū pontifex maximus factus esset uiginti
et duos annos ei sacerdotio pfuit. ita bonis esse uiri
bus extremo tpe etatis, ut adolescentiā non requireret.
Nihil necesse est de me ipso m̄ dicere, quanq̄ est id qdē
senile etatique nr̄e ccedit. Videtis ne ut apud Home

rum sepissime Hector de uirtutib; suis pdicet. Tertiã
iam etatem hominũ uiuebat. nec erat ei uerendũ. ne
uera pdicans de se nimus uideret aut insolens aut
loquax. Et .N. ut ait Homerus ex eius lingua melle
dulcior fluebat oratio. ad quam suauitatem nullis
egebat corporis uirib;. Et tñ dux ille grecie nunq̃
optabat ut Aiacis similes habeat decem. at sex Hesto
ris. quod qdem si sibi acciderit non dubitat qn breui
sit troia pitura. Sed redeo ad me. quartũ ago annũ
et octogesimum. vellem equidem id posse gloriari
qd' cyrus. Sed tñ hoc queo dicere. Non me quidem
his esse uirib; quib; aut miles bello punico aut qstor
eodem bello aut csul in hispania fuerim. aut quadri
ennio post cum tribunus militaris depugnauit apud
Thermophilas .M. Attilio .L. Galabrione csulibus.
sed tñ ut uos uidetis non me plane eneruauit senec
tus nec afflixit. non curia uires meas desidat. nõ
rostra. non amici nõ clientes nõ hospites. Nec enim
unq̃ sum assensus ueteri illi laudatoq; puerbio. quod
monet mature fieri senem si diu uelis esse senex.
Ego uo me minus diu senem esse mallem. q̃ esse senẽ
añ q̃ essem. Itaq; nemo adhuc conuenire me uoluit
quin fuerim occupatus. At minus hẽo uirium q̃
uestrũ utius. Nec uos quidem .T. Pontij centurio
nis uires habetis. Num idcirco est ille pstantior.
Moderatio mõ uirium adsit. et tantũ quantũ potest
quisq; nitat. nec ille quidẽ magno desidio tenebit
uirũ. olympie p stadiũ ingressus milo dr cũ hu
meris suis bouem sustinerz uiuum. vtrũ igit' has
corporis uires an pythagore tibi malis vires igeij
dari. Demiq; isto bono cum adsit gaudeas. cũ absit

ne requiras. nisi forte adulescentes pueritiam paulũ etate
progressi adolescentiam debẽt requirere. Cursus est ctus
etatis. & una uia nature. eaq; simplex. suaq; cuiq; parti
etatis tempestiuitas est data. ut .n. infirmitas puerorũ
& ferocitas iuuenum. & grauitas iam constantis etatis.
Sic & senectutis maturitas naturale quoddã hẽt. quod
tempore suo pcipi debeat. Audire te arbitror Scipio hos
pes tuus Masinissa que faciat hodie nonaginta natus
annos cũ ingressus aliquod iter pedib; sit. in equũ nõ
oĩo ascendere. cũ aũt equo. ex equo nõ descendẽ. nllo
imbre. nullo frigore adduci. ut capite operto sit. summã
q; esse in eo corporis siccitatẽ. Itaq; oĩa exequi Regis
officia & munera. põt ig' exercitatio & temperantia etiã
in senectute conseruare aliquid pristini roboris. Non sunt
in senectute uires. nec postulant' quidẽ uires a senectute.
Ergo legib; & institutis uacat etas nr̃a muneribus hijs que nõ
possunt sine uirib; sustineri. Itaq; nõ modo quod nõ pos
sumus. sed ne quantũ possumus quidem cogimur. At multi
ita sunt imbecilles senes ut nullũ officium aut omnino
uite nullũ munus exequi possint. At id quidẽ nõ ppriũ
senectutis uitiũ est sed cõe ualitudinis & senectutis. Q̃
fuit imbecillis .p. Africani filius is qui te adoptauit Sci
pio. & q̃ tenui aut nulla potius ualitudine. qd' ni ita
fuisset. alterum illud extitisset lumẽ ciuitatis. Ad patriã
.n. magnitudinẽ aĩ doctrina uberior accesserat. Quid
mirum in senib; ig' si infirmi sint aliquando cum id ne
adulescentes quidem effugẽ possint. Resistendũ Lelli
& Scipio senectuti est. eiusq; uitia diligent' compensãda
sunt. Pugnandũ nanq; est tanq̃ contra morbũ sic contra
senectutẽ. Habenda ratio ualitudis. Utendũ exercitationib;
modicis. tñ cibi & potus assumendum. ut reficiant' uires

Quod dicat q legibus nõ cogunt senectutẽ ... corporis laboribus

non op

non opprimant̃. nec uo corpori solum sbueniendum est
sed etiam menti atq; aīo multo magis. Nam hec q̄q;
nisi tanq̄ oleum lumini instiles extinguunt̃ senectute uires.
et corpora quidem exercitationū defatigatione ingrauescit
animi aūt se exercendo leuant̃. Nam quos ait cecilius co
micis stultos senes hos significat credulos obliuiosos
dissolutos que uicia sunt non senectutis sed inertis ignaue
somniculoseq; senectutis. Vt petulantia ut libido magis
est adolescentiū q̄ senū; nec tū omniu; adolescentium
sed non pborum. Sic ista senilis stulticia. que deliratio
appellari solet. senū leuium est non omniū. Quattuor
robustos filios. quinq; filias tantam domū. tantas de
niq; clientelas Apius regebat et cecus et senex. Intentū
n. animu; tanq̄ arcū tanq̄ arcū habebat. nec languescēs
succumbebat senectuti. Tenebat non mō auctoritatē. sed
etiam imperium in suos. metuebant serui. uerebant̃ liberi.
carum omnes habebant. vigebat in ea domo mos patris
et disciplina. Ita. n. senectus honesta est. si se ipsa defē
dit. si ius suū retinet. si nemini mancipata ē. si usq; ad
extremū spm̄ dominat̃ in suos. Vt. n. adolescentē iq̄ senile
aliquid sit. sic senem inquo est aliquid adolescentis pbo.
quod qui sequit̃ corpore senex erit. animo nūq̄ erit. Sep
timus m̄ liber originum est in manib;. et oīa antiquitatis
monumenta colligo colligo. Causarū illustriū quascumq;
defendi nūc q̄ maxime conficio orationes. ius augurū
pontificum ciuile tracto. Multū etiā grecis lr̄is utor. py
thagoreo more exercende memorie grā. Quidquid quoq;
in die dixerim audierim egerim commemoro uesperi. hec
sunt exercitationes ingenij. hec curricula mentis. in quib;
desudans atq; elaborans corporis uires nō magnopere
desidero. adsum amicis. venio in senatū frequēs. vltroq;

affero res multũ diuq; cogitatas. easq; tueor animi nõ cor
poris uirib;. que si exequi nequirem, tñ me lectulus
meus oblectaret ea ipsa cogitantẽ. que iam agere
non possem. sed ut possim facit anacta uita. Semp
n. in his studijs laborib;q; uiuenti non intelligitur
quando obrepat senectus. Ita sensim sine sensu etas
senescit. nec subito frangitur. Sed diuturnitate extin
guitur.

Sequitur tertia uituperatio senectutis. qđ eã carere
dicunt uoluptatib;. O. p̃clarũ munus etatis. si
quidem id aufertur a nobis quod est in adolescentia
uitiosissimũ. Accipite. n. optimi adolescentes ueterẽ
orationẽ Archite tarentini magni inp̃mis & p̃clari uiri.
que m̃ tradita est cum adolescens essem tarenti cũ. Q.
maximo nullã capitaliorem pestẽ q̃ uoluptatẽ cor
poris hominib; dicebat a nã datã. cuius uoluptatis aui
de libidines temere & effrenate ad potiundũ incitaret.
hinc patrie p̃ditiones. hinc rerũ publicarũ euersiones.
hinc cum hostib; clandestina colloquia nasci dicebat.
Nullum deniq; scelus. nullũ malũ facinus esse. ad qđ
suscipiendũ nõ libido uoluptatis ĩpelleret. Stupra
uo & adulteriũ & omne tale flagitiũ nullis excitari
alijs illecebris nisi uoluptatis. Cumq; hoi siue na siue
quis deus nihil mente p̃stabili' dedisset. huic diuino
muneri ac dono nihil esse tam inimicũ q̃ uoluptatẽ.
Nec. n. libidine dominante tẽperantie locũ esse. neq;
oĩo in uoluptatis regno uirtutẽ posse consistẽ. Quod q'
magis intelligi posset fingere aĩo iubebat. tanta inci
tatum aliquẽ uoluptate corporis quanta p̃cipi posset
maxima. Nemini censebat fore dubiũ qn tam diu
dũ ita gauderet nihil agitare mente nihil ratione

nihil cogitatione consequi posset. quocirca nihil esse tam
detestabile tamque pestiferum quam voluptatem. Si quidem
ea voluptas cum maior esset atque longior omne animi lumen
extingueret. Hec cum C. Pontio samnite patre
eius a quo caudino prelio Spurius postumius. Q.
Vecturius consules superati sunt locutum Architam ne-
archus Tarentinus hospes noster qui in amiciciam populi ro.
permanserat se a maioribus natu accepisse dicebat. cum
quidem ei sermoni interfuisset plato atheniensis. quem
Tarentum venisse L. Emilio et P. claudio consulibus
reperio. Quorsum hec. ut intelligatis si voluptatem
aspernari ratione et sapientia non possemus magnam ha-
bendam esse senectuti gratiam. que effecerit ut non liberet
quod non oporteret. Impedit enim consilium voluptas. rationi
inimica est. ac mentis ut ita dicam perstringit oculos. nec
habet ullum cum virtute comercium. Invitus feci ut for-
tissimi viri T. flaminii fratrem L. flaminium e se-
natu eicerem. vii. annis post quam consul fuisset. Sed notan-
dam putavi nimiam libidinem. Ille enim cum consul esset in
gallia exhortatus in convivio a scorto est. ut securi
feriret aliquem eorum qui in vinculis essent damnati rei
capitalis. Hic tito fratre suo censore qui proximus
ante me fuerat elapsus est. Mihi vero ex flacco utique
probari non potuit tam flagitiosa et tam perdita libido. que
cum probro privato coniungeret imperii dedecus. Sepe
audivi a maioribus natu. qui se porro pueros a senibus
audisse dicebant. mirari solitum C. Fabricium. quod cum apud
Regem Pyrrum legatus esset audisset a thessalo cy-
nea esse quendam athenis qui se sapientem profiteretur
eumque dicere omnia que faceremus ad voluptatem esse referen-
da. quod ex eo audientes M. Curium et T. corunca-

num optare solitos. ut id samnitibus ipsique pyrro persuade
retur, quo facilius uinci possent cum se uoluptatibus de
dissent. Vixerat. M. Curius cum P. Decio quinquennio ante
eum consulem. qui se pro re publica quarto consulatu deuouerat.
Norat eundem fabricius norat coruncanius. qui tum ex
sua uita tum eius quem dico Decii facto iudicabant esse
profecto aliquid natura pulchrum atque decorum. quod sua spon
te peteret. quodque spreta et contempta uoluptate optimus
quisque sequeretur. Quorsum igitur tam multa de uolupta
te? quia non modo uituperatio nulla sed etiam summa laus
senectutis est. quod ea uoluptates nullas magnopere desiderat.
caret epulis extructisque mensis et frequentibus poculis. ca
ret ergo uinolentia cruditate et insomniis. Sed si ali
quid dandum est uoluptati quoniam eius blanditiis non facile
obsistimus. Diuine enim Plato escam malorum appellat
uoluptatem. quod ea uidelicet homines capiant ut pisces. quamquam
inmoderatis epulis careat senectus modicis tamen conuiuiis
et potationibus delectari potest. C. Duellium. M. filium qui
poenos classe primus deuicerat redeuntem a cena senem
sepe uidebam puer. delectabatur crebro funali. et tibicine.
que sibi nullo priuatus exemplo sumpserat. tantum licentie da
bat gloria. Sed quid ego alios? ad me ipsum reuertar. primum
habui semper sodales. Sodalitates autem me questore consti
tute sunt. sacris ideis magne matris acceptis. Epulabatur
igitur cum sodalibus omnino modice. Sed erat quidam feruor eta
tis: qua progrediente omnia fiunt indies mitiora. Nec
enim ipsorum conuiuiorum delectationem uoluptatibus cor
poris magis quam cetu amicorum et sermonibus metiebar. bene
enim maiores nostri accubationem epularum quia amicorum et
uite coniunctionem haberet conuiuium nominauerunt:
melius quam greci qui hoc idem tum compotationem: tum etiam

concenationem uocant. ut quod in eo genere minimum
est id maxime probare uideantur. Ego uero propter sermonis et
delectationem tempestiuis quoque conuiuiis delector. nec
cum equalibus solum: qui pauci iam admodum restant: sed
cum uestra et iam etate atque uobiscum. habeoque senectuti ma
gnam gratiam: que mihi sermonis auiditatem auxit. potionis
et cibi sustulit. Quod si quem etiam ista delectant. ne omnino
bellum indixisse uidear uoluptati. cuius est fortasse quidam
naturalis motus. non intelligo ne in istis quidem ipsis uolup
tatibus ipsam carere sensu protinus senectutem. Me uero et ma
gisteria a maioribus instituta delectant. et is sermo qui
more maiorum a summo magistro adhibetur in poculo: et pocu
la sicut in simposio Xenophontis minuta atque rorantia
et refrigeratio in estate et uicissim in hieme aut sol aut
ignis hybernus. Que quidem etiam in sabino persequi soleo.
conuiuiumque uicinorum cotidie compleo. quod multam noctem
quam maxime possumus uario sermone producimus. At non est
uoluptatum tanta quasi titilatio in senibus. credo. sed nec desi
deratio quidem. Nihil autem est molestum quod non desideres.
Bene sophocles respondit. cum ex eo quidam iam effecto etate
quereret. uteretur ne rebus uenereis. dii inquit meliora.
Ego uero istinc sicut a domino agresti ac furioso profugi.
Cupidis enim rerum talium odiosum fortasse et molestum
est carere. Saciatis uero et expletis iocundius est carere quam
frui. quanquam non caret is qui non desiderat. Ergo hoc non
desiderare iocundius dico esse iocundius. Quod si istis ipsis uo
luptatibus bona etas fruitur libentius primum paruulis fruitur
rebus: ut diximus: deinde iis quibus senectus et si non abun
de potitur non omnino caret. ut Turpione ambiuio magis
delectatur qui in prima cauea spectat. delectatur tamen et iam
qui in ultima. Sic adolescentia uoluptates prope intuens o

magis fortasse delectat. Sed delectatur etiam senectus
procul eas spectans tantum quantum sat est. At illa tamen
quanti sunt que delectant animum tanquam meritis stipen
diis libidinis ambitionis contentionum inimicitiarum
cupiditatum etiam omnium secum esse. secumque ut dicitur
uiuere. Si uero senectus habet aliquid tanquam pabulum
studii atque doctrine nihil est ociosa senectute iocun
dius. Mori uidebamus in studio dimetiendi celi
pene atque terre Gallum familiarem patris tui Scipio
quotiens illum lux noctu aliquid describere ingressum
quotiens nox oppressit cum mane cepisset. Quam delec
tabat eum solis et lune defectiones multo ante nobis
predicere. quid in leuioribus studiis. sed tamen acutis.
Quam gaudebat bello suo punico Nenius. quam truculento
Plautus. quam pseudolo. uidi etiam senem liuium
qui cum septem annis antequam natus sum fabulam docuis
set Centone et Tuditano consulibus usque ad adulescentiam
meam processit etate. Quid de .p. Crassi et Pontifi
cii et ciuilis iuris studio loquar. aut de huius publii
Scipionis. qui his paucis diebus pontifex maximus
factus est. Atqui eos omnes quos commemoraui
his studiis flagrantes senes uidimus. M. uero
cetegum quem recte suadam medulam dixit Ennius.
quanto studio in dicendo exerceri uidebamus etiam
senem. que sunt igitur epularum aut ludorum aut scor
torum uoluptates cum his uoluptatibus comparande. Atque
hec quidem studia doctrine que quidem prudenti
bus et bene institutis pariter cum etate crescunt. ut
honestum illud solonis sit. quod ait uersiculo quodam
ut ante dixi. senescere se multa in dies addiscentem. qua
uoluptate animi nulla certe potest esse maior.

Venio nunc ad voluptates agricolarum: quibus ego incre-
dibiliter delector. que nec ulla impediuntur senec-
tute. et mihi ad sapientis vitam proxime videntur acce-
dere. habent enim rationem cum terra: que numquam recusat
imperium. nec umquam sine usura reddit quod accepit. Sed
alias minore alias maiore cum foenore. quamquam me quidem
non fructus modo sed etiam ipsius vis terre atque natura
delectat. que cum gremio mollito ac subacto spar-
sum semen excepit. primum id occatum prohibet. ex quo oc-
catio que hoc efficit nominata est. deinde tepefactum
vapore et compressu suo diffundit. et elicit herbescentem
ex eo viriditatem. que nixa fibris stirpium sensim ado-
lescit. culmoque erecta geniculato vaginis iam quasi
pubescens includitur. ex quibus cum emerserit fundit fru-
gem spice ordine structam. et contra avium minorum
morsus munitur vallo aristarum. Quid ergo vitium ortus
satus incrementa commemorem? Satiari delectatione non
possum. ut mee senectutis quietem oblectamentumque no-
scatis. Omitto enim vim ipsam omnium que generantur
e terra: que ex fici tantulo grano aut ex acino vi-
naceo aut ex ceterarum frugum aut stirpium minutis-
simis seminibus truncos tantos ramosque procreet. Malleoli
plante. sarmenta vites. radices. propagines. non ne ita
efficiunt ut quemvis cum admiratione delectent. Vitis
quidem que natura caduca est nisi fulta est fertur
ad terram. eadem ut se erigat claviculis suis quasi
manibus quicquid est nacta complectitur. quam multiplici
serpentem lapsu et erratico ferro amputans coercet ars
agricolarum. ne silvescat sarmentis. et in omnes partes ni-
mia diffundatur. Itaque ineunte vere in iis que relicta
sunt insistit tamquam ad articulos sarmentorum ea que gemma

dicitur a qua oriens uua se se ostendit. que succo terre
et calore solis augescens primo est peracerba gustatu. dein
de maturata dulcescit uestitaque pampinis nec modico
tepore caret. et nimios solis defendit ardores. qua quid
potest esse tum fructu letius tum aspectu pulchrius. cu
ius quidem non utilitas me solum ut ante dixi; sed etiam
cultura et natura ipsa delectat. adminiculorum ordines. capi
tum coniugatio et religatio et propagatio uitium sarmen
torum. ea quam dixi. aliorum amputatio. aliorum inmissio.
Quid ego irrigationes. Quid fossiones agri. repasti
nationesque proferam. quibus fit terra multo fecun
dior. Quid de utilitate loquar stercorandi. dixi
in eo libro quem de rebus rusticis scripsi. de qua
doctus hesiodus ne uerbum quidem fecit. cum de cultura
agri scriberet. At homerus qui multis ut uidetur mihi
ante seculis fuit laerte lenientem desiderium quod ca
piebat e filio colentem agrum. et eum stercorantem
facit. Nec uero segetibus solum et pratis et uineis et ar
bustis res rustice lete sunt. sed ortis et pomeriis.
tum pecudum pastu tum apium examinibus et florum
omnium uarietate. nec solum consitiones delectant
sed etiam insitiones. quibus nihil inuenit agricultura
solertius. Possum persequi multa oblectamenta rerum
rusticarum. sed ea ipsa que dixi sentio fuisse longiora.
Ignoscetis autem nam et studio rerum rusticarum prouectus
sum et senectus est natura loquatior. ne ab omnibus eam
uitiis uindicare uidear. Ergo in hac uita marcus
curius cum de sannitibus de sabinis de pyrrho trium
phasset consumpsit extremum tempus etatis. cuius quidem ego
uillam contemplans abest enim non longe a me admirari
satis non possum uel hominis illius continentiam uel temporum

disciplinam. Curio ad focum sedenti magnũ auri pond'
Samnites cum attulissent repudiati sunt. nõ. n. aurũ hr̃e
pclarum sibi uideri dixit: sed eis qui haberent aurum
imperare. Poterat ne tantus animus efficere non iocundã
senectutem. Sed uenio ad agricolas. ne a me ipso rece
dam. In agris erant tum senatores. i. senes. Si quidem
aranti. L. Q. uintio cincinato nunciatũ est eum ditatorẽ
factum cui' dictatoris iussu. Magister equitũ. C. Seruili'
Ala spurium melium regnũ appetentẽ et occupantem
interemit. A uilla arcessebant curius et ceteri senes.
ex quo qui eos arcessebant uiatores nominati sunt.
Num ig' horum senectus miserabilis fuit. qui se agricul
tione delectabant. Mea quidem sententia haud scio an
ulla uita possit esse beatior. neque n. solum officio hominũ
generi uniuerso cultura agrorum est salutaris: sed et delecta
tione quam dixi et saturitate copiaque rerum omnium
que ptinent ad uictum hominũ ad cultũ et iam deorũ ptinent.
Quoniam hec quidam desiderant in gratiam iam cũ uoluptate
redeamus. Semp. n. boni assiduique domini referta cella
uinaria olearia et iam penaria est. villaque tota locuplex.
abundat porco agno. edo. gallina lacte. caseo. melle.
Iam ortum ipsi agricole alteram succidiã appellant. Con
diciora facit hec supiacanei et iam opis aucupiũ atque uena
tio. Quid de pratorum uiriditate aut arborum ordinibus ac
uinearum oliuetorũ ue specie plura dicam. Breui suc
cidam. Agro bene culto nihil pot esse. nec usu uberius
nec specie ornati'. ad quem fruendũ non modo nõ retar
dat uerũ et iam inuitat atque allectat senectus. Vbi. n.
pot illa etas eque calescere ul apricatione meli' ul igni.
aut uicissim estate umbris aquis ue refrigerari sa
lubrius. Sibi ig' habeant arma sibi equos sibi hastas

sibi clauam et pilam, sibi natationes atque cursus. nobis
senibus ex lusionibus multis talos relinquant et tesseras.
Id ipsum utrum libebit nescio quoniam sine his beata senectus
esse potest. Multas ad res perutiles Xenophontis libri
sunt: quos legite queso studiose ut facitis. Quam co
piose ab eo agricultura laudatur in eo libro qui est
de tuenda re familiari qui economicus inscribitur.
At ut intelligatis nihil ei tam regale uideri quam studium
agri colendi. Socrates in eo libro loquitur cum Chri
tobolo Cyrum minorem persarum regem prestanti ingenio
atque imperii gloria cum Lyssander lacedemonius uir
summe uirtutis uenisset ad eum sardis, eique dona a
sociis attulisset. et ceteris in rebus comem erga lyssan
drum atque humanum fuisse. et ei quendam consaeptum agrum
diligenter consitum ostendisse. Cum autem admiraretur
Lyssander et proceritates arborum. et directos in quincun
cem ordines. et humum subactam atque puram et suaui
tatem odorum qui efflarent ex arboribus, tum eum dixisse
mirari se non modo diligentiam. sed etiam sollertiam eius
a quo essent illa dimensa atque descripta. Et cyrum re
spondisse. Atqui ego ista omnia dimensus. Mei sunt
ordines, mea descriptio, multe etiam istarum arborum
mea manu sunt sate. Tum Lyssandrum intuentem
purpuram eius et nitorem corporis ornatumque persicum
multis gemmis, multoque auro dixisse. Recte uero te
Cyre beatum ferunt quoniam uirtuti tue fortuna coniuncta
est. Hac igitur fortuna frui licet senibus. nec etas im
pedit quo minus et ceterarum rerum et in primis agri
colendi studia teneamus usque ad ultimum tempus senec
tutis. M. quidem ualerium coruinum accepimus ad cen
tesimum annum uitam perduxisse: cum esset iam etate exacta

in agris: eosq3 coleret. cui9 inter p̄mū & sextū ꝯsula-
-tum. vj. & xlta anni interfuerant. Ita quantū spatiū
etatis maiores nr̄i ad senectutis initiū esse uoluerūt
tantus illi cursus honorū fuit. Atq3 hui9 extrema
etas hoc beatior q̄ media. q̄ auctoritatis habeat plus
laboris minus. Apex est aut senectutis auctoritas.
Quanta fuit in L. Cecilio. L. Metello quanta ī atti-
lio calatino in quem illud eulogium unicum plurīe -
consentiunt gentes populi p̄marii fuisse uirum. notū
est uobis carmen incisum in sepulchro. Iure ig̃ grauis
cui9 de laudib3 omniu3 esset fama ꝯsentiens. Quem
uirum nup̄. p. Crassum pontificem maximū. quē
postea M. Lepidū eodē sacerdotio p̄ditū uidimus.
Quid de paulo loquar aut Africano aut iam ut ante
dixi de maximo. quorum nō in sententia solū sed
etiam in nutu residebat auctoritas. Habet senect9
honorata p̄sertim tantam auctoritatē ut ea pluris sit
q̄ omnes adolescentie uoluptates. Sed in oī orōne
mementote eam me senectutē laudare que fundamē-
tis adolescentie constituta sit. Ex quo efficitur id q̄
ego magno quondam cū assensu omniu3 dixi. Miseram
esse senectutē que se oratione defenderet. Nō cani
nō ruge repente auctoritatē afferre possunt. Sed ho-
neste acta supior etas fructus capit auctoritatis ex-
tremos. Hec .n. sunt ipsa honorabilia. que uident
leuia atq3 coīa. salutari. appeti. decedi. assurgi. de-
duci. ꝯsuli que apud nos & in aliis ciuitatib3 ut q̄
q3 morata est ita diligentissime obseruant. Lyssan-
drum lacedemoniū cui9 mō mentionē feci dicē aiunt
solitum Lacedemonie esse honestissimū domiciliū se-
nectutis. Nusq̄ ei tantū tribuit etati. nusq̄ ē senect9

honoratior. Quin etiam memorie proditum est. Cum i athenis quidam ludis in theatru grandis natu uenisse magno in consensu nusquam ei locum datum esse a suis ciuibus. Cum autem ad lacedemones accessisse qui legati cum esset certo in loco consederant consurrexisse omnes illi dicunt et senem sessum recepisse: quibus cum a cuncto consessu plausus esset multiplex datus dixisse ex eis quendam. Athenienses scire que recta esse sed facere nolle. Multa in nostro collegio peclara. Set hoc de quo agimus i primis: ut quisque etate antecedit ita sentencia principatum tenet. neque solum honore antecedentibus: sed iis etiam qui cum imperio sunt maiores natu augures anteponuntur. Que sunt uoluptates corporis cum auctoritatis premiis comparande. Quibus qui splendide usi sunt hi mihi uidentur fabulam etatis peregisse. Nec tanquam inexercitati hystriones in extremo actu corruisse. At sunt morosi anxii et iracundi et difficiles senes. Si querimus etiam auari. Set hec sunt morum uicia non senectutis. Ac morositas tamen et ea uitia que dixi habent aliquid excusationis. non illius quidem iuste: sed que probari posse uideatur. Contemni se putant. despici. illudi. Preterea in fragili corpore odiosa omnis offensio est: que tamen omnia mitiora fiunt et moribus et artibus. Idque tum in uita tum in scena intelligi potest ex his fratribus. qui in adelphis sunt. Quanta in altero duritas. in altero comitas. Sic se habet res. ut. H. non omne uinum sic non omnis etas nature uetustate coacessit. Seueritatem in senectute probo et eam ut alia modicam. acerbitatem nullo modo. Auaritia uero senilis quid sibi uellit non intelligo. potest. H. quicquam esse absurdius quam quo minus restet uie eo plus uiatici querere.

Quarta restat causa que maxime angere atque sollicitam habere nostram uidetur etatem. appropinquatio mortis que

certe a senectute nō pōt longe abesse. O. miserū senē qui mortem ɔtemnendā esse in tam longa etate nō uiderit. q̄ aut plane negligenda est. si ōiō extinguit animū. aut & optanda si aliquo eū deducat ubi sit futurus etnus. Atq; tertiū certe nihil inueniri pōt. Quid igr̄ timeam si aut non miser post mortem aut & beatus futurus sum. Qq̄ quis tam stultus est q̄uis adolescens cui sit exploratū se esse ad uesperū uicturū. Quin & iā illa etas mlto plures casus mortis. q̄ nrā habet. Facilius in morbos incidunt adolescentes. grauius egrotant. tristius curāt. Itaq; p pauci ueniunt ad senectutē. quod nisi ita accideret melius & prudenti⁹ uiueret. Mens. n. ratio & ɔsiliū in senib; est. qui si nulli fuissēt nulle ōiō ciuitates essēt.

Sed redeo ad mortē impendentē. Quod est illud crimē senectutis cū id uideatis cū adolescentia esse cōe. Sensi ego in optimo filio meo. tu in expectatis ad amplissimā dignitatem fr̄ib; tuis Scipio mortem omni etati esse cōmunem. At sperat adolescens se diu esse uicturū qd̄ sperare idem senex nō pōt. Insipient sperat. Quid. n. stulti⁹ q̄ incerta p certis habere. & falsa p ueris. At senex ne q̄ spēt qdem habet. At est eo meliore ɔditione q̄ adolescēs. cū id qd̄ ille sperat hic ɔsecutus est. Ille uult diu uiuere. hic diu uixit. Quanq̄ o dii boni quid ē in homis uita diu. Da. n. supremū tps. expectem⁹ tharthesiorū regis etatē. Fuit. n. ut scriptū uideo Agatonius quidam gaditanus qui octoginta annos regnauerat. centū & uiginti uixerat. Sed & mihi ne diuturnū quidē qcq̄ uidr̄. in quo ē aliqd extremū. cū. n. id euenerit tūc illd qd̄ pteriit effluxit. tm̄. n. remanet qd̄ uirtute & recte fcīs ɔsecutus sis. Hore quidē secedunt & dies & menses & āni. nec ptīm tpūs unq̄ reuītr. nec quid sequat sciri pōt. qd̄ cumq;

temporis ad uiuendū datur eo debet esse ɔtentus. nā
hystrioni ut placeat peragenda fabula est. Modo in
quocunqȝ fuerit actu probet. Nec sapienti usqȝ ad
plaudite uiuendū. Breue. n. tp̄us etatis satis est lō
gum ad bene honesteqȝ uiuendū. Sin processeris lon
gius non magis dolendū est q̄ agricole dolent p̄ta
uerni tp̄is suauitate estatem autūnūqȝ uenisse.
Ver. n. tanq̄ adolescentiā significat ostenditqȝ fructꝰ
futuros. Reliqua autē tp̄a de metendis fructibꝰ et
percipiendis accōmodata sunt. Fructus senectutis est
ut sepe dixi ante ptorū bonorū memoria et copia. Oīa
aūt que secundū naturā fiunt sunt habenda in bonis.
Quid est aūt tam secundum nām q̄ senibꝰ emori. qđ
idem contingit adolescentibꝰ aduersante et repugnāte nā.
Itaqȝ adolescentes mori m̄ sic uident ut cū aque multi
tudine flāme uis opprimit. Senex aūt sicut sua spō
te nulla adhibita ui ɔsumptus ignis extinguit. et q̄
poma ex arboribꝰ cruda si sint ui auellunt. Sȝ matu
et cocta decidunt. Sic uitam adulescentibꝰ uis aufert
senibꝰ maturitas. que m̄ quidē tam iocunda est. ut q̄ᵒ
ꝓpius ad mortē accedam quasi terrā uidere uidear ali
quandoqȝ in portū ex longa nauigatiōe esse uenturꝰ.
Senectutis a[utem] nullus est certus terminus. recteqȝ in
ea uiuit quoad munus officij exequi et tueri possis
et tñ mortem ɔtemnē. Ex quo fit ut aīosior etiam
senectus sit q̄ adolescentia et fortior. hoc illud est
qđ pysistrato tyranno a Solone responsū est. cum
illi querenti quā tandē spe fretus audacter obsisteret.
respondisse fert senectute. Sed uiuendi est finis optimꝰ
cum integra mente ceterisqȝ sensibꝰ opus ipsa suū eadē
que ɔglutinauit nā dissoluit. ut nauem ut edifficiū

idem destruit facillime, qui construxit. Sic hominē eādē
optime que conglutinauit nā dissoluit. Iam omnis cō
glutinatio recens egre inueterata facillime dissoluit.
Ita fit ut illud breue reliquū nec auide appetendum
senib; nec sine cā deserendū sit. Vetatq; pythago
ras iniussu imperatoris .i. dei de psidio & statione ui
te decedē. Solonis quidem sapientis elogiū est
quo se negat uelle suam mortem dolore amicorum
& lamentis uacare. uult credo se carū esse suis. Sed
haud scio an melius Ennius. Nemo me lacrimis de
coret, neq; funera fletu faxit. non censet lugendā
mortem quā imortalitas consequat. Iam sensus morie
ti si aliquis ēē pōt, isq; ad exiguū tpūs durat psertī
seni. Post mortem quidē sensus, aut optandus aut
nullus est. Sed hoc meditatum ab adolescentia debet ēē
mortem ut negligamus, sine qua meditatione aīo tran
quillo esse nemo pōt. Moriendū .n. certe est. & id
incertū an eo ipso die. Mortē igr omnib; horis ipē
dentem timens, quis poterit aīo securo consistē. De
qua non ita longa disputatione opus esse uidet. cū
recorder nō solum L. Brutum qui i liberanda pria
est interfectus. Non duos Decios, qui ad uolūtaria
mortem cursum equorū incitauerunt. Non M. attiliū
qui ad supplicium est pfectus, ut fidem hosti dati cō
seruaret. Non duos Scipiones qui iter poenis corpo
ribus suis obstruē uoluerunt. Non auum tuum L.
Paulū qui morte luit collegē in cannensi ignominia
temeritatē. Non M. Marcellū cui interitum ne cru
delissimus quidē hostis honore sepulture carē passus ē.
Sed legiones nrās quod quidē scripsi i originib; in eum
locum sepe pfectas alacri aīo & erecto unde se rediturās

nunq̄ arbitrarent. Quod igr adolescentes et hi quem nō
solum indocti sed etiam rustici contemnunt. id docti et
senes extimescent. Omnino quidem ut mihi uidet
rerum omniu3 satietas uite facit satietatem. Sunt pue
ritie certa studia. Num igr ea desiderant adolescētes.
Sunt et ineuntis adolescentie num ea constans iam requirit
etas, que media dicit. Sunt etiam hui9 etatis ne ea
quidem querunt a senectute. Sunt extrema studia
quedam senectutis. Ergo ut superiorū etatū studia oc
cidunt sic etiam occidunt senectutis. Quod cū euene
rit satietas uite tempus maturū mortis affert.
Equidem non uideo cur quid ipse sentiam de morte
non audeam uobis dicere. quo eo melius m̄ cernē
uideor quo ppius adsum. Ego uros patres. P. Scipio
Tuq3. C. Lelli uiros clarissimos mihiq3 amicissimos et
uiuere arbitror. et eam quidem uitam que est sola
uita nominanda. Nam dum sumus inclusi i his cō
pagib9 corporis munere quodam necessitatis et graui
ope pfungimur. Est. n. celestis aīus ex altissimo do
micilio depssus et quasi demersus interram locum
diuine nature eternitatiq3 contrariū. Sed credo deos
īmortales sparsisse aīos in corpora humana. ut essēt
qui terras tuerent. quiq3 celestiū ordinē contemplantes
imitarent. cum uite modo atq3 constantiā. Nec me solū
ratio ac disputatio impulit ut ita crederem sed nobili
tas etiā summorū philosophorū et auctoritas. audiebam Py
thagoram pythagoreosq3 incolas pene nrōs qui essent
italici philosophi quondam noiati nunq̄ dubitasse qn ex uni
uersa mente diuina delibatos aīos haberemus. Demō
strabant mihi preterea que Socrates supremo uite die
de īmortalitate aīorū disseruisset. is qui esset oīum

sapien

sapientissimus oraculo apollinis iudicatus. Quid multa.
Sic mihi persuasi. sic sentio. cum tanta celeritas animorum sit
tanta memoria preteritorum futurorumque prudentia. tot
artes. tante scientie: tot inuenta non posse eam naturam
que res eas contineat esse mortalem. Cumque semper
agitetur animus nec principium motus habeat: quia ipse se
moueat nec finem quidem habiturum motus esse. quia
numquam se ipse esset relicturus. et cum simplex animi natura
esset neque haberet in se quicquam admixtum dispar atque
dissimile non posse eum diuidi. Quod si non posset
non posse interire. magnoque argumento esse homines
scire pleraque ante quam nati sint. quod iam pueri cum artes
difficiles discant ita celeriter res innumerabiles arripiant
ut eas non tum primum accipere uideantur. sed reminisci et
recordari. Haec platonis fere sunt. Apud xenophontem autem moriens cyrus maior hec dicit. Nolite
arbitrari o mihi carissimi filii me cum a uobis discessero
nusquam aut nullum fore. nec enim dum eram uobiscum animum
meum uidebatis. sed eum esse in hoc corpore ex his
rebus quas gerebam intelligebatis. Eundem igitur esse cre
ditote etiam si nullum uidebitis. Nec uero clarorum uirorum
post mortem honores permanerent si nihil eorum ipsorum
animi efficerent quo diutius memoriam sui teneremus. Mihi
quidem numquam persuaderi potuit animos dum in corporibus essent
mortalibus uiuere. cum exissent ex his emori. Nec uero
tum animum insipientem cum ex insipienti corpore euasisset: sed cum omni admixtione corporis liberatus purus et integer
esse cepisset tum esse sapientem. Atque etiam cum hominis
naturam morte dissoluit ceterarum rerum perspicuum est quo queque
discedant. Abeunt enim illuc omnia unde orta sunt. animus
autem solus. nec cum adest nec cum discesserit apparet. Iam

uo uideas nihil esse tam morti sile q̄ somnū. Atqui dormientiuz animi maxime declarant diuinitatē suā. Multi .n. cum remissi & liberi sunt futura pspiciunt. ex quo intelligitur quales futi sint cū se plane uinculis corporis relaxauerint. Quare si hec ita sunt sic me colite inquit ut deum. Sin una est interitur9 aīus cum corpore. uos tū deos uerentes qui hanc omnem pulcritudinē tuent & regunt memoriam nr̄i pie inuiolateq; suabitis. Cyrus quidē hec moriens. nos si placet nr̄a uideamus. Nemo unq̄ mihi Scipio psuadebit aut patrem tuuz pauliū aut duos auos pauliū & Africanū aut Africani patrem aut patruū aut multos p̄stantes uiros quos enumerare nō est necē tanta esse conatos. que ad posteritatis memoriā ptinerent nisi aīo cernerent posteritatē ad se ptinere. An censes ut de me ipso aliquid more senū glorier me tantos labores diurnos nocturnosq; domi militieq; suscepturū fuisse. si hisdē finibꝫ gloriam meam quibꝫ uitam essem tminaturus. nōne melius multo fuisse ociosam etatē & quietā sine ullo aut labore aut otentione traducē. Sed nescio quō animus erigens se posteritatē ita semp pspiciebat quasi cū excessisset euita tū deniq; uicturus esset. Quod quidē nisi ita se haberet ut aī īmortales essent haud optimi cuiq; aīus maxime ad īmortalē gloriā niteret. Quid q; sapientissim9 quisq; equissimo aīo morit. stultissimus iniquissimo. nonne uobis uidetis animus qui plus cernit & longi9 uidē se ad meliora pficisci. Ille aūt cui obtusior sit acies nō uidere. Equidē efferor studio patres uros quos colui & dilexi uidendi. Neq; eos solos ouenire hēo quos ipse

cognoui / sed etiam alios de quibus audiui et legi et ipse
scripsi . Quo quidem me pficiscentem haud sane facile
quis retraxerit nec tanquam pilam retrorserit . Et si quis deus
Largiatur michi ut ex hac etate repuerescam et in cunis
vagiam valde recusem . Nec uero uelim quasi decurso
spatio / a calce ad carceres reuocari . Quid enim uita habet
comodi quid non potius laboris . Sed habeat sane
habet certe aut sacietatem aut modum . Non libet enim
mihi deplorare uitam : quod multi et indocti sepe fe
cerunt . Neque me uixisse poenitet quoniam ita uixi / ut
non frustra me natum existimem . et ex uita ista discedo
tanquam ex hospitio non tanquam ex domo . Commorandi
enim natura diuersorium dedit / non habitandi . O . preclarum
diem / cum ad illud diuinum animorum concilium cetumque pfi
ciscar : cumque ex hac turba et colluuione discedam pficis
car . enim non solum ad eos uiros de quibus ante dixi uerum
ad Catonem meum / quo nemo uir melior natus est . neque
pietate prestantior . cuius a me corpus est crematum : quod contra
decuit ab illo meum . Animus uero non me deserens sed
respectans in ea pfecto loca discessit quo ipse michi cer
nebat esse ueniendum . Quem ego meum casum fortiter
ferre uisus sum . non quo equo animo ferrem . sed me ipse
consolabar existimans non longum inter nos digressum
et discessum fore . His mihi rebus Scipio (id enim te
cum Lellio admirari solere dixisti) leuis est senectus
nec solum non molesta / sed etiam iocunda . Quod si in hoc
erro / quod animos hominum esse imortales credam . libenter
erro . nec michi hunc errorem quo delector / dum uiuo
extorqueri uolo . Sin mortuus ut quidam minuti
philosophi censent / nihil sentiam non uerear ne hunc erro
rem meum philosophi mortui irrideant . Quod si non sumus

inmortales futuri / tn̄ extingui homī suo tempore opta
bile est. Nam habet natura ut aliarū omnium rerū sic
uiuendi modum. Senectus aūt etatis est pactio tanq̄
fabule: cui⁹ defatigationē fugē debemus: pstim ad
iuncta satietate. Hec habui de senectute que dicerē
ad quam utinā perueniatis / ut ea que ex me audistis re
experti pbare possitis; Finis.

M. T. Ciceronis liber de senectute explicit foeliciť.

M. T. Ciceronis liber paradoxorum incipit.

PROLOGVS.

ANimauerti Brute sepe Catonem auūculū
tuū cum in senatu sententiā diceret locos graues
ex phia tractare. abhorrentes ab usu hoc fo
rensi et pub. sed dicendo consequi tn̄ / ut
illa etiā pplo pbabilia uiderent. Quod eo
maius est illi q̄ aut tibi aut nobis / quia nos ea phia
plus utimur que peperit dicendi copiam. et in qua di
cunť ea / que nō multum discrepant ab opinione pplari.
Cato aūt pfectus mea sententia Stoycus / et ea sentit que
nō plane pbanť in uulgus. Et est in ea heresi / que nullū
sequiť florem orationis: neq; dilatat argumentū: sed mi
nutis introgatiunculis / quasi punctis quod pposuit effi
cit. Sed nī est tam incredibile qđ non dicendo fiat pba
bile. nihil est tam horridū / tam incultū qđ nō splende
scat oratione et tanq̄ excolať. Quod cū ita putarē feci
et iam audacius q̄ ipse de quo loquor. Cato .n. dūtaxat
de magnitudine aī / de continentia de morte / de omi lau

de uirtutis de dijs imortalibus de caritate patrie stoyce
solet nullis ornamentis oratorijs adhibitis dicere. Ego
uero illa ipsa que uix in gymnasijs et in ocio Stoyci probat
ludens conieci in communes locos que quia sunt admirabilia
et contra omnium opinionem ab ipsis etiam paradoxa uo
cantur. temptare uolui possent ne in lucem proferri et ita
dicere ut probarent an alia quedam esset erudita alia po
pularis oratio. Eoque hos locos scripsi libentius quod mihi ista
que paradoxa appellant maxime uidentur esse Socratica lo
geque uerissima. Accipies igitur hoc paruum opusculum lucu
bratum his iam contractioribus noctibus. quoniam illud maiorum
uigiliarum munus in tuo nomine apparuit. et degustabis genus
hoc mearum excitationum quibus uti consueui cum ea que dicuntur
in scolis et it ira . i . possessiua ad nostrum hoc dicendi oratorium
transfero genus. hoc tamen opus ut in aptum proferas nihil postu
lo. Non enim est tale ut in arce reponi possit quasi illa minerua
phidie. Sed tamen ut ex eadem officina exisse appareat in hac
eadem figura exisse. oti acopopata ptoraion. Quod honestum
sit id solum bonum esse.

Vereor ne cui uestrum ex Stoycorum hominum disputationibus
non ex meo sensu deprompta hec uideatur oratio. dicam tamen
quod sentio et dicam breuius quam tanta res dici posset. Numquam
ego hercule neque pecunias istorum neque tecta magnifica neque
opes neque imperia neque eas quibus astricti maxime sunt uolup
tates in bonis rebus aut expetendis esse duxi. Quippe cum
homines uiderent rebus his circumfluentes ea tamen desiderare
maxime quibus habundarent. Neque enim expletur umquam nec
satiatur cupiditatis sitis; neque solum ea que iam habent libidine
augendi cruciantur sed et iam amittendi metu. In quo quidem
continentissimorum hominum nostrorum maiorum sepe requiro pru

dentiam. qui imbecilla hec et commutabilia pecuniae membra solo uerbo bona putauerunt appellanda esse cum re ac factis aliter longe iudicassent. Potest ne bonum cuiquam malo esse? aut potest in abundantia bonorum quisquam esse non bonus? Atqui omnia ista talia uidemus ut etiam improbi habeant et obsint bonis. Quamobrem licet irrideat si quis uult plus apud me tamen vera ratio ualebit quam uulgi opinio. Neque .n. umquam bona perdidisse dicam si quis pecus aut supellectilem amiserit. Nec non sepe laudabo sapientem illum Byantem ut opinor qui numeratur inter septem. cuius cum patriam prienem cepisset hostis. ceterique ita fugerent ut multa de suis rebus secum exportarent. cum esset admonitus a quodam ut idem faceret. ego uero inquid facio. nam omnia mea mecum porto. Ille hec ludibria fortune ne sua quidem putauit que nos etiam appellamus bona.

Quid est igitur quereret aliquis quod sit bonum? si quid recte fit et honeste et cum uirtute est id solum opinor bonum. Sed hec uideri possunt obscuriora cum sine oppositione exemplorum lenius disputantur. uita atque factis illustranda sunt summorum uirorum. hec que uerbis subtilius quam satis est disputari uidentur. Quero autem a uobis num illam cogitationem habuisse uideantur hii qui hanc rem publicam tam preclare fundatam nobis reliquerunt aut auri aut argenti ad auaritiam aut amenitatum ad delectationes aut supellectilis ad delicias. aut epularum ad uoluptates ponite ante oculos uestros unumquemque regum. uultis a Romulo incipe uultis post liberam ciuitatem ab his ipsis qui eam liberauerunt. Quibus tandem gradibus Romulus ascendit in celum? his ne que isti bona appellant an rebus gestis et uirtutibus? Quid Numa Pompilius minus ne gratas

dijs immortalib; capedines / ac fictiles urnullas fuis-
se q̃ delicatas aliorum patheras arbitramur. Dimitto
reliquos. Sunt aũt om̃s pares inter se preter supbũ.
Brutũ si quis roget quid egerit in patriã libanda / si qs
item reliquos eiusdem ɔsilij socios quid expectauerint
quid ɔsecuti sunt / nũ qui existet / cui uoluptas / cui diui-
tie / cui denique pfficium fortis et magnanimi quicquã
aliud ppositum fuisse uideatur. Queres ad necẽ Por-
sene Quintũ Mutiũ impulit sine ulla spe salutis sue.
Que uis oratium Coclitem contra omnes hostiũ copias
tenuit in ponte solum. Que uis patrem Decij / et
decium eius filium deuouit immisitq; in armatas hos-
tium copias. Quid Continentiã. C. Fabricij / quid
tenuitas uictus M. Curij sequebat̃ / quid duo ppugna-
cula belli punici. Cn. et publi⁹ Scipiones / qui carta-
ginensium aduentũ corporib; suis intercludendum
putauerunt. quid Africanus minor. quid maior.
it X Quid horũ etates interiectus Cato. Quid inũables
alij; nã domesticis exemplis habundamus. An pu-
tamus quenq̃ horũ cogitasse quicq̃ in uita sibi esse
expetendũ / nisi qđ laudabile et pclarũ esse uideret.
Veniant igr̃ isti irrisores istius orationis ac sententie.
etiam ipsi iudicent utrũ se horũ alicui⁹ qui marmoreis
tectis ebore et auro fulgentib; / qui signis / qui tabulis
qui celato auro et argento / qui corinthijs opib; abun-
dant. An. Q. fabricij / qui nihil horũ habuit. nihil
q; habere uoluit / se similes malint. Atqui hec quidẽ
que modo huc mõ illuc transferunt / facile adduci
solet / ut in bonis reb; esse negẽt. Illud tñ arcte tenet
accurateq; defendunt uoluptatẽ esse summũ bonũ. que
quidẽ mihi uox pecudũ uidet̃ esse nõ hominũ. Tu cum

tibi siue deus siue mater ut ita dicam rerum omnium na-
dederit animum quo nihil est prestantius neque diuinius
sic te ipse abicies atque prosternes ut nihil inter te putes
et quadrupedem interesse. Quicquam ne est bonum quod non
eum qui possidet meliorem facit. Ut enim quisque maxime
boni particeps est ita et laudabilis maxime. Neque enim est
ullum bonum de quo is qui id habeat honeste non possit
gloriari. Quid autem est horum in uoluptate meliorem
ne efficit aut laudabiliorem uirum. An quisquam in potiundis
uoluptatibus gloriando se et predicatione effert. Atqui si uo-
luptas que plurimorum patrociniis defenditur in rebus
bonis habenda non est. eaque quo est maior eo magis men-
tem ex sua sede et statu dimouet. profecto nihil aliud est
bene et beate uiuere nisi honeste et recte uiuere.

In quo uirtus sit ei nihil deesse ad bene uiuendum potest.

Nec uero ego. M. Regulum erumnosum nec infoelicem
nec miserum unquam putaui. Non enim magnitudo animi
eius cruciabatur a penis. non grauitas. non fides. non con-
stantia. non ulla uirtus. non denique ipse animus. qui tot uir-
tutum presidio munitus tantoque comitatu septus cum corpus
eius carperet carpi ipse certe non ualuit. Caium uero marium
uidimus qui in secundis rebus unus ex fortunatissimus
hominibus in aduersis unus ex summis uiris uidebatur. quo beatius
mortali nihil esse potest. Nescitis insani nescitis quantas ui-
res uirtus habeat. Nomen uirtutis tantum usque usurpatis
quid ipsa ualeat ignoratis. Nemo potest non beatissimus esse
qui est aptus totus ex sese. quique in se uno sua ponit omnia.
cui spes omnis et ratio et cogitatio pendet ex fortuna. huic
nihil potest esse certum nihilque quod exploratum habeat permansu-
rum sibi diem unum. eum tu hominem terreto si quem

nactus eris istiusmodi mortis aut exilii minis. Mihi
uo quicquid acciderit in tam ingrata ciuitate ne recu
santi quidem euenerit non modo non repugnanti. Quid
enim ego laboraui. aut quid egi. aut in quo elaborave
runt cure et cogitationes mee. Si quidem nihil pepe
ri tale nihil consequutus sum. ut eo statu essem quem
neq; fortune temeritas neq; inimicorum labefactaret
iniuria. Mortem ne mihi minitaris ut omnino ab ho
minibus. an exilium ut ab impbis demigrandū sit. Mors
terribilis est iis quorum cum uita omnia extinguunt. nō
his quorum laus emori non pōt. Exilium aūt his quibus
quasi circumscriptus est habitandi locus. nō iis qui
omnem orbem terrarum unam urbem esse ducunt. Te
erumne pmunt te miserie qui beatū te qui te flo
rentem putas te tue libidines torquent tu dies noctesq;
cruciaris. cui nec satis est quod est. et id ipm ne sit diu
turnū futurū times. Te conscientie stimulant maleficiorum
tuorum. te metus exanimant iudiciorum atq; legum. Quo
cumq; aspexisti ut furie sic tue tibi occurrunt iniurie
que te respirare nō sinunt. Quamobrem ut impbo et
stulto et inerti nemini bene esse pōt sic bonus uir et for
tis et sapiens miser esse nō pōt. Nec uo cuius uirtus et
moresq; laudandi sunt eius nō laudanda est uita.
nec porro fugienda est uita que laudanda ē. Esset aūt
fugienda si esset misera. Quamobrē quicqd ē lau
dabile idem et beatū et florens et expetendū uideri de
cet. qt vp ei ac 9iet

PARia inquit est ut magna culpa nec .H. peccati
rerum euentu sed uitiis hominū metienda sunt.
In quo peccat id pōt esse aliud alio maius aut minus
ipm quidem peccatū quoquo modo uerteris unū est.

Aut navem evertat gubernator an paleę in re aliquantulum in scientia gubernatoris nihil interest. Lapsa est libido in muliere ignota dolor ad pauciores pertinet quam si esset petulans in aliqua generosa ac nobili virgine. peccavit vero nihilominus. Si quidem est peccare tanquam transire lineam. quod cum feceris culpa comissa est. Quam longe progrediare cum semel hinc transiens ad augendam culpam transeundi nihil pertinet peccare certe licet nemini. Quod autem non licet hoc uno id tenetur si arguitur non licere. id si nec maius nec minus unquam fieri potest quoniam in eo est peccatum si non licuit. quod semper unum et idem est que ex eo peccata nascantur equalia sint oportet. Quod si virtutes sunt pares inter se sunt paria esse etiam vitia necesse est.

Atqui si pares esse virtutes necesse est nec bono viro meliorem nec temperatiore nec forti fortiore nec sapienti sapientiorem posse fieri facillime potest perspici. An virum bonum dices qui depositum nullo teste cum lucrari impune possit auri pondo decem reddiderit cum lucrari in decem milibus auri pondo possit non idem fecerit. aut temperantem qui se in aliqua libidine continuerit in aliqua effuderit. Una virtus est consentiens cum omni ratione et perpetua constantia. Nihil huic addi potest quo magis virtus sit. nihil demi ut virtutis nomen relinquatur.

Et enim si bene facta recte facta sunt. et nihil recto rectius est certe ne quidem bono melius quicquam inveniri potest. Sequitur igitur etiam ut vitia paria sint. Si quidem depravitates animi recte vitia esse dicuntur. Atque quoniam pares virtutes sunt recte et ea facta quoniam a virtutibus proficiscantur paria esse debet. Itemque ita peccata quoniam ex vitiis manant sunt equalia necesse est. A philosophis igitur

ista sumus. Metuebam ne a Leonidis diceres. Socrates
uo ita disputabat. Et isto modo bene hercle narras.
Nam istum doctum et sapientem uirum fuisse memorie tra
ditum est. Sed tamen quero ex te quoniam uerbis inter nos conte
dimus non pugnis utrum de bonis querendum potius sit
quid baiuli atque operarii an quid homines senserint doc
tissimi. Presertim cum hac sententia non modo uerior sed etiam
utilior quam eam hominum reperiri ulla possit. Que uis enim
est que magis arceat homines ab improbitate omni quam si
senserint nullum in delictis esse discrimen. Et eque pec
care si priuatis ac si magistratibus manus afferant.
quancunque in domum strupum intulerint eandem labem esse
libidinis. Nihil ne igitur interest. Nam hec dicet aliquis
patrem quis enecet an seruum. Nuda ista si ponas iudi
care qualia sint facile non possum. Patrem uita priuare
si per se scelus est Saguntini qui parentes suos liberos
emori quam suos uiuere maluerunt parricide fuerunt.
Ergo et parenti nonnunquam adimi uita sine scelere potest
et sepe seruo sine iniuria non potest. Causa igitur hec non natura
distinguit. que quia ultro accessit id fit propensius.
Sin utroque coniuncta sit paria fiant necesse est. Illud
tamen interest quod in seruo necando si id fit iniuria semel
peccatur. si in patris uita uiolanda multum peccatur. uio
latur is qui procreauit. is qui aluit. is qui erudiuit.
is qui in sede et domo atque in re pu. collocauit. Multi
tudine peccatorum peccat eoque poena maiore dignus est. Sed
nos in uita non que cuique peccato poena sit sed quantum
cuique liceat spectare debemus. quicquid non oportet
scelus est. quicquid non licet nephas esse putare debemus
etiam ne in minimis rebus. si quidem modum rerum fingere
non possumus animorum modum tenere possimus. Hystro

si paulum se mouit extra numerum aut si uersus pronunciatus est sylla breuior una aut longior exploditur. An uita tu qui omni gestu moderatior et omni uersu aptior esse debes ut in sylla te peccasse dices. Poetam nõ audio in nugis in uite societatem audiam ciuem digitis peccata dimetientē sua et iam si breuia uisa sunt breuiora leuiora uideant q uideri possint. cum quicquid peccetur perturbatione peccetur rationis atq3 ordinis. perturbata autē ratione et ordine nihil possit addi quo magis peccare posse uideatur.

poseyiazy

Omnes stultos insanire. Ego uero te nõ stultum ut sepe nõ improbum ut semper: sed dementē et insanū rebus adiciam necessariis. Sapientis animus magnitudine consilii tollerantia rerū humanarū contemptione fortune uirtutibus denique omnibus ut moenibus septus nunquid uincetur et expugnabitur. qui ne ciuitate quidem pelli potest.

Que est .n. ciuitas. omnis ne conuentus etiam ferum et immanium omnis etiam fugitiuorum et latronū congregata uno in loco multitudo certe negabis. Non igitur erat illa tū ciuitas cū leges in ea nihil ualebant: et iudicia iacebant: et mos patrius occiderat: et ferro pulsis magistratibus senatus nomen in re. pu. nõ erat predonū ille concursus et te duce latrociniū in foro constitutū. et reliquie coniurationis a catelline furiis ad tuū scelus furoremq3 conuerse non ciuitas erat. itaq3 pulsus ego ciuitate non sum que nulla erat. arcessitus sum in ciuitate ut esset in re. pu. consul qui tū nullus fuerat. esset senatus qui tū occiderat. esset consensus populi liber esset iuris et equitatis que uincula sunt ciuitatis repetita memoria. At uide q ista latro

cuius tui tela contempserim. Factam et immissam a te nefa
riam in me iniuriam semper putavi dixi peruenisse ad me
nunquam putaui. nisi forte cum parietes disturbabas. aut cum
tectis sceleratas faces inferebas meorum tunc aliquid
aut ruere aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque
meum est neque cuiusquam quod auferri quod eripi quod
potest amitti. Si mihi eripuisses diuinam animi mei constan
tiam meas curas uigilias consilia quibus res publica inuicta
stat si modo rem publicam si huiuscemodi eterni beneficii immor
talem memoriam deleuisses. multo etiam magis si illam mentem
unde hec consilia manauerunt mihi eripuisses tunc ego
accepisse iniuriam confiterer. Sed si hec non fecisti nec fa
cere potuisti reditum mihi gloriosum tua fecit iniuria non
exitum calamitosum. Ergo ego semper ciuis et tunc maxime
eram cum meam salutem senatus exteris nationibus ut ciuis
optimi commendabat. ¶ Tu ne es nunc quidem ciuis nisi
forte idem hostis esse et ciuis potest. An tu ciuem ab hos
te natura ac loco non animo factisque distinguis. Cedem in foro
fecisti. armatis latronibus templa tenuisti priuatorum domos
et edes sacras incendisti. Cur hostis Spartacus si tu ciuis.
potes autem an esse ciuis propter quem aliquando non fuit ciuitas. et
me exulem tuo nomine appellas. cum omnes meo discessu
exulasse rem publicam putent. Nunquamne homo amentissime
te circumspicies. nunquam quid facias considerabis. uel quid
loquare. Nefas exilium scelerum esse poenam. meumque illud
iter ob preclarissimas res a me ante gestas esse susceptum. Omnes
scelerati atque impii quorum te ducem esse tu profiteris quos
leges affici exilio uolunt exules sunt. etiam si solum
non mutarunt. An cum omnes leges te exulem esse iube
ant non eris tu exul. non appelletur inimicus qui cum telo
fuerit ante senatum tua sicca deprehensa est. qui hominem occidit.

plurimos occidisti · qui incendium fecerit · edes nympharum
manu tua deflagrauerunt . Qui templa deorum occupa
uerit in foro etiam castra posuisti. Et quid ego communes
locos profero quibus omnibus es exul. Familiarissimus
tuus de te priuilegium tulit ut si in opertum bone dee
accessisses exulares. At id te fecisse etiam gloriari soles.
Quo igitur in exilium tot legibus eiectus exulis nomen non
perhorrescas . Rome sum inquis et quidem in portu fuisti.
Non igitur ubi quisque erit eius loci ius tenebit si ibi eum
esse legibus non oportebit.

Omnes sapientes liberos esse et omnes stultos seruos. — Paradoxa 4

Laudetur uero hic imperator aut etiam appelletur aut hoc
nomine dignus putetur. Quo modo igitur aut cui tandem
hic libero imperabit qui non potest suis cupiditatibus imperare.
Refrenet primum libidines · spernat uoluptates . iracundiam
teneat . coherceat auariciam . et ceteras animi labes repellat.
tum aliis incipiat imperare cum et ipse improbissimis do
minis dedecori aut turpitudini parere desierit . dum quidem
his obediet non modo imperator sed liber habendus omnino non
erit . preclare hoc enim est usurpatum a doctissimis quorum
ego auctoritate non uterer ulla si mihi apud aliquos a
grestes habenda esset hec oratio . Cum uero apud pruden
tissimos loquar quibus hec inaudita non sunt Cur si
mulem me si quid in his studiis opere posuerim perdi
disse . dictum est igitur ab eruditissimis uiris nisi sapien
tem liberum esse neminem . Quid est enim libertas? potestas
ut uelis uiuendi . Quis igitur uiuit ut uult nisi qui
recta sequitur qui gaudet officio cui uiuendi uia con
siderata atque prouisa est . qui legibus quidem non propter metum
paret sed eas sequitur et colit id quod salutare maxime esse
iudicat . qui nihil dicat nihil facit nihil cogitat de

niqꝫ nisi libent̃ ac libere. cui oīa consilia resqꝫ omnes
quas gerit ab ipso pficiscunt̃. eodemqꝫ ferunt̃. nec ē
ulla res que plus apud eū poleat q̄ ipsius uoluntas
atqꝫ iudicium. cui quidem et iam que uī maximā hr̄e
dicit̃ fortuna ipsa cedit. Sicut sapiens poeta dicit suis
quisqꝫ fingit̃ moribꝫ. Soli igr̄ hoc ꝯtingit sapienti ut
nihil faciat inuitus nihil dolens nihil coactus. qđ
et si ita esse pluribꝫ ūbis disserendū est. illud tm̄ et bue
ꝯfitendū est nisi qui ita affectus sit esse liberū neminē.
Serui igr̄ omnes improbi. nec hoc tam re est q̄ dictu
inopinatū atqꝫ mirabile. Non .n. ita dicunt eos esse
suos ut mancipia que sunt dominorū et facta nexu
aut aliquo iure ciuili. Sed si seruitus sit sicut est obi
dientia fracti animi atqꝫ abiecti et arbitrio carentis
suo. Quis negat licet reges omnes leues omnes
cupidos omnes deniqꝫ improbos esse seruos. An ille lib
mihi esse uidet̃ cui mulier imperat. cui leges imponit.
pscribit iubet uetat quid uidet̃. qui nihil imperanti ue
tare pōt nihil .n. recusare audet. Poscit dandum est.
uocat ueniendū est. eicit abeundum est. minatur ex
timescendum est. Ego uo isti nō mō seruū sed neqs
simum seruum etiā si in amplissima familia natus sit
appellandū puto. Atqꝫ ut in magna familia stultorū
sunt alij lautiores ut sibi uiderent̃ serui sed tm̄ serui atri
enses actu pari stulticie sue sunt. quos signa quos tabu
le quos celatū argentū quos corinthia opa quos
edificia magnifica nimio ope delectant. Et summis
inquiunt principibꝫ ciuitatis sumus. uos uo ne ꝯs
uorum quidem urorū pncipes estis. Sed ut in familia
qui tractant ista qui tergunt qui ungunt qui uer
runt qui spargunt non honestissimū locū seruitutis

tenet sic in ciuitate qui se istarum rerum cupiditatibus
dederunt ipsius ciuitatis locum pene infimum tenet. Ma
gna inquis bella gessi magnis imperiis et prouinciis
prefui. Gere igitur animum laude dignum. Actionis tabula
te stupidum continet aut signum aliquod policleti. Mirror
unde sustuleris quomodo habeas. intuentem te et admirantem
clamores tollentem cum uideo te seruum esse omnium ineptiarum
iudico. Non ne igitur sunt ista festiua? nam nos quoque ocu
los eruditos habemus. Sed obsecro te ista ita uenusta
habeant non ut uincula uirorum sint sed oblectamenta
puerorum. Quid enim censes si L. Mummius aliquem istorum
uideret matellionem corinthium cupidissime tractantem
cum ipse totam corinthum contempsisset utrum ciuem illum
excellentem an atriensem diligentem putaret. Reuiuis
cat M. Curius aut eorum aliquis quorum in uilla aut in
domo nihil splendidum nihil ornatum fuit preter ipsos. et ui
deat aliquem summis populi beneficiis usum barbatulos et
mulos expectantem de piscina. et pertractantem et murenarum
copia gloriantem non ne hominem hunc ita seruum iudicet
ut ne in familia quidem maiore aliquo dignum negotio putet.
an eorum seruitus dubia est qui cupiditate peculii nullam
conditionem recusant durissime seruitutis. hereditatis spes quid
iniquitatis in seruiendo non suscipit. quem nutum locupletis
orbi senis non obseruat. Loquitur ad eius uoluntatem. quicquid
denunciatum sit facit assentatur. assidet. muneratur. Quid
horum est liberi? Quid denique non serui inertis. Quid
iam illa cupiditas que uidetur esse liberalior honoris et i
mperii prouinciarum quam dura est domina quam imperiosa quam uehemens.
Cetegum homini non probatissimo seruire coegit eos qui sibi
amplissimi uidebantur esse munera mittere. nocte ad eum uenire
domum ad eum precari denique supplicare que fuit est si

hec libertas existimari potest. Quid cum dominatus cupiditatis
excessit et alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum
timor quam est illa misera quam dura servitus. Adolescentibus
paulo loquacioribus est serviendum. omnes qui aliquid scire
videntur tamquam domini timentur. Iudex vero quantum dominatum
habeat quo timore nocentes afficiat. An non est omnis me
tus servitus. Quid valet eloquentissimi viri L. Crassi co
piosa vox magis quam sapiens oratio. Eripite nos a servitute.
Que est ista servitus tam claro homini tamque nobili. omnis
animi debilitas et humilis et fracta timiditas servitus est.
Nolite nos sinere servire cuiquam. In libertatem vindicari vult.
minime. Quid enim adiungit nobis universis dominum
mutare. Non igitur liber vult quibus possumus et debemus.
Nos vero si quidem animo excelso et alto et virtutibus exaggerato
sumus non debemus nec possumus. Tu posse te dica
to quando quidem potes. debere te non dixeris quoniam
nihil quisquam debet nisi quod est turpe non reddere. Sed hec hac
tenus. Ille videat quomodo imperator esse possit cum eum ne
liberum quidem esse ratio et veritas ipsa convincat.

Quod sapiens solus dives sit.

Que est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens
ostentatio. Solus ne tu dives. pro di immortales. ego
ne me aliquid audisse aut didicisse non gaudeam. Solus ne
tu dives. Quid vero ne si dives quidem. quid si pauper etiam.
Quem enim intelligimus divitem. aut verbum hoc in quo homine
ponimus. opinor in eo in quo tanta possessio est ut ad
liberaliter vivendum facile contentus sit. qui nihil querat nihil ap
petat. nihil optet amplius. Animus oportet tuus se iudicet
divitem non hominum sermo neque possessiones tue. qui nihil
deesse sibi putet. nihil curet amplius. Satiatus est aut etiam
contentus pecunia. Concedo dives est. Si autem propter aviditatem

pecunie nullum questum turpem putas: cum isti ordini ne honestus quidem possit esse ullus. Si cotidie fraudas/ decipis. poscis. paciscens aufers/ eripis/ si socios spolias erarium expilas si testamenta expectas amicorum quidem atqz ipsa supponis. hec utrū abundātis an egentis signa sunt. Animus hominis diues nō archa appellari solet quius illa plena sit dū te ianē uidebo diuitē non putabo. Et .n. ex eo quantū cuiqz satis est metiunt homines diuitiarū modū. Filiā quis habet pecuniā est opus. duas maiore/ si plures maiore et iam sicut aiunt danay quinquaginta sint filie tot dotes magnā pecuniam querunt. Quantū .n. cuiqz ē opus ad id accōmodat ut ante dixi diuitiarū modus.

Qui igr non filias plures sed innūabiles cupiditates habuerit queqz breui tpre magnas copias haurire possint hunc quō ego appellabo diuitem cū ipse egere se sentiat. Multi .n. audierunt ex te cū dicēs neminem esse diuitē nisi qui exercitum alere posset suis fructibꝫ quod pplo. ro. tantis uectigalibꝫ iam pridem uix pōt contingere. Ergo hoc pposito nūqens diues anq̄ tibi ex tuis possessionibꝫ tantū reficiat ut ex eo tueri sex legiones et magna equitum et peditum auxilia possis. Iam fateris igitur non esse te diuitem cui tm̄ desit ut expleas id quod optas.

Itaqz istam paupertatem uł potius egestatem aut mēdicitatem tuam nunq̄ obscure tulisti. Nam ut his qui honeste rem querunt mercaturis faciendis opis dandis publicas sumendis intelligimus opus ē qsito sic qui uidet domi tue partem accusatorū atqz iudicum consociatos greges qui nocentes et pecuniosos reos eosdem te auctore corruptellā iudicij molientes

qui tuas mercedum pactiones in puincijs intactas pecu
niarū in concionib; candidatorū dimissiones librorum
ad defenerandas diripiendasq; puincias: qui expulsi
ones uicinorum qui latrocinia in agris qui cū seruis
cum libis cum clientib; societates qui possessiones
uacuas qui pscriptiones locupletū qui cedes muni
cipiorum qui illa Syllani temporis messem recorde
tur qui testamta subiecta qui sublatos hoies qui
deniq; oīa uenalia delectum decretum alienam suam
sententiam forum domū uocem silentium quis hunc
non putet confiteri sibi quesito opus esse. cui aūt q̄si
to opus sit quis unq̄ hunc uere dixit diuitem. Et
enim diuitiarum fructus in copia est copiam aūt declarat
sacietas rerum atq; abundantia. quam q̄m nunq̄ asse
quere nunq̄ oīo es futurus diues. Meam aūt quoniam
pecuniam contemnis et recte. est .n. ad uulgi opinionem
mediocris ad tuam nulla est. ad meam modica. de me
silebo. de te loquar. Si censenda nobis atq; extimanda
res sit utrum tandem pluris existimemus pecuniam
pyrrhi quā fabritio dabat an continentiā Fabricij qui
illam pecuniam repudiabat. utrum aurum sannitum an
sannitum an responsum .M. Curij an hereditatē .L.
pauli an libtatem affricani qui eius hereditatis .Q. ma
ximo fratri suo partem suā cessit. Haec profecto quae
sunt summarum uirtutū pluris extimanda sunt q̄ illa que
sunt menbra pecunie. Quis igitur si quidem ut quisq;
plurimi sit quod possideat ita ditissimus habendus sit
dubitet qn in uirtute diuitie sint. q̄m nulla possessio
nulla uis auri atq; argenti pluris q̄ uirtus existimā
da est. o. dij Immortales non intelligunt homines
q̄ magnū uectigal sit parsimonia. uenio .n. iam ad sup

surrepta

tuosos relinquo istum questuosum. Capit ille ex suis p̄
dijs sexcenta sextertia ego centena ex meis. Illi aura
ta tecta in uillis. et solaria marmorea facienti et signa et
tabulas: suppellectilē et uestem infinite cupiscentie: nō
modo ad fructum est ille supatus, sed etiam ad foenus
exiguus. Ex meo tenui uectigali detractis sumptibus
cupiditatis aliquid etiam redundabit. utrū igitur ditior
est an cui deest an cui supat qui eget an qui abun
dat: cui possessio maior quo est eo plus requirit ad
se tuendam an qui suis uiribus se sustinet. Sed quid ego
de me loquor qui morum ac temporum uitio aliquantulum
etiam ipse fortasse in hui⁹ seculi errore uersor. M. Mani
lius patrum nostrorum memoria ne semp curios aut lucios
loquamur paup tandem fuit habuit enim ediculas in carinis
et fundum in larcopo. nos uero ditiores qui plura habem⁹
utinam quidem essemus sed nō extimatione census uerum
uictu atque cultu terminat pecunie modus nō esse cupi
dum pecunie est nō esse emacem uectigalium contentum uero
suis rebus esse maxime sunt certissimeque diuitie. Etenim si
isti calidi rerum extimatores prata et areas quasdam ma
gni precij existimant quod ei generi minime quasi noceri
pot quanti extimanda est uirtus que nec eripi nec
surripi pot neque naufragio neque incendio amittitur nec
tempestatum nec temporum perturbatione mutatur. qua pditi
qui sunt soli sunt diuites. soli enim possident res et fruc
tuosas et sempiternas solique quod est proprium diuitiarum
contenti sunt rebus suis. satis esse putant quod est. nihil
appetunt. nulla re egent. nihil sibi deesse sentiunt nihil
requirunt. Improbi autem homines et auari quoniam incertas
et in casu positas possessiones habent. et plus semp appetunt
neque eorum quisquam adhuc inuentus est cui quod habet esset

situs non modo non copiosi et diuites sed etiam inopes et
pauperes existimandi sunt. Expliciunt paradoxa.

M. T. Ciceronis liber paradosorum explicit.

M. T. Ciceronis liber de somnio Scipionis incipit.

CVM in africam uenissem a manlio consule ad
quartam legionem tribunus militum nihil mihi
fuit potius quam ut Masinissam conuenirem Regem
familie nostre iustis de causis amicissimum. Ad
quem ut ueni complexus me senex conla
chrymauit. aliquantoque post suspexit celum. et grates
inquit tibi ago summe sol uobisque reliqui celites. quod ante
quam ex hac uita migro conspicio in meo regno et in his tec
tis. P. Scipionem cornelium. cuius ego nomine recreor. Ita
quod numquam ex animo meo discedit illius optimi atque inuictissimi
uiri memoria. Deinde ego illum de suo regno ille me de
nostra re publica percunctatus est. multisque uerbis ultro citro
que habitis ille nobis consumptus est dies. Post autem apparatu
regio accepti sermonem in multam noctem produximus. Cum
senex nihil nisi de africano loqueretur. omniaque eius non facta
solum. sed etiam dicta meminisset. deinde ut cubitum dis
cessimus me et de uia. et quia ad multam noctem uigi
lassem arctior quam solebat somnum complexus est. Hic mihi
credo equidem ex hoc quod eramus locuti. fit enim fere ut
cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somnio tale
quale de homero scribit Ennius. de quo uidelicet sepissime
uigilans solebat cogitare et loqui Africanus se ostendit
ea forma que mihi ex imagine eius quam ex ipso erat notior.
Quem ut agnoui equidem corrui. Sed ille ades inquit animo

& omitte timorem Scipio : & que dicam trade memorie.
Vides ne illam urbem que parere . ro . pplo coacta p me +
renouat pristina bella : nec pot quiescere .: Ostende
bat aut carthaginem de excelso & pleno stellarū illu
stri & claro quodam loco . ad quam tu oppugnandā nc
uenis pene miles . hanc hoc biennio ɔsul euertes . erit
q3 cognomen id tibi p te partū : qd hes adhuc a nobis
hereditarium . Cum aut carthaginē deleueris : triūphū
egeris . censorq3 fueris . & obieris legatus egyptum . Sy
riam . asiam . greciam delegeris . iteru3 ɔsul absens bellū
q3 maximū conficies . numantiā excides . Set cū eris curru
in capitolium euectus offendes rem . pu . ɔsiliys pturbatā
nepotis mei . Hic tu Africane ostendas oportebit patē
lumen aī . ingenii consiliyq3 tui . Set eius tpris ancipitem
uideo quasi fatorum uiam . Nam cū etas tua septenos oc
ties sol anfractus reditusq3 conuerterit . duoq3 hy nūi qre
uterq3 plenus alter altera de cā habet circuitu naturali
summam tibi ɔficient fatalem . in te unū atq3 in tuū no
men se tota ɔuertet ciuitas . Te senat' te oms boni . te
socij te omnes latini intuebunt' . Tu eris unus in quo
nitat' ciuitatis salus . Ac ne multa dicam . dictator rem
pu . ɔstituas oportet . si impias ppinquorū manus effugeris.

al' Gracchi & sociorum

Hic cū exclamasset Leli' ingemuissentq3 ceti uehementi'
Leuiter arridens Scipio . queso inquit ne me excitetis ex
somno : & pax rebz audite cetera . Set quo sis Africane
alacrior ad tutandā rem . pu . sic habeto . Omnibus qui
patriam ɔseruauerint adiuuerint auxerint certū esse i
celo definitum locū : ubi bti euo sempiterno fruant' . nihil
est . n . illi principi deo qui omnē mundū regit . qd qdem
in terris fiat accepti' q̄ ɔcilia cetusq3 hoiū iure sociati q̄
ciuitates appellant' . harū rectores & ɔseruatores hic pfecti

huc reuitunt. Hic ego et si eram perterritus: non tam mor
tis metu quam insidiarum a meis. quesiui tamen uiuerentne et
ipse et paulus pater: et alij quos nos extinctos esse arbi
tramur. Immo uero inquit hij uiuunt qui e corporum uincu
lis tanquam e carcere euolauerunt. vestra uero que dicitur uita
mors est. Quin tu aspicias ad te uenientem paulum patrem.
quem ut uidi equidem uim lachrymarum profudi. ille autem
me complexus atque osculans flere prohibebat. Atque ego ut
primum fletu represso loqui posse coepi queso inquam pater
sanctissime atque optime. quoniam hec est uita ut Africanum
audio dicere. quid moror in terris. Quin huc ad uos
uenire propero. Non est ita inquit ille. nisi enim deus is
cuius hoc templum est omne quod conspicis istis te cor
poris custodijs liberauerit. huc tibi aditus patere non
potest. Homines enim sunt hac lege generati qui tuerentur illum
globum quem in hoc templo medium uides que terra
dicitur. hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus que
sydera et stellas uocatis que globose et rotunde diui
nis animate mentibus circulos suos orbesque conficiunt ce
leritate mirabili. Quare et tibi publi et pijs omnibus
retinendus est animus in custodia corporis. nec iniussu
eius a quo ille est uobis datus ex hominum uita migran
dum est. ne munus humanum assignatum adeo defugisse
uideamini. Sed sic Scipio ut auus hic tuus et ut ego
qui te genui iusticiam cole et pietatem. que cum magna
sit in parentibus et propinquis. tum in patria maxima est.
ea uita est uia in celum. et huc cetum eorum qui iam
uixerunt et corpore laxati illum incolunt locum quem
uides. Erat autem is splendidissimo candore inter flammas
circulus elucens. quem uos ut a graijs accepistis or
bem lacteum nuncupatis. Ex quo in omnia contemplanti

p̄clara cetera et mirabilia uidebant̄. Erant aūt hec stelle q̄s
nunq̄ ex hoc loco uidimus. Et hec magnitudines oīum
quas esse nunq̄ suspicati sumus. Ex quib; erat ea minimā
que ultima celo et citima terris luce lucebat aliena.
Stellarū aūt globi terre magnitudinē facile uincebant.
Iam uero ipsa terra ita m̄ p̄ua uisa est ut me imperij nr̄i
quo quasi punctum eius attigimus penitere. Quā
cū magis intuerer. Queso inquit Africanus quo usq;
humi defixa tua mens erit? Non ne aspicis in templa q̄
ueneris. ix orbibus uł potius globis conexa sunt omīa.
quoꝝ unus est celestis extimus qui reliquos oīs com
plectitur. Sūmus ip̄e deus arcens et ꝯtinens ceteros. In
quo sunt infixi illi qui uoluunt̄ stellarum cursus sempi
terni. Cui subiecti . vij. qui u̇sant̄ retro ꝯ̄rio motu. atq;
celum. Ex quib; unum globum possidet illa quam ī terris
saturniam nominant. deinde est hominū generi p̄sper et
salutaris ille fulgor qui dicit̄ iouis. tum rutilus horribi
lisq; terris: quem (al. martem) martium dicitis. deinde ſbter mediam
fere regionem sol obtinet dux et p̄nceps et moderator lu
minum reliquoꝝ: mens mundi et tempatio. tanta mag
tudine ut cuncta sua luce lustret et compleat. hūc ut cō
ites ꝯsequunt̄ ueneris alter alter mercurij cursus. In isiō
q; orbe luna radijs solis accensa ꝯuertitur. Infra autē
eam nihil est nisi mortale et caducū: p̄ter aīos munere
deorum hominū gn̄i datos. Supra lunā sunt eterna oīa.
Nam ea que est media et nona tellus: neq; mouet̄. et īfiā
est. et in eam ferunt̄ oīa nutu suo pondā. Que cū intue
rer stupens ut me recepi. Quid hic inq̄ quis ē qui
complet aures meas tantus et tam dulcis sonus. hic est
inquit ille qui intuallis iunctus imparib;: sed tn̄ p̄rata
p̄tium ratione distinctis impulsu et motu ipsorū orbium

efficit. & acuta cum grauib; temperans uarios equabilit
concentus efficit. nec .n. silentio tanti motus incitari possūt
Et natura fert. ut extrema ex altera pte grauiter. ex
altera aūt acute sonent. Quam ob causā sūmus ille celi
stellifer cursus. cui' conuersio concitatior est. acuto & excitato
mouetur sono. Grauissimo aūt hic lunaris atq; infim'.
Nam terra nona imobilis manens ima sede semp herens
complexa mediū mundi locum. Illi aūt septem cursus
in quib; eadem uis est duorū. vii. efficiunt distinctos int
ualis sonos. Qui nūs rerū omniū fere nodus est. qd
docti homines neruis imitati atq; cantib; aperuerunt sibi
reditum in hūc locū. Sicut alii qui pstantib; ingeniis
in uita humana diuina studia coluerunt. hoc sonitu cō
plete aures hominū obsorduerunt. nec est ullus hebetior
sensus in uobis. Sicut ubi nilus ad illa loca que katacdup
pa noīant' pcipitatur ex altissimis montib; ea gens q̄ illū
locum accolit pp magnitudinē sonitus sensu audiendi ca
ret. hic uero tantus ē totius mundi incitatissima conuersiōe
sonitus sensu audiendi caret. hic uero tantus totius mūdi
ut eum aures hominū capere nō possint. Sicut intueri
solem aduersum nequitis. eiusq; radiis acies ura sensusq;
uincitur. Hec ego admirans referebam tn̄ oculos ad terā
identidem. Tum africanus. Sentio inquit te sedem etiā
nūc hominū ac domū contemplari. que si tibi parua ut est
ita uidet'. hec celestia semp spectato. illa humana contem
nito. Tu .n. quam celebritatē sermonis hominū aut quā
expetendam consequi gloriā potes. Vides habitari in terris
raris & angustis in locis. & in ipsis quasi maculis ubi habitat'
uastas solitudines interiectas. hosq; qui incolunt terram nō
mō interruptos ita esse. ut nihil int' ipsos ab aliis ad alios
manare possit. Sed partim obliquos partim transuersos partim contrā

aduersos stare uobis. a quib; spectare gloriam certam
nullam potestis. Cernis aūt eandem terram quasi redi
mitam quibusdam & circūdatam cingulis. E quibus
duos maxime int̄ se diuersos. & celi u̇ticibus ipsis ex +
utraq; p̄te subnixos obriguisse pruina uides. Medium
aūt illum & maximum solis ardore torreri. Duo sunt
habitabiles. quor̄ australis ille in quo qui insistunt +
adu̇sa nobis urgent uestigia nihil ad u̇r̄m genus. hic
aūt alter subiectus aquiloni quem incolitis cerne q̄
tenui uos p̄te contingat. Omnis .n. terra que colitur
a uobis angustata u̇ticib; laterib; latior p̄ua quedam insula
est. circūfusa illo mari quod athlanticū. quod magnū
quod occeanum appellatis in terris. Qui tn̄ tanto nōie
q̄ sit p̄uus uides. Ex his ipsis cultis notisq; terris nū
aut tuū aut cui q̄ u̇r̄m nomen ul' caucasum hunc quē
cernis transcendere potuit. ul' illū gangem transnatare.
Quid reliquis orientis aut obeuntis solis ultimis aut
aquilonis austri ue p̄tib; tuū nomen audiet. Quibus
amputatis cernis profecto quantis in angustijs uestra
se gloria dilatari uelit. Ipsi aūt qui loquunt̄ de uobis q̄
loquent̄ diu. Quin etiam si cupiat proles illa futuror̄
hominū deinceps laudes uniuscuiq; u̇r̄m a patrib; accep
tas posteris p̄dere. tn̄ p̄p eluuiones exustionesq; t̄rarum
quas accidere certo t̄p̄e nec̄c est nō mō nō et̄nā sed ne
diuturnā q̄dem gloriam assequi possumus. Quid autem
interest ab ijs qui postea nascent̄ s̄monem fore de te. cū
ab ijs nullus fuit qui an̄ nati sunt. qui nec pauciores
& certe meliores fuerunt uiri. cum p̄sertim apud eos +
ipsos a quib; audiri nomen u̇r̄m pōt nemo uni an̄i me
moriam consequi possit. Homines .n. annū tn̄ mō solis
.i. uni astri reditū metiunt̄. Cum aūt ad idem unde seml'

profecta sunt cuncta astra redierint. eandemq; toti' celi
descriptioné longis int'uallis rettulerint. Tunc ille ue
uertens annus appellari pōt. in quo uix dicere audeo q̄
multa hominū secula teneant'. Nanq; ut olim deficere
sol hōib; extinguiq; uisus est. cū Romuli aīūs hec ipsa
in templa penetrauit. quandoq; ab eadem pte sol eodē
q; tempore iterū defecerit. tum signis omnib; ad p̄nci
pium stellisq; reuocatis expletum annū habeto. Huí'
quidem anni nondū uigesimam ptem scito esse ptam. q°
circa si reditū in hunc locū desperaueris in quo sunt oīa
magnis & p̄stantib; uiris quanti tandé est ista hominū
gloria que ptinere uix ad uni' anni ptem exiguam pōt.
Igit' alte spectare si uoles atq; hanc sedem & etnā domū
contueri neq; te s̄monib; ul'gi dederis. Nec in p̄mijs
humanis spem posueris rerum tuarū. Suis te oportet ille
cebris ipsa uirtus trahat ad uerū decus. Quid de te alij
loquant' ipi uideant. Sed loquant' tn̄. Sermo aūt oīs ille &
angustijs cingit' his regionū quas uides. nec unq̄ de ullo
phennis erit. & obruitur hominū int'itu & obliuione
posteritatis extinguit'. Que cum dixisset. Ego uo inq̄
o Africane si quid bn̄ meritis de patria quasi limes ad celi
aditum patet. Quanq̄ a pueritia uestigijs ing'ssus pa
tris & tui decori uro nō defui. nc̄ tn̄ tanto p̄mio exposito
enitar multo uigilantius. Et ille Tu uo enitē & sic ha
beto. non esse te mortalē. sed corpus hoc. nec .n. tu is es
quem forma ista declarat. sed mens cui'q; is est quisq; nō ea
figura que digito demonstrari pōt. Deum te ig' scito esse.
Siquidē aīūs ē qui uiget qui sentit qui meminit qui p̄
uidet qui tam regit & moderat' & mouet id corpus cui p̄
positus est aīūs q̄ hunc mundū ille p̄nceps deus. Et ut
ipm mundū ex quadam pte mortalem ipe deus eternus

Sic fragile corpus animus sempiternus mouet. nam quod semper
mouetur eternum est. Quod uero motum affert alicui. quodque
ipsum agitatur mouetur aliunde. quando finem habet motus
uiuendi finem habeat necesse est. Solum ergo quod se se mo
uet. quia numquam deseritur a se numquam ne moueri quidem desi
nit. Quin etiam ceteris que mouentur hic fons cunctis
hoc principium est mouendi. Principio autem nulla est
origo. Nam ex principio oriuntur omnia. Ipsum autem nulla
ex re alia nasci potest. nec enim esset principium quod gigne
retur aliunde. quod si numquam oritur. nec occidit quidem
umquam. Nam principium extinctum nec ipsum ab alio re
nascetur. nec ex se aliud creabit. Si quidem necesse est a prin
cipio oriri omnia. Ita fit ut motus principium ex eo sit
quod ipsum a se mouetur. Id autem nec nasci potest. nec mori.
uel concidat omne celum omnisque natura et consistat necesse
est. nec uim ullam nanciscatur qua a primo impulsu mo
ueatur. Cum pateat igitur eternum esse quod a se ipso moueatur.
Quis est qui hanc naturam animis esse tributam neget. Inanimum
enim est quod pulsu agitatur eterno. Quod autem est animal id
motu cietur interiore et suo. Nam hec est propria natura animi
atque uis. que si est una ex omnibus que se moueat neque
nata certe est. et eterna est. Hanc tu exerce optimis in
rebus. Sunt autem optime cure de salute patrie. Quibus
agitatus et exercitatus animus uelocius in hanc sedem et do
mum suam peruolabit. idque ocius faciet. si iam tum cum erit
inclusus in corpore eminebit foras. et ea que extra erunt
contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. namque
eorum animi qui se corporis uoluptatibus dederunt earum
que se quasi ministros prebuerunt impulsuque libidinum
uoluptatibus obedientium deorum et hominum iura uiola
uerunt. corporibus elapsi circa terram ipsam uolutantur.
nec hunc in locum nisi multis seculis reuertuntur exagitati
Ille discessit. ego somno solutus sum. Finis.

M. T. Ciceronis fragmentum Libri de achademicis.

IN cumano nup cum mecum atticus noster
esset. nunciatum est nobis a marco varrone
uenisse eum Roma pridie uesperi. et nisi
de uia fessus esset. ptinuo ad nos uenturum
fuisse. Quod cũ audissemus nullã moram
interponendam putauimus. quin uideremus hominem
nobiscum et studijs eisdẽ et uetustate amicicie ꝯiunctũ.
Itaq; confestim ad eum ire preximus paulũq; cum eius
uilla abessemus ipm ad nos uenientem uidimus. atq;
illum complexi ut mos amicorũ est satis eũ longo int
uallo ad suam uillam reduximus. hic pauca primo atq;
ea pcontantibus nobis et si quid forte roma noui. Atticus
omitte ista que nec pcontari nec audire sine molestia
possumus. Queso inquit et quare potius et quid ipe
noui. Silent .n. diutius muse varronis q̃ solebant. nec
tamen istũ cessare sed celare que scribat existimo. Mi
nime uo inquit ille. Intemperantis .n. arbitror esse scribẽ
quod occultare uelit. Sed habeo opus magnũ in mani
bus. que iam pridem adhuc ipm eum me aũt dicebat
quedam institui que et sunt magna sane et limantur a me
pollitius. et ego ista quidẽ inq̃ varro iam diu expectãs
non audeo tñ flagitare. Audiui .n. e lybone nr̃o. cuius
nosti studium. nihil .n. eiusmodi celare possumus nõ te
ea intermittere sed accuratius tractare. nec de manibus unq̃
deponere. Illud aũt mihi ante hoc tpus nunq̃ in mentẽ
uenit a te requirẽ. Sed nunc posteaq̃ sum ingressus res
eas. quas tecũ simul didici mandare monumentis philosophiam
q; ueterem illam a Socrate ortam latinis litteris illustrare.
quero quid sit cur cum multa scribas: genus hoc pt̃ermit
tas: pstim cũ et ipse in eo excellas. et id studiũ totaq; ea

res longe ceteris & studijs et artib9 antecedat. Tum ille
rem a me sepe deliberatam et multū agitatam requiris.
Itaq; nō hesitans respondebo. & ea dicam que m̄ sunt in
promptu: q̄ ista ipsa de re. multū ut dixi diu cogitaui.
Nam cū phiam uiderē diligentissime grecis litteris explica
tam: existimaui si qui de nr̄is eius studio tenerent si es
sent grecis doctrinis eruditi, greca potius q̄ nr̄a lectos.
Sin a grecorū artib9 & disciplinis abhorrerent ne hec qdē
curaturos. que sine eruditione greca intelligi ^ Itaq; ea nō possūt
nolui scribē. que nec indocti intelligere possent: nec doc
ti legere curarent. Vides autē eadem ipē. Didicisti. n.
non posse nos amafinij aut rabirij siles esse: qui nulla
arte adhibita de reb9 ante oculos positis uulgari smone
disputant: nihil definiunt: nihil partiunt: nihil apta
interrogatione concludunt. nullam denique artem esse nec
dicendi nec diserendi putant. Nos aūt pceptis dia
lecticorū et oratorū: et q̄m utranq; uim uirtutem esse
nr̄i putant: sic parentes ut legib9. uerbis quanq̄ nouis
cogimur uti: que docti a grecis ut dixi petere mallent.
Indocti ne a nobis qdem accipiunt: ut frustra oīs suscipi
atur labor. Iam uo phyca si epycurū. i. si Democritū
probarē possem scribere. ita plane ut amafinius. Quid
est. n. magnū cū causis rerū efficientiū sustuleris de
corpusculorum ita. n. appellant athomos concursione
fortuita loqui: nr̄a tu phica nosti que contineant ex ef
fectione et ex materia ea quā fingit & format effec
tio. Adhibenda. n. geometria est. quoniam quibus
nam quisq̄ enūciare uerbis aut quē ad intelligendū
poterit adducere hec ipsa de uita & morib9 & de ex
petendis fugiendisq; reb9 Illi. n. simpliciter pecudis
& hoīs idem bonū esse censent. Apud nr̄os. n. non

ignoras que sit et quanta subtilitas. siue .n. zenonē sequare magnū est efficere ut quis intelligat quid sit illud uerū et simplex bonū: quod nō possit ab honesta te seiungi quod bonū quale sit negat oīo epycurus sine uoluptatib; sensū mouentib; nec suspicari. Si uo Achademiā ueterē psequamur. quā nō ut scis pbam? q̄ erit illa acute explicanda nob q̄ argute q̄ obscure etiam et ətra stoycos differendū. Totū ig illud phīe studiū m̄ quidem ipse sūmo. et aduite əstantiam quā tam possum et ad delectationē aī. nec ullū arbitror ut apud platonē est maius aut melius adijs datū mun? homini. Sed meos amicos inquib; est studiū igrecia3 mitto .i. ad grecos ire iubeo. ut ea a fontib; poti? hauriant q̄ riuulos əsectentur. Que aūt nemo adhuc docuerat nec erat unde studiosi scire possent. ea q̄n tum potui (nihil .n. magnope meoꝝ miror) feci ut essent nota nr̄is. a grecis .n. peti non poterant. ac p? bellij nr̄i occasum ne a latinis quidem. et tn̄ in illis ueterib; nr̄is que menyppū imitati nō interpretati quadam hylaritate əspersimus. multa admixta et intima phīa. multa dicta dialectice. que quo facilius minus docti intelligerent iocunditate quadā ad legendum inuitati in laudationib; in his ipis anti quitatū p̄hemiis phīe scribere uoluimus si mō əsecuti sumus. Tum ego sunt iq̄ ista varro. nā nos in nr̄a urbe pegrinantis errantisq; tanq̄ hospites tui libri q̄i domū deduxerunt. ut possemus aliq̄n qui et ubi essemus agnoscere. Tu etatem patrie tu descriptiōes temporū tu sacrorū iura tu sacerdotū tu domesticā tu bellicam disciplinam tu sedem regionū locorū tu omniū diuinarū humanarūq; rerū nomiā gn̄a

officia cās aperuisti: plurimumq; a poetis nostris oīoq;
latinis et lr̄is luminis attulisti et uerbis. atq; ipse et uariū
et elegans oī fere nūo poema fecisti. phīamq; multis locis
inchoasti. ad impellendū satis ad docendū parū. Causā
aūt pbabilem tu quidem affers. aut. H. greca legere
malent qui erunt eruditi. aut ne hec quidem qui illa
nesciunt. Sed da m̄ nūc satis ne pbas? Imo uo et hec qui
illa non poterunt: et qui greca poterunt non ɔtemnāt
sua. Quid. H. cāe est cur poetas latinos grecis litteris
eruditi legant. philosophos non legant? An quia de
lectat Ennius pacuuius actius. multi alij qui nō uerba
sed uim grecorum expresserunt poetarū? quanto magis
philosophi delectabunt. si ut illi eschinem Sophoclem
Euripidem sic hi Platonē imitentur. aristotilem theo
phrastum oratorē quidē laudari uideo si qui e nr̄is hy
pidem sint aut Demostenem imitati. Ego aūt dicam
H. ut res est: dū me ambitio dū honores dū cause dū
rei. pu. non solū cura sed quedā etiā pcuratio multis
officiis implicatū et ɔstrictū tenebat hec inclusa habe
bam. et ne obsolescerent renouabam cum licebat legen
do. Nunc uo et fortune grauissimo percussus uulnē. et
administratiōe rei. pu. liberatus doloris medicinā peto. et
ocij oblectationē hanc honestissimā iudico. Aut. H. etati
hoc maxime aptū est. aut his rebus si quas dignas laude
gessimus hoc in primis ɔsentaneū aut etiā ad nr̄os ciues
erudiendos nihil utilius. aut si hec ita nō sunt: nihil ali
ud uideo quod agere possimus. Brutus quidē noster
excellens oī genere laudis sic phīam latinis litteris per
sequitur nihil ut hisdem de rebus grecia desideret. et eā
dem quidem sententiā sequitur quā tu. Nā Aristū atheis
audiuit aliqdiu: cuius tu frēm Antiochum. quāobrem

da queso te huic etiam generi litterarum. Tum ille istuc quidem
considerabo. nec uero sine te. Sed de te ipso quid est inquit
quod audio? Quanam inquam de re? Relictam a te ueterem
iam inquit tractari autem nouam. Quid ergo inquam antio
cho id magis licuerit nostro familiari remigrare in do
mum ueterem e noua quam nobis in nouam e uetere? Cer
te. H. recentissima queque sunt correcta et emendata ma
xime. quamquam Antiochi magister philo magnus uir ut tu
existimas ipse negaret in libris quod coram etiam ex te ipso
audiebamus duas achademias esse. erroremque eorum qui
ita putarunt coarguit. est inquit ut dicis. sed ignorare
te non arbitror que contra philonem Antiochus scripserit.
imo uero et istam et totam ueterem achademiam. a qua
assumptam diu renouari a te nisi molestum est ueli. et
simul assidamus inquam si uidetur. Sane istud quidem inquit
sum. H. admodum infirmus. Sed uideamus idem ne attico pla
ceat fieri a me. quod te uelle uideo. Mihi uero ille. quid
est. H. quod malim quam ex antiocho iam pridem audita re
cordari. et simul uidere satis ne ea commode dici possint
latine. que cum sint dicta in conspectu consedimus omnes.
Tum uarro ita exorsus est.

SOcrates mihi uidetur id quod constat inter omnes pri
mus a rebus occultis et ab ipsa natura inuolutis in quibus
omnibus ante eum philosophi occupati fuerunt a
uocauisse philosophiam et ad uitam communem adduxisse ut de uir
tutibus et uitiis omninoque de bonis rebus et malis quereret.
celestia autem uel procul esse a nostra cognitione censeret uel si
maxime cognita essent nihil tamen ad bene uiuendum. Hic in
omnibus fere sermonibus qui ab iis qui illum audierunt per
scripti uarie copioseque sunt ita disputat ut nihil affirmet
ipse refellat alios. nihil se scire dicat nisi id ipsum: eoque

pstare ceteris qd illi que nesciant scire se putent. ipse
se nihil scire id unū sciat. obeamqz rem se arbitrari
ab apolline oīum sapientissimū esse dictum. qd hec
esset una omnis sapia non arbitrari sese scire quod
nesciat. que cū diceret constanter. et in sñia pmane
ret oīs eius oratio. tam in uirtute laudanda et i homi
nib oīb ad uirtutis studiū cohortandis ↄsumebatur
ut e socraticorū libris maxīeqz platonis intelligi pot.
Platonis aūt auctoritate qui uari9 et multiplex et co
piosus fuit. una et ↄsentiens duob uocabulis philoso
phie forma instituta ē achademicorū et pypathetico.
qui reb ↄgruentes nōib differebant. Nam cū speu
sippum sororis filium plato philosophie quasi here
dem reliquisset. duos aūt pstantissimos studio atqz
doctrina Xenocratem calcedonium et Aristotilem
stagyritem. qui erant cū Aristotile pypatetici dcī
sunt. quia disputabant inambulantes in licio. Illi
autē qui platonis instituto in achademia qd est al
terū gymnasium cetus erant et smones habē soliti
e loci uocabulo nomen habuerunt. Sed utriqz plato
nis ubertate completi certam quandā discipline formu
lam composuerunt. et eam qdem plenam ac refertā.
Illam aūt Socraticam dubitationē de oīb reb et nllā
affirmatiōe adhibita ↄsuetudinē disserendi reliquerūt.
Ita facta ē differendi qd minime Socrates pbabat
ars quedam phie et rerū ordo et descriptio disciplīe
que quidem erat primo duob ut dixi nōib una.
Nihil .n. inter pypathericos et illamueterē achademiā
differebat. Abundantia quadā ingenii pstabat ut
mihi uidetur qdem Aristoteles. sed idē fons erat utris
qz. et eadem rerū expetendarū fugiendarūqz ptitio.

S & quid ago inquit. aut sum ne sanus / qui hec uos doceo .·
Nam & si non sus mineruam / ut aiunt. tñ inepte quisquis
mineruã docet. Tum Atticus tu uo inquit pge
Varro. valde .n. amo nrã atq3 nros. / meq3 ista delectat
cum latine dicunt & isto modo. Quid me inq̃ putas
qui phiam iam pfessus sim populo nro exhibiturũ .·
Pergamus ig inquit qm placet. Fuit ergo iam accep
ta a platone philosophandi rõ triplex. una de uita &
moribꝰ / altera de natura et rebꝰ occultis. Tertia de
disserendo & quid uerũ & quid falsum / qd rectũ
in oratione prauũ ue / quid ↄsentiens quid repugnans
iudicando. Ac pmã illam partẽ bene uiuendi a nã
petebant / eiq3 parendũ esse dicebant. neq3 ulla alia
in re nisi in nã querendũ esse illud sũmũ bonũ / quo
oĩa referrent. ↄstituebantq3 extremũ esse rerũ expe
tendarũ & finẽ bonorũ adeptũ esse oĩa e nã & aĩo &
corpore & uita. Corporis aũt alia ponebant ẽẽ in toto
alia in ptibꝰ. valitudinẽ. uires. pulchritudinẽ ĩ toto.
In partibꝰ aũt sensus integros. et pstantiã aliquã ptiũ
singularũ. ut in pedibꝰ celeritatẽ. vim in manibus
claritatẽ in uoce. in lingua & iã explanatã uocũ ĩpssionem.
Animi aũt que essent ad cõplectendam
ingeniis uirtutẽ idonea. eaq3 ab his in naturam et
mores diuidebant. Nature celeritatẽ ad discendũ
& memoriã dabant. quorum utrũq3 mentis ẽẽt ppiũ
& ingenii. Morũ aũt putabant studia ẽẽ. & quasi
ↄsuetudinem / quã ptĩ exercitationis assiduitate / ptĩ
rõne formabant. In quibꝰ erat phia ipa ĩ qua quod
inchoatũ est / neq3 absolutũ pgressio quedã ad uirtutem
appellatur. quod aũt absolutũ id est uirtus q̃i
pfectio nature / oĩũq3 rerũ. quas in aĩs ponũt. una

res optima. Ergo hec aīorum. vite autē. id. n. erat ītum
adiuncta esse dicebant que nō tam nature q̄ bte uite
adiuncta sunt. hominem eē censebant quasi partē quan
dam ciuitatis et uniu̓si generis humani. eūq; esse cō
iunctum cum hominib; humana quadā societate. ac
de sūmo quidem ac nāli bono sic agunt. Cetera autē
ptinere ad id putant aut ad agenduz aut ad tenendū
ut diuitias ut opes ut gloriam ut gratiam. Ita tri
partita ab his inducit̄ ratio bonorum. Atq; hec illa
sunt tria genera que putant pleriq; pypathєticos di
cere. id quidem non falso. Est. n. hec ptitio illorū. Il
lud imprudent̓ si alios esse achademicos qui dū appel
larentur. alios pypathєticos arbitrant̓. cōis hec rō. et
utrisq; hic bonorū finis uideat̓ adipisci que essꝫ pma
in natura queq; ipsa pse se expetenda aut oīa aut ma
xima. Ea sunt aūt maxima que in ipo aīo atq; ī ipa
uirtute uersant̓. Itaq; oīs illa antiqua phīa sensit in
una uirtute esse positam beatam uitam. nec tū beatissiāz.
nisi adiungerentur et corporis et cetera. que sup̄ dcā
sunt ad uirtutis usum idonea. Ex hac descriptiōe age
di quoq; aliquid inuita. et officii ipi⁹ initiū repiebatur
quod erat in ɔ̄suatione earū rerū quas nā prescriberet.
Hinc gignebat̓ fuga desidie uoluptatūq; ɔtemptio. Ex
quo laborū dolorūq; susceptio multorū magnorūq; recti
honestiq; causa. et earū rerū que erant ɔgruentes cū
descriptione nature. Vnde et amicicia existebat et
iusticia atq; equitas. heq; et uoluptatib; et multis uite
cōmodis anteponebant̓. Hec q̄dem fuit apud eos morū
institutio. et ei⁹ artis quā pmā posui forma atq; descrip
tio. De natura aūt id. n. sequebat̓ ita dicebant ut eam
diuiderent in res duas. ut altera essꝫ efficiens. Altā

aūt quasi huic se p̄bens. eaq3 efficeret aliquid. In eo qđ
efficeret uī3 esse censebant. In eo aūt qđ efficeret mat̄ia3
quandam. In utroq3 tū utrūq3. neq3. n. materiā ipsam
cohere͞re potuisse si nulla ui ɔtineretur: neq3 ui3 sine ali
qua materia. nihil est. n. qđ non alicubi ēē cogat. Sed
quod ex utroq3 id iam corpus & quasi qualitatē nōia
bant. Dabitis. n. pfecto ut in reb3 inusitatis quod i
greci ipi faciunt. a quib3 hec iā diu tractant. utamur
ūerbis interdū inauditis. NOS ūo inquit Atticus
qu & grecis licebit utare cū uoles. si te latina forte de
ficient. BEne sane facis. sed enitar ut latine loquar
nisi in huiuscemodi ūbis ut phiam aut rhetoricē aut
phisycen aut dialecticen appellē. quib3 ut alijs mlti
ɔsuetudo iā utitur p latinis. Qualitates igr̄ appellaui.
quas poeotetas greci uocant. quod ipm apud grecos
nō ē uulgi ūbum sed philosophorum. atq3 id i multis.
Dialecticorū ūo uerba nulla sunt publica. suis utunt.
et id qđ cōe oīu3 fere est artiū. aut. n. noua sunt re3
nouarū facienda nōia aut ex alijs transferenda. qđ
si greci faciunt. qui in his reb3 tot iā secla ūsant. qūto
id magis nobis ɔcedendū ē. qui hec nūc primū trac
tare conamur. Tu ūo inq̄ Varro bn̄ & iā merit' m
uideris de tuis ciuib3 si eos nō mō copia rerū auxis
ut effecisti. sed etiam uerbor3. Audebimus ergo
inquit nouis uerbis uti te auctore: si necē est. Earū
igr̄ qualitatū sunt alie p̄ncipes alie ex his orte. principes
sunt uni' modi & simplices. Ex his aūt orte uarie
sunt: & quasi mltiformes. Itaq3 aer quoq3 utimur
n. p latino ignis & aqua & terra prima sunt. Ex
his aūt orte aīantiū forme: earūq3 rerū que gignunt
e terra. Ergo illa initia: & ut e greco ūtā3 elemēta

dicunt͛ e quibꝫ aer & ignis mouendi uim hñt et ef
ficiendi. Reliquę partes accipiendi & quasi patiẽdi
aquam dico & terram. Quintũ genus e quo essent ⁊
astra mentesqꝫ singulares. eorũqꝫ quattuor q̃ sup̃
dixi dissimile aristoteles quoddam esse rebat͛. sed sb̃
iectam putat omnibꝫ sine ulla specie atqꝫ carentẽ oĩ
illa qualitate. faciam͛ .n. tractando usitati⁹ hoc ũbũ
et tritius. materiam quandam. ex qua oĩa expssa
atqꝫ effecta sint. quę tota oĩa accipere possit. oĩbꝫ
qꝫ modis mutare. atqꝫ ex omni parte. eoqꝫ & iam
interire non in nihilum sed in suas partes que in
finite secari ac diuidi possint. cũ sit nihil oĩo ĩ rerũ
natura minimũ quod diuidi nequeat. Quę autẽ
moueant͛ oĩa interuallis moueri. que interualla itẽ
infinite diuidi possunt. Et cũ ita moueat͛ illa uis quã
qualitatem esse diximus. et cũ sic ultro in utroque
uersetur & materiã ipsam totam penitus cõmutari
putant. & illa effici que apellant qualia, e quibus in
oĩ natura cohercente & ꝯtinuata cũ omnibꝫ suis ptibꝫ
effectũ esse mundũ. extra quẽ nulla pars materię sit.
nullũqꝫ corpus. partis aũt esse mundi oĩa que insit
in eo. que natura sentiente teneant͛. in qua rõ pfecta
insit quę sit eadem sempit̃na. nihil .n. ualenti⁹ ẽẽ a
quo intereat. quam uĩ aĩaz esse dicunt mundi. eadẽ
qꝫ esse mentẽ. sapientiãqꝫ pfectam quem deũ appel
lant. oĩũqꝫ rerũ quę sunt ei sbiecte. quasi prudẽtiã
quandã pcurantẽ cęlestiã maxime. deinde ĩ terris ea
qꝫ ptinent ad hoĩes quam interdũ eandẽ necessitatẽ
appellant. quia nihil aliť possit. atqꝫ ab ea ꝯstitutũ sit.
inter quasi fatalẽ ⁊ ĩmutabilẽ ꝯtinuationẽ ordinis sem
piterni. non nũq̃ q̃dem eandem fortunã, q effíciat multa

improuisa. haec nec opinata nobis ꝑ obscuritatē igno
rationēq; causarū. Tertia deinde phie pars que erat
in ratione & in differendo sic tractabat ab utrisq; q̄q̄
oriret a sensib; tū non esse iudiciū ueritatis in sensib;.
Mentē uolebant rerū esse iudicem. solam censebant
idoneam cui crederet. quia sola cerneret id qđ sēp
esset simplex & uni⁹ modi & tale quale esset. hanc
illi ideam appellabant iā a platone ita noīatam. nos rec
te spēm possum⁹ dicere. Sensus aūt oīs hebetes et tar
dos esse arbitrabantur nec ꝑcipe ullo modo res eas que
sbiecte sensib; uiderent. que essent aut ita ꝑue ut
sb sensum cadere nō possent. aut ita mobiles & ɔcitate
ut nihil unq̄ unū esset ɔstans eidem qdem. qr ɔtinēt
laberent & fluerent oīa. Itaq; hanc omnē ꝑtem rerū
opinabilem appellabant. Scientiā aūt nusq̄ esse cense
bant nisi in aī motionib; atq; rōnib;. qua de cā đ
finitiones rerū ꝓbabant. & has ad oīa de qb; discep
tabatur adhibebant. Verborū & iā explicatio ꝓbabat
.i. qua de causa queq; essent ita nominata. quā et
ethymologiā appellabant. post argumentis & q̄i
rerū notis ducib; utebant ad ꝓbandū & ad ɔcludē
dum id quod explanari uolebant. in qua tradebat
omnis dialectica disciplina id orationis ratiōe ɔclu
sā. huic quasi ex altera ꝑte oratoria uis dicendi
adhibebat explicat oratiōis ꝑpetue ad ꝑsuadendū
accōmodate. hec erat illis prima a platone tradita
cui⁹ quas accepim disputationes si uultis exponā.
Nos uo uolumus inq̄ ut ꝓ Attico etiam respondeā.
Et recte inquit respondes. ꝑclare .n. explicat ꝑypa
theticorū & achademie ueteris auctoritas. Aristo
teles primus spēs quas paulo ante dixi labefactauit.

quas mirifice plato erat amplexatus. ut in his quiddã
diuinũ esse diceret. Theophrastus autem uir et orato
rie suauis et ita moratus. ut p̃se pbitatẽ quandã et in
genuitatẽ ferat uehementiꝰ et fregit quodã modo auc
toritatem ueteris discipline. Spoliauit .n. uirtutẽ suo
decore ĩbecillamq; reddidit. qꝛ negauit in ea sola po
situm ẽẽ beate uiuere. Nam strato eiꝰ auditor quanq̃
fuit acri ingenio tñ ab ea disciplina oĩo semouẽdus
est qui cũ maxime necessariã partẽ philosophie. q̃
posita ẽ in uirtute et in moribꝫ reliquisset. totũq; se
ad inuestigationem nature contulisset. in ea ip̃a plurimũ
dissedit a suis. Speusippus aũt et Xenocrates q̃ p̃mi
platonis rõnem auctoritatemq; susceperant. et post
hos polemo et crates unaq; Crantor in achademia
congregati diligenter eaq; a supioribꝫ acceperant tuebãt.
Iam polemonẽ audiuerant assidue zeno et archesilas.
Sed zeno cũ archesilaum anteiret etate ualdeq; sbti
liter dissereret. et pacute moueret. corrigẽ conatus
est disciplinã. eamq; quoq; si uidet correctionẽ explicabo
sicut solebat Antiochus. Mihi uero nunq̃ uidet. qꝛ uides
idem significare pomponiũ. Zeno igr nullo modo is
erat. qui ut theophrastus neruos uirtutis inciderit
sed contra qui oĩa queq; ad beatam uitã ptineret in
una uirtute poneret. nec quicq̃ aliud numeraret in
bonis. idq; appellaret honestũ quod esset simplex qd
dam et solum et unũ bonum. Cetera aũt et si nec bona
nec mala essent. tñ alia secundũ naturã dicebat. alia
nature esse contraria. his ipsis alia interiecta et media nu
merabat. Que aũt secundũ naturã essent. ea sumẽda
et quadã estimatiõe dignanda docebat. contraq; contrãa.
Neutra aũt in medijs relinquebat. inquibꝫ ponebat nĩ

oĩo esse momenti. Sed que essent sumenda ex his alia
pluris ēē extimanda alia minoris. que pluris ea pposita
appellabant. Reiecta aũt que minoris. atq; ut hec non
tam reb; q̄ uocabulis cōmutauerat sic inter recte factũ
atq; peccatũ officiũ & ɔtra officium media locabat que
dam. Recte facta sola in bonis actionib; ponens. praue
idest peccata in malis. Officia aũt & suata & ptmissaq;
media putabat ut dixi. Cumq; supiores nō oẽs uirtutes
in ratione esse diceret sed quasdã uirtutes nã aut more
pfectas. hic oĩs in rõne ponebat. Cumq; illi ea gnã uir
tutum que supra dixi seiungi posse arbitrarentur. nec
uirtutis usum modo. ut supiores: sed habitũ pse esse
pclarũ. nec tñ uirtutẽ cuiq̃ adẽẽ qn ea semp uteretur.
Cumq; pturbationẽ aũ illi ex homine nō tollerent. natuũ
q; & ɔdolescere & ɔcupiscere & extimescere & efferri
leticia dicerent & rõnis exptes. aliaq; in pte aĩ cupidi
tatem alia rõnem collocarent: ne his quidẽ assentiebat.
Nam & pturbationes uoluntarias esse putabat. opinionisq;
iudicio suscipi: & oĩu; ptbationũ arbitrabat matrẽ ēē
īmoderatam quandã intempantiã. hec fere de morib;. De
naturis aũt sic sentiebat primũ ut in quattuor initiis
rerum illis quintam hanc naturã ex qua supiores sens9
& mentẽ effici rebant nō adhiberet. Statuebat .n. ignẽ
esse ipsam naturam que quicq; gigneret & mentẽ atq; sens9.
Discrepabat & iã ab hisdẽ q nullo modo arbitrabat quicq;
effici posse ab ea que expers ēēt corporis. Cui9 generis
Xenocrates & supiores & iã aĩu; esse dixerant. nec uo aut
quod efficeret aliquid aut qd efficeret posse ēē nō corp9.
Plurima aũt in illa tertia phie parte mutauit. in qua
primũ de sensib; ipis quedã dixit noua. quos iunctos
esse censuit e quadã quasi impulsione oblata extrinsec9

quam ille phantasiam nos uisum appellam⁹. licet et tene
amus hoc uerbum quidem. Erit .n. utendū ī reliquo
s̄mone sepi⁹. Sed ad hec que uisa sunt et quasi accepta
sensib; assensionē adiungit aīor; . quā esse uult ī nob
positam et uoluntariā. Visis non oīb; adiungebat fidē
sed his solum que ꝓpriā quandā haberent declarationē
earū rerū que uiderent. Id aūt uisū cū ipm cernet̄
cōphendibile feretis. hec nos uo inquit. quonā .n.
modo captalepton diceres. sed cū acceptū iā et appro
batum esset cōphensionē appellabat similem his reb;
que manu ꝓhenderent. ex quo etiā nomē hoc duxerat.
At cū eo u̇bo antea nemo tali iure usus esset. plurimis
q; idem nouis u̇bis. noua .n. dicebat usus est. Quod
aūt erat sensu cōphensū. id ipsū sensū appellabat.
Et si ita erat cōphensū ut ꝯuelli ratione nō posset sciā;.
Sin aliter insciētiā noīabat. ex qua existeret etiā opinio.
que esset imbecilla et cum falso incognitoq; cōis. Sed
inter scientiā et insciētiā cōphensionē illā quā dixi
collocabat. eamq; neq; in rectis neq; in prauis nūabat.
Sed soli credendū esse dicebat. e quo sensib; etiā fidē
tribuebat. Quod ut supra dixi cōphensio facta sensib;
et uera esse illi et fidelis uidebatur. nō quia oīa quae
essent in re cōphenderet. sed quia nihil quem cadere
in eam posset relinqueret. quodq; natura qⁱ normā
scientie et pncipiū sui dedisset. unde postea notiones
rerum in aīs īpmerent. e quib; nō pncipia solū sed
latiores quedam ad rationē inueniendā uie repiunt.
Errorē aūt et temeritatē et ignorantiā et opinationē et
suspicionē et uno noīe oīa que essent aliena firme et
ꝯstantis assensionis a uirtute sapiaq; remouebat. atq;
in his fere cōmutatio ꝯsistit oīs dissensioq; Xenonis a

supioribꝫ· que cū dixisset· et breuiter sane minimeqꝫ
obscure exposita est inq̄. a te varro et ueteris achade
mie ratio et stoycorum. uerū esse aūt arbitror. Et ab An
tiocho nr̄o familiari placebat correctionē ueteris acha
demie potiꝰ q̄ aliquā nouā disciplinā putandā. Tunc
varro due sunt nūc partes inquit. qui ab antiquorum
rōne nūc desciscis· et ea que ab archesila nouata sūt p
bas. Doce qđ et qua de cā discidiū factū sit. ut uide
amus satis ne ista sit iusta defectio. Tum ego cū ze
none inq̄ ut accepimꝰ Archesilas sibi omne certam̄
instituit. nō ptinacia aut studio uincendi ut mihi quidem
uidet̄. sed earū rerū obscuritate que ad ꝯfessionē ig
rationis adduxerant Socratē. et ueluti amantes Socratē
Democritū anaxagoram empedoclem· omnes pene ue
teres: qui nihil cognosci nihil pcipi nihil sciri posse
dixerunt. angustos sensus· imbecillos aīos. breuia cur
ricula uite: et ut Democritus in pfundo ueritatem
esse demersam. opinionibꝫ et institutis oīa teneri. nihil
ueritati relinqui. deinceps oīa tenebris circūfusa esse
dixerunt. Itaqꝫ Archesilas negabat esse quicq̄ quod
sciri posset. ne illud quidē ipm̄ qđ Socrates sibi reli
quisset. Sic oīa latere censebant in occulto. neqꝫ esse
quicq̄ qđ cerni aut intelligi possit. Quibꝫ de caūs
nihil oportere neqꝫ pfiteri neqꝫ affirmare quenq̄
neqꝫ assertione approbare. cohibereqꝫ semp et ab omi
lapsu ꝯtinere temeritatē. Que cū esset insignis tum
aut falsa aut incognita res approbaret. neqꝫ hoc qcq̄
esset turpius q̄ cognitioni et pceptioni assertionē ap
probationēqꝫ pcurrere. Huic rationi qđ erat ꝯsentaneū
faciebat ut ꝯtra oīūꝫ sententias dies iā pleros deduce.
ut cū in eadem re paria ꝯtrariis in ptibꝫ momenta rōnū

Msc. Dresd.
Dc. 120.

invenirent. facilius ab utraque parte assertio sustineretur.
hanc achademiam novam appellant que mihi vetus videtur.
Si quidem platonem ex illa vetere numeramus. cuius in libris
nihil affirmatur. et in utramque partem multa disseruntur. de
omnibus queritur. nihil certi dicitur. Sed tamen illa quam expo
sui vetus. hec nova nominetur. que usque ad Carneadem perman
ta qui quartus ab Archesila fuit in eadem archesile
ratione permansit. Carneades autem nullius philosophie partis ignarus
et ut cognovi ex his qui illum audierant. maximeque ex e
pycuro Zenone qui cum ab eo plurimum dissentiret. unum
tamen praeter ceteros mirabatur incredibili quadam fuit in
facultate.

KA 1076

Msc. Dresd.
Dc. 120.

SLUB
Wir führen Wissen.